

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені
Івана Возняка НАПН України

Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Лариса Лук'янова
Мирослава Вовк

Юрій Лянной
Олена Семенов

ФАХОВА ПРАКТИКА ВЧИТЕЛЯ: національний досвід та європейські цінності

Посібник

Київ - 2023

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА
НАПН УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА

Лук'янова Лариса, Лянной Юрій,
Семенов Олена, Вовк Мирослава

**ФАХОВА ПРАКТИКА ВЧИТЕЛЯ:
національний досвід та європейські
цінності**

Посібник

Київ
Талком
2023

УДК 378:37.091.12:005.1.961.5:80

Ф29

*Затверджено рішенням ученої ради
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України (протокол №3 від 27.02.2023 р.)*

Рецензенти:

Лазаренко Н.І., доктор педагогічних наук, професор, ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Авшенюк Н.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Автори:

Лук'янова Л.Б., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Лянной Ю.О., доктор педагогічних наук, професор, ректор Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Семеног О.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Вовк М.П., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Фахова практика вчителя: національний досвід та європейські
Ф29 цінності: посіб. / Лук'янова Лариса, Лянной Юрій, Семеног Олена, Вовк Мирослава. — Київ: Талком, 2023. — 237 с.

ISBN 978-617-8016-73-9

У посібнику узагальнено термінологічний дискурс проблеми практичної підготовки педагогів; схарактеризовано законодавчо-нормативні регулятиви організації практик; окреслено компетентнісні засади проходження практик з урахуванням євроінтеграційних процесів у закладах вищої педагогічної освіти. Представлено специфіку організації практик на бакалаврському і магістерському освітніх рівнях на прикладі досвіду організації практик майбутніх учителів-філологів. Розроблено рекомендації до проведення викладацької практики на докторському освітньому рівні у галузі 01 Освіта/педагогіка. Висвітлено досвід проведення фахових практик в умовах воєнного часу на засадах партнерства. Окреслено сучасні виклики щодо запровадження педагогічної інтернатури як форми післядипломної практики молодого вчителя, а також узагальнено досвід організації інтернатури у зарубіжних країнах. Запропоновано практикум з метою якісного проходження різних видів практик.

Адресовано студентам, магістрантам, аспірантам, викладачам, керівникам практик у підготовці майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти з метою якісних змін у змісту, форм, методів організації практик на бакалаврському, магістерському та докторському освітніх рівнях.

УДК 378:37.091.12:005.1.961.5:80

ISBN 978-617-8016-73-9

© Лук'янова Лариса, Лянной Юрій,
Семеног Олена, Вовк Мирослава, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ФАХОВА ПРАКТИКА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНОМУ ВИМІРІ	
1.1. Термінологічний дискурс проблеми фахової практики вчителя.....	10
1.2. Практика вчителя в умовах євроінтеграційних процесів.....	13
1.3. Професійні (спеціальні) компетентності вчителя в об'єктиві національних документів.....	20
1.4. Різновиди фахової практики майбутніх учителів.....	25
РОЗДІЛ 2. ВИРОБНИЧА (ПЕДАГОГІЧНА) ПРАКТИКА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ (на прикладі підготовки вчителів-філологів)	
2.1. Педагогічна практика майбутніх учителів: мета, завдання, різновиди	42
2.2. Виробнича педагогічна практика з української мови і літератури в середній школі (бакалаврський рівень).....	55
2.3. Виробнича (педагогічна) практика з української мови і літератури у старшій школі (магістерський рівень).....	59
2.4. Виробнича (фахова переддипломна) практика: магістерський рівень....	76
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА – НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ	
3.1. Досвід проведення фахової практики в умовах воєнного часу (на прикладі магістратури).....	83
3.2. Академічна культура – основа дослідницького навчання.....	89
3.3. Урок – родзинка педагогічної практики.....	96
РОЗДІЛ 4. ВИКЛАДАЦЬКА ПРАКТИКА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ: ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ, РЕКОМЕНДАЦІЇ	
4.1. Професійні компетентності майбутніх докторів філософії у контексті практичної підготовки.....	125
4.2. Специфіка етапів проходження викладацької практики майбутніми докторами філософії.....	128
РОЗДІЛ 5. ПЕДАГОГІЧНА ІНТЕРНАТУРА ЯК ФОРМА ПІСЛЯДИПОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ І ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ	
5.1. Законодавчо-нормативні механізми запровадження педагогічної інтернатури в Україні.....	146
5.2. Європейський і світовий досвід запровадження післядипломної педагогічної практики й інтернатури.....	149
РОЗДІЛ 6. ПРАКТИКУМ ДО ПРОВЕДЕННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ПРАКТИК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	
6.1. Завдання з розвитку інноваційної компетентності.....	157

6.2. Завдання з розвитку мовної компетентності.....	165
6.3. Завдання з розвитку педагогічної майстерності.....	177
6.4. Завдання з розвитку методичної компетентності.....	184
6.5. Завдання з розвитку цифрової компетентності.....	188
6.6. Творчо-пошукові і дослідницькі завдання до проведення практик.....	196
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	201
ДОДАТКИ.....	215

ПЕРЕДМОВА

Практики можна навчитися лише на практиці, в житті.

Адольф Дістервег

У педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити – знає передусім педагог. Він має навчити цього своїх учнів...Навчити ненав'язливо, нетенденційно.

Іван Зязюн

Повномасштабне військове вторгнення росії на територію України як безпрецедентний виклик і психотравмівний фактор для ментального здоров'я здобувачів значною мірою пришвидшили упровадження синхронного та асинхронного режимів. Жорстокі воєнні реалії обумовили формування й удосконалення вмінь учителів надавати психологічну допомогу учням та батькам, мотивувати й підтримувати інтерес до навчання державної мови як мови нескореної нації, життєвої та ключової компетентності.

В умовах воєнного стану увиразнилась роль партнерства та освітньої взаємодії профільних випускових кафедр педагогічних університетів, закладів загальної середньої освіти, науково-дослідницьких інституцій¹. Міжрегіональне партнерство сприяє збереженню української ідентичності, вихованню учасників освітнього процесу як громадян і патріотів України.

У листопаді 2022 р. за ініціативи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України було підписано меморандум про створення «Об'єднання інституцій-партнерів «Педагогічна синергія».

До Об'єднання увійшли ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України та п'ять закладів вищої педагогічної освіти (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Створено Об'єднання задля творчої партнерської взаємодії між науковою установою і закладами вищої освіти, що здійснюють підготовку педагогічних працівників з метою проведення спільних досліджень, наукових проєктів,

¹ Семенов, О.М., Вовк, М.П. (2022). Педагогічне партнерство в умовах воєнних реалій. Досвід взаємодії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3(2), 1-14. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4214>

програм та інших форм діяльності, що сприятимуть удосконаленню професійної підготовки майбутнього вчителя.

Педагогічна синергія партнерів надзвичайно важлива з огляду на визначення правових, організаційних та економічних засад розвитку освіти дорослих в Україні, ухвалення Закону України «Про освіту дорослих». Наразі розвиток освіти дорослих для України набуває стратегічного значення з урахуванням умов, в яких опинилася країна через наслідки військової агресії російської федерації. 12 січня 2023 р. Верховна Рада у першому читанні ухвалила законопроект №7039 «Про освіту дорослих». Дотепер Україна залишалася однією із небагатьох європейських країн, які не мають взаємоузгодженої цілісної нормативної бази, що може бути підставою для формування політики у сфері освіти і навчання дорослих.

Основні завдання Закону України «Про освіту дорослих» полягають у закріпленні освіти дорослих як окремого повноцінного складника системи освіти України, спрямованого на увиразнення її суспільної цінності, упорядкуванні структури та визначенні інституційних основ співробітництва між державою, органами місцевого самоврядування та провайдерами освітніх послуг для дорослих.

Виокремлено різновекторні категорії провайдерів освіти дорослих – центри освіти дорослих (провайдери, спрямовані на реалізацію завдань неформальної освіти дорослих та виконують соціальну функцію) і заклади освіти дорослих (надають освіту дорослих у певній галузі). Визначено вимоги до забезпечення якості діяльності провайдерів освіти дорослих.

Загалом Закон сприятиме усвідомленню освіти дорослих як повноправної складової освіти впродовж життя та підсистеми національної системи освіти, а також сприятиме формуванню ринку освітніх послуг.

За концепцією Об'єднання інституцій-партнерів «Педагогічна синергія» мають відбуватися онлайн-лекції із запрошенням провідних зарубіжних та вітчизняних учених; практико орієнтовані заходи (вебінари, тренінги, воркшопи), а головне – спільні дослідження з проблем удосконалення професійної підготовки вчителя, зокрема змісту фахової та психолого-педагогічної підготовки вчителя; організації виробничої педагогічної практики; моніторингу якості професійної підготовки вчителя тощо.

Президент НАПН України В. Кремень на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти 1 березня 2023 р. означив виклики у підготовці вчителя, акцентував увагу на важливості педагогічної практики під час навчання майбутніх вчителів: важливий як досвід інших країн, де вона побудована більш послідовно і є ефективною², так і національна специфіка.

Партнерська взаємодія Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана

² Кремень, В.Г. (2023). Підготовка вчителя: виклики і відповіді: за результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 1 березня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1-6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5104>

Зязюна НАПН України упродовж воєнного стану сприяла у вересні-листопаді 2022 р. більш якісному перебігу фахової практики бакалаврів та магістрантів спеціальності «Середня освіта. Українська мова і література».

Практичну підготовку визначено наскрізним компонентом системи професійної підготовки майбутніх учителів в педагогічному університеті. Побудована з урахуванням принципів взаємозв'язку і взаємодоповнюваності з навчальними дисциплінами у вищій школі, а також з урахуванням потреб Нової української школи, практика має забезпечувати засвоєння певної системи норм, правил, соціальних ролей і цінностей, перевірку дієвості набутих загальних та фахових компетентностей, формування індивідуального стилю й усвідомленої потреби щодо саморозвитку і самореалізації³.

Значною мірою розвиток у школярів умінь щодо «критичного й системного мислення, умінь читати з розумінням, висловлювати власну думку усно і письмово, логічно обґрунтовувати позицію, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати»⁴ залежить від готовності вчителя проектувати освітній процес на засадах культурних цінностей і гуманітарних пріоритетів, з урахуванням ефективних методик і технологій навчання. Переосмислення цінностей фахової практики, яка, відповідно до потреб стейкхолдерів, має сприяти формуванню ціннісних установок, фахово-методичних знань, умінь і навичок, зумовлює необхідність удосконалити зміст, форми, методи професійної підготовки майбутніх учителів на засадах європейських критеріїв і національних стандартів.

На призначенні фахової практики зацентрована увага в законодавчо-нормативних документах. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) наголошується, що результатом професійної підготовки у ЗВО є набуття майбутніми вчителями компетентностей зі спеціальності (предметної спеціальності, спеціалізації), педагогіки, психології, у тому числі шляхом проходження педагогічної практики⁵.

У Концепції розвитку педагогічної освіти (2018 р.) зазначено, що обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої або фахової передвищої освіти до педагогічної професії є безперервна педагогічна практика. Обсяг практичної підготовки має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини бакалаврських програм і не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм. Не менше половини обсягу практичної підготовки має бути відведено для проходження виробничої практики із самостійним виконанням професійних завдань⁶.

З Семенов, О.М., Вовк, М.П., Дятленко, Т.І., Громова, Н.В. (2021). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації: навчальний посібник*. Київ: Талком. С. 24.

⁴ Державний стандарт базової середньої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/

⁵ Закон України «Про освіту». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravovabaza1.html>

⁶ Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

На вимогу часу у 2022 р. фахівцями МОН України та Інституту педагогіки НАПН України підготовлено науково-методичний супровід інноваційної, проектної діяльності в закладах освіти⁷⁸. Навчання в умовах війни, зазначається у науково-методичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність», посилює необхідність глибшого дослідження впливу сучасних військових дій, соціально-економічних, міжкультурних, екологічних проблем на освітній процес, специфіку здоров'язбережувальних практик, психолого-педагогічної підтримки, актуалізувало зміни у психологічному, фахово-методичному, цифровому супроводі навчання⁹.

Науковцями Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України укладено аналітичні матеріали, що охоплюють результати опитування викладачів, керівників практик, представлення досвіду організації практик майбутніх учителів-філологів¹⁰.

У публікаціях авторів посібника окреслено особливості фахової практики як чинника розвитку професійних компетентностей майбутнього вчителя-словесника, запропоновано інструментарій аналізу уроків з української мови і літератури з урахуванням методів, прийомів, засобів навчання¹¹, представлено результати освітньо-наукового партнерства з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України у квітні-жовтні 2022 р.¹².

У розділі 1 узагальнено сутність термінологічний дискурс проблеми, схарактеризовано законодавчо-нормативні регулятиви організації практик; окреслено компетентнісні засади організації практик з урахуванням євроінтеграційних процесів, а також окреслено цінні ідеї зарубіжних університетів в організації практичної підготовки майбутніх педагогів.

Розділ 2 присвячено питанням ефективного проведення виробничих практик у закладі вищої педагогічної освіти на бакалаврському і магістерському освітніх рівнях: викладено змістові аспекти та рекомендації проведення виробничої практики в середній школі (бакалаврський освітній рівень),

⁷ Шкарлета, С.М. (Ред.). (2022). *Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник*. Київ-Чернівці «Букрек». 140 с.

⁸ Топузов, О., Засекіна, Т. (Ред.). (2022). *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. методичний порадище науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року: методичні рекомендації. Ін-т педагогіки НАПН України*. Київ: Видавничий дім «Освіта». 296 с.

⁹ Шкарлета, С.М. (Ред.). (2022). *Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник*. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. С. 24.

¹⁰ Вовк, М.П., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., Філіпчук, Н.О. (2022). *Теоретичні і методичні засади організації практики у закладах вищої педагогічної освіти: аналітичні матеріали*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 278 с.

¹¹ Семенов, О.М., Вовк, М.П., Дятленко, Т.І., Громова, Н.В. (2021). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації: навчальний посібник*. Київ: Талком.

¹² Семенов, О. М., Вовк М. П. (2022). Педагогічне партнерство в умовах воєнних реалій. Досвід взаємодії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 3(2), 1-14. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4214>

виробничої практики у старшій школі на магістерському освітньому рівні, виробничої переддипломної практики на прикладі підготовки майбутніх учителів-філологів.

У розділі 3 представлено досвід проведення фахової практики майбутніх педагогів-магістрів в умовах воєнного часу на засадах партнерської взаємодії з урахуванням викликів дистанційного і змішаного формату навчання. Акцентовано увагу на формуванні академічної культури і академічної доброчесності майбутніх магістрів під час практичної підготовки, розвитку у них спектру компетентностей, зокрема щодо моделювання сучасного уроку, використання інноваційних технологій у професійній діяльності.

У розділі 4 розкрито етапи проходження викладацької практики майбутніми викладачами-дослідниками на докторському освітньому рівні у галузі 01 Освіта, педагогіка; викладено рекомендації до ефективної її організації, зокрема щодо реалізації основних завдань і форм практики.

Розділ 5 розкриває законодавчо-нормативні механізми запровадження педагогічної інтернатури в Україні як форми післядипломної практики і професійної адаптації молодого вчителя, а також представлено досвід організації післядипломної практики або педагогічної інтернатури у зарубіжному контексті.

У розділі 6 запропоновано практикум з метою якісного проходження різних видів практик задля формування спектру професійних компетентностей: інноваційної, методичної, дослідницької, цифрової, педагогічної майстерності тощо з урахуванням викликів дистанційного і змішаного формату навчання.

Сподіваємося, що запропоноване навчальне видання дозволить якісно змінити зміст, форми, методи організації практик у підготовчій сучасного вчителя у закладах вищої педагогічної освіти на основі цінних українських традицій та конструктивних європейських практик.

РОЗДІЛ 1

ФАХОВА ПРАКТИКА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВЧО- НОРМАТИВНОМУ ВИМІРІ

1.1. Термінологічний дискурс проблеми фахової практики вчителя

Діяльність має ознаки професії, зауважує американський соціолог Р. Халл¹³, коли «авторизована» суспільством. Поняття «професія» (від лат. profession – заняття, фах), «фах», як показує аналіз довідникових джерел, охарактеризовано так:

вид занять, трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і є основним засобом до існування; справа, в якій хтось виявляє велике вміння, майстерність, хист¹⁴;

певні види діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, набутих упродовж фахової підготовки¹⁵.

Професію вчителя фахівці відносять до сфери «Людина–Людина».

Окреслюючи мету і завдання професійної діяльності учителя, враховуємо характеристики понять «діяльність», «педагогічна діяльність» у словниках, наукових джерелах, а також нормативно-правових документах.

Поняття «діяльність» представлено у словниках як дії людей у якій-небудь галузі, застосування своєї праці до чого-небудь¹⁶; спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни¹⁷; форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті¹⁸.

Поняття «педагогічна діяльність» окреслюємо за «Енциклопедією освіти» як складно організовану систему низки діяльностей: практичної діяльності вчителя з навчання і виховання дитини, а також методичної, управлінської, науково-педагогічної¹⁹.

Закцентуємо увагу на професійній практичній діяльності вчителя.

¹³ Hall, R.H. (1969). *Occupation and structure*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

¹⁴ Яременко, В. & Сліпушко, О. (Упор.). (2008б). *Новий тлумачний словник української мови* (Т. 3). Київ: Аконті.

¹⁵ Ничкало, Н.Г. (Ред.). (2000а). *Професійна освіта*: навчальний посібник. Київ.

¹⁶ Бусел, В.Т. (Ред.). (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун». С. 306.

¹⁷ Гончаренко, С.У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне: Волинські обереги. С. 135.

¹⁸ Шинкарук, В.І. (Гол. ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ. С. 151.

¹⁹ Кремень, В. Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер. С. 640.

Мета професійної діяльності вчителя корелює із Професійним стандартом вчителя²⁰: організація навчання та виховання учнів шляхом формування ключових компетентностей, розвиток інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання.

Потреба здійснювати освітній процес з урахуванням ефективних методик і технологій навчання, працювати у форматі творчих пошуків, на засадах педагогіки партнерства заактуалізовує необхідність удосконалення якості педагогічної освіти, про що наголошується в «Білій книзі національної освіти України»²¹.

Якість вищої освіти в Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) представлено як сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість та обумовлює здатність задовольняти як особисто духовні й матеріальні проблеми, так і потреби суспільства²².

Зазначимо, що поняття «*підготовка*» окреслено:

у словниках української мови як «...запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності; (дія) підготовка всього необхідного до чого-небудь» (Л.Гумецька²³);

у педагогічних словниках – як «збагачення та формування знань, настанов, умінь, які необхідні особистості для умілого виконання специфічних завдань» (М. Ярмаченко²⁴);

у психологічних словниках – накопичення знань, умінь, настанов та їх формування, що потрібні особистості для відповідного виконання специфічних завдань (Н. Побірченко²⁵);

«спеціально організований процес навчання та формування готовності до виконання майбутніх завдань» (Н. Ничкало²⁶).

Поняття «*професійна підготовка*» у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) охарактеризовано як процес набуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю²⁷.

Дослідники приділяють увагу таким ознакам професійної підготовки:

процес професійного становлення майбутніх фахівців, мета й результат діяльності вищого навчального закладу (В. Семиченко²⁸);

²⁰ Державний стандарт базової середньої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

²¹ Кремень, В.Г. (Ред.). (2009). *Біла книга національної освіти України*. Київ.

²² Закон України «Про вищу освіту». (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

²³ Гумецька, Л.Л. (Ред.). (1978). *Короткий тлумачний словник української мови*. Київ.

²⁴ Ярмаченко, М.Д. (Ред.) (2001). *Педагогічний словник*. Київ.

²⁵ Побірченко, Н. А. (Ред.). (2007). *Психологічний словник*. Київ: Науковий світ. С. 140.

²⁶ Ничкало, Н.Г. (2008). Розвиток професійної освіти і навчання в контексті Європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія*, 1, 57–69.

²⁷ Закон України «Про вищу освіту». (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

²⁸ Семиченко, В.А. (2000). Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? І.А. Язюн (Ред.). *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія (сс. 176–203). Київ.

сукупність умінь, знань, навичок, володіючи якими, можна працювати фахівцем вищої, середньої чи робітничої кваліфікації (С. Гончаренко²⁹);

цілісний процес засвоєння й закріплення загальнопедагогічних та соціальних знань, умінь і навичок (І. Зязюн³⁰);

безперервний процес набуття певного рівня знань, умінь, навичок, що сприяють розвитку професійно і соціально значущих якостей; набуття і розвиток низки професійних компетентностей; професійна готовність здійснювати обов'язки (Н. Степанченко³¹);

процес навчання (формування професійної готовності), що забезпечує формування в особистості теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності (О. Цюняк³²).

Цілісне розуміння професійної підготовки як системи із великою кількістю пов'язаних між собою компонентів (елементів, підсистем), що певним чином упорядковані, характеризуються відносно стійкою ієрархічною побудовою, наявністю суб'єкта та об'єкта, розгалуженими внутрішніми й зовнішніми зв'язками та відносинами представили С. Сисоєва та І. Соколова³³.

І. Зязюн уважав, що професійна підготовка майбутніх учителів має відповідати професійному становленню, яке «можна уявити як цілісне нагромадження досвіду професійної діяльності у процесі вирішення пріоритетних діяльнісно-практичних задач, серед яких – «задачі на цілепокладання», «задачі на організацію знань», «задачі на проектування»³⁴.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) визначено фундаментально новий підхід до підготовки вчителя нової української школи: інтегрованість змісту освіти на основі ключових компетентностей, упровадження інноваційних методик навчання; вмотивований учитель, який має свободу творчості і розвивається професійно; педагогіка партнерства учня і вчителя; наскрізний процес виховання; сучасне освітнє середовище, що базується на інформаційно-комунікаційних технологіях»³⁵.

Новий підхід має знайти відображення у змістовому наповненні професійної підготовки учителів. Усі компоненти підготовки, слушно зауважує Л. Височан, складають інтегративну цілісність системи ціннісних мотивів, навичок, особистісно

²⁹ Гончаренко, С.У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне: Волинські обереги. С. 274-275.

³⁰ Зязюн, І.А. (2011). Педагогічна майстерність – технологія педагогічної дії. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (сс. 6–12). Житомир.

³¹ Степанченко, Н. І. (2017). *Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах*. (Дис. д-ра пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця. С. 88.

³² Цюняк, О. П. (2020). *Система професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності*. (Дис. д-ра пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.

³³ Сисоєва, С. О. & Соколова, І. В. (2010). *Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження*. Київ: ЕКМО.

³⁴ Зязюн, І. А. (2012б). Немає педагогіки без педагога... *Рідна школа*, 4–5, 19–23.

³⁵ Закон України «Про освіту». (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

значущих якостей та умінь і спрямовані на формування готовності і здатності до здійснення професійної діяльності³⁶.

Професійну підготовку вчителя в закладах вищої педагогічної освіти складають *навчально-пізнавальна, науково-дослідна, виховна складові і підсистема практик*. Навчально-пізнавальну підсистему становлять соціально-гуманітарний, лінгвістичний, літературознавчий, психолого-педагогічний, методичний блоки навчальних дисциплін.

Науково-дослідну – підсистему організують навчально-дослідницька і науково-дослідницька діяльність; виховна є органічною складовою кожної з вищеназваних і реалізується як в аудиторних, так і позааудиторних формах роботи.

Практики сприяють загальнокультурному розвитку особистості, формуванню професійних компетентностей. Мету і завдання практики визначають за відповідним напрямом підготовки.

1.2. Практика вчителя в умовах євроінтеграційних процесів

Проблему дослідження актуалізують міжнародні документи, в яких розкрито роль європейського вчителя як носія суспільних змін і загальнолюдських цінностей, наставника, фасилітатора (документи 45-ї сесії ЮНЕСКО (1996)³⁷, 47-ї сесії ЮНЕСКО (2004), Всесвітньої доповіді з освіти «Вчителі і навчання у світі, що змінюється» (1998)³⁸, аналітичні матеріали міжнародних товариств порівняльної педагогіки³⁹.

У рішенні міжнародної конференції ЮНЕСКО «Зміцнення ролі вчителів у мінливому світі: проблеми, перспективи і пріоритети» (1996 р.) окреслено актуальні завдання професійної підготовки майбутнього вчителя: бути прикладом для учнів, сприяти набуттю школярами знань з мовної та числової грамотності, сприяти передачі учням знань і традицій, розвивати їх здатність до адаптації в сучасному суспільстві, розвивати партнерські зв'язки із батьками⁴⁰

³⁶ Височан, Л.М. (2020). *Природничо-наукова підготовка учителів початкової школи: теоретичні і методичні засади*. Івано-Франківськ: НАІР.

³⁷ *The forty-fifth session of the International Conference on Education took place in Geneva from 30 September to 5 October 1996 on the theme Strengthening of the role of teachers in a changing world*. (1996). URL: <http://www.ibe.unesco.org/en/international-conference-education/45th-session-1996>

³⁸ *Teachers and teaching in a changing world: World education report*. (1998). Paris, France: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110875>

³⁹ Popov, N., Wolhuter, C., Almeida, P., Hilton, G., Ogunleye, J. & Chigisheva, O. (Eds.). (2013). *Education in One World: Perspectives from Different Nations. BCES Conference Books* (Vol. 11). Bulgarian Comparative Education Society. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED567118.pdf>

⁴⁰ *The forty-fifth session of the International Conference on Education took place in Geneva from 30 September to 5 October 1996 on the theme Strengthening of the role of teachers in a changing world*. (1996). URL: <http://www.ibe.unesco.org/en/international-conference-education/45th-session-1996>

У Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи «Навчання протягом усього життя» (2003 р.) акцентовано увагу на важливості неперервного навчання вчителів⁴¹.

Ключова роль учителів у модернізації європейської освіти, як зазначає А. Сбруєва, увиразнена у змісті фундаментальних документів, що визначають сутність сучасної освітньої політики Європейського Союзу. Це резолюція Єврокомісії «Про розвиток неперервної освіти», і «План дій щодо розвитку професійних умінь та професійної мобільності», Болонська та Копенгагенська декларації, План розвитку дистанційної освіти (Сбруєва, 2008). Зокрема, в «Меморандумі про вищу освіту у країнах Європейського Союзу», як показує вивчення документа, зацентовано увагу на важливості для майбутніх учителів знань різних освітніх систем країн Європейського Союзу (*A Memorandum*, 2000).

Аналіз документів Лісабонської стратегії «Освіта і підготовка – 2010» дає підстави виокреслити деякі аспекти специфіки підготовки майбутніх учителів до праці в суспільстві знань, роль європейського виміру та національних пріоритетів у змісті педагогічної освіти, а також трансформації професійних дій учителя в нових умовах. У документі зазначається, що педагогічна професійна освіта є неперервним процесом руху в рамках цілісної системи, що охоплює базову педагогічну освіту, вступ учителя у професію; педагоги повинні працювати у партнерстві з іншими зацікавленими сторонами в культурно-освітньому процесі⁴². Ідея партнерської взаємодії покладена в основу нашого дослідження.

У Педагогічній Конституції Європи (2013 р.)⁴³ зосереджено увагу на такі ключові ідеї підготовки європейського вчителя для об'єднаної Європи XXI століття: «сприяти входженню учнів і студентів в лоно прогресу наукового знання, соціально-практичного досвіду поколінь, загальнолюдського соціокультурного досвіду і цінностей, сприяти формуванню духу гуманізму і людинолюбства».

У розділі 9 документа окреслено місце і роль педагогічної практики в системі підготовки нового вчителя, її діяльнісний (трудовий) і предметний характер. Акцентовано увагу на забезпеченні її безперервності та послідовності, а також виокремлено види практики (ознайомлювальна; виховна; навчальна; переддипломна (предметна)) та громадянську практику, що має наскрізний характер, здійснюється упродовж усіх років навчання і має на меті інтегрувати майбутнього фахівця в систему суспільних відносин.

У статті 6.2. Педагогічної Конституції Європи означено важливі для нашого дослідження компетентності вчителя XXI ст.: зокрема комунікативна (учитель має володіти кількома європейськими мовами), лідерська, дослідницько-аналітична,

⁴¹ Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи 2003. (2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_754#Text

⁴² Education & Training 2010». (2004). The Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms. Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe. *Official Journal of the European Union*, 30, 4, 104/1–104/19. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59381b9f-3a72-4bca-9b8f-1f9029644152/language-en>

⁴³ Pedagogical Constitution of Europe. *International Association of Rectors of Pedagogical Universities in Europe*. URL: <https://arpue.npu.edu.ua/en/arpue-news/131-pedagogical-constitution-of-europe-2>

компетентність самоідентичності і справедливості, здатність навчатися протягом життя, емпатія (здатність розуміти переживання учня чи студента та співпереживати у процесі спілкування)⁴⁴.

У Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя (2018 р.) виділяємо грамотність, мовну, мовленнєву, громадянську компетентність, компетентність культурної обізнаності та самовираження⁴⁵. Ідеться про компетентності, важливі для сучасного вчителя, котрий працює з учнем нової української школи.

У дослідженні керуємось монографічним дослідженням Н. Лазаренко, котра узагальнює міжнародний досвід реформування вищої педагогічної освіти і аналізує документи Ради Європи про світові тенденції педагогічної освіти «Вчителі та процес навчання у світі, що змінюється», публікації Організації Міжнародного Співробітництва і Розвитку «Створюючи навчальні плани та програми», доповіді Міжнародної Організації Праці «Статистичний огляд професії вчителя» та ін. і приходять до висновку щодо створення європейської системи педагогічної освіти на основі національних досягнень кожної окремої країни та усталених європейських традицій, національних вимог до підготовки вчителів, формування нових вимог до якості освіти, напрямів і рівня підготовки фахівців.

Досвід організації різних видів практики **у зарубіжних країнах** підтверджує, що в більшості з них реалізується дві стратегії їх проведення.

Практика проводиться упродовж всіх років навчання на основі принципу поєднання теорії і практики, Практична підготовка здійснюється на останньому році навчання з метою зміцнення теоретичних знань, зосередженості на розвитку практико орієнтованих компетентностей.

На переконання Н. Лазаренко, у європейському просторі вищої педагогічної освіти виокремлюється дві схеми практичної підготовки вчителя – концентрована і послідовна.

Відповідно до першої схеми практика роззосереджена на всіх курсах навчання з поглибленням змісту й посиленням відповідальності щороку.

У другій схемі застосовано принцип «від простого до складного» в організації педагогічної практики та алгоритм поступового включення – від пасивного спостерігача до стажера під керівництвом учителя-наставника. У професійно-педагогічній підготовці західноєвропейських студентів значне місце посідає практика (більше 50%).

Традиційно виокремлюють такі види практики, як наглядова (ознайомлювальна); стажерська; виробнича⁴⁶. У зарубіжних країнах практична складова підготовки вчителів у закладах вищої освіти є вагомим аспектом

⁴⁴ Pedagogical Constitution of Europe. (2013). *International Association of Rectors of Pedagogical Universities in Europe*. URL: <https://arpue.npu.edu.ua/en/arpue-news/131-pedagogical-constitution-of-europe-2>

⁴⁵ *Key Competences for Lifelong Learning in the European Schools*. (2018). Approved by the Joint Teaching Committee by Written Procedure 2018/47. URL: <https://www.eursc.eu/BasicTexts/2018-09-D-69-en-1.pdf>

⁴⁶ Лазаренко, Н. (2019). *Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія*. Вінниця: Друк плюс. С. 98.

фахової підготовки, що спрямована на розвиток фахових компетентностей – педагогічної, психологічної, соціокультурної, комунікативної тощо. У Франції студенти першого курсу проходять практику упродовж навчання – по два дні у школі, на наступних курсах – по два тижні під керівництвом методиста (орієнтовно 18 тижнів упродовж курсу)⁴⁷.

У **Великій Британії** практична складова становить 25% від загальної підготовки. Загалом майбутні учителі проходять чотири практики: ознайомлювальну педагогічну практику (1 тиждень) ще до початку вивчення теоретичних дисциплін; потім паралельно з опануванням методики викладання студенти проходять наглядову практику; далі упродовж 7-8 тижнів перебувають на стажерській практиці. На останньому курсі навчання студенти мають інтенсивну виробничу (4 тижні)⁴⁸ практику.

Аналіз компаративістських досліджень засвідчує, що в цій країні педагогічна практика передбачає:

- відвідування школи з метою вивчення особливостей освітнього процесу,
- перегляд і аналіз показових уроків,
- мікрвикладання,
- самостійне проведення навчальних занять;
- основна увага студентів спрямована на оволодіння методами планування, організації та управління педагогічним процесом, а також на самореалізацію;
- забезпечує освоєння студентами передового педагогічного досвіду⁴⁹.

У **Німеччині**, де функціонує децентралізована система управління в освітній сфері, заклади освіти, зокрема й ті, що здійснюють підготовку майбутніх учителів, підпорядковуються відомствам цих земель, які визначають терміни, плани, способи організації практики⁵⁰.

У німецьких закладах педагогічної освіти практична складова підготовки майбутніх учителів передбачає два види: ознайомлювальна (2 тижні) та самостійна педагогічна практика (4 тижні).

Найчастіше ознайомлювальна практика відбувається під час канікул, у вільний час.

Крім того, після закінчення навчального закладу студенти повинні упродовж року попрацювати стажистами у закладах освіти (референдеріат).

⁴⁷ Лазаренко, Н. (2019). *Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія*. Вінниця: Друк плюс. С. 99.

⁴⁸ Там само, с. 99.

⁴⁹ Авшенюк, Н.М. (Ред.), Годлевська, К.В., Дяченко, Л.М., Котун, К.В., Марусинець, М.М., Огієнко, О.І., Постригач, Н.О., Пилинський, Я.М. (2018). *Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали*. Київ: ТОВ «ДКС Центр». С. 16.

⁵⁰ Погребняк, Н.М. (2013). Університети Європи як центри становлення і розвитку педагогічної освіти (на матеріалі Німеччини та Франції). Серія 16: Збірник наукових праць (Вип. 22 (32), сс. 88-92).

Після складання іспитів за результатами опанування теорії і проходження післянавчальної практики (перший – з теорії навчання, другий – з практики навчання), що підтверджують необхідний рівень професійної компетентності, молоді вчителі починають працювати самостійно⁵¹.

Л. Дяченко зауважила, що особлива увага під час проходження практики, стажування надається «рефлексії власного досвіду, що допомагає критично оцінити свої можливості й визначити перспективи подальшого професійного розвитку». Рефлексія відображається «у портфоліо як розгорнутому описі професійної біографії майбутнього фахівця-педагога і відображає динаміку розвитку його професійних компетентностей.

Обов'язкові компоненти портфоліо:

- карта цілей, де майбутній учитель здійснює опис персональних цілей практики;
- протокол рефлексії індивідуального досвіду педагогічної діяльності;
- листок-узагальнення результатів та відгуки про роботу студента-практиканта учителя-наставника, консультанта центру шкільної практичної підготовки, викладача університету, учнів.

Педагогічний супровід студента під час практики здійснює викладач університету, консультант центру шкільної практичної підготовки і досвідчений учитель-наставник (ментор).

Необхідною умовою ефективності практики в школі є забезпечення взаємодії між університетом, центром шкільної практичної підготовки і школою»⁵².

У сучасних компаративістських дослідженнях дослідники відзначають позитивний досвід організації практичної підготовки майбутніх учителів у **Канаді**. У закладах вищої педагогічної освіти передбачено вивчення чотирьох курсів в університеті (по 3 кредити кожен) та проходження педагогічної практики в школі протягом п'яти тижнів.

Педагогічні факультети надають можливість студентам проходити педагогічну практику не лише в міських школах, а й в сільській місцевості провінцій. Під час проходження педагогічної практики адміністрація школи повинна забезпечувати безпечне робоче середовище для кожного: вчителів, учнів, допоміжного персоналу, батьків, а студенти зобов'язані дотримуватися певних правил поведінки відповідно до Кодексу професійної поведінки асоціації вчителів провінції та Кодексу поведінки студентів університету⁵³.

Цінною є освітня практика організації практичної підготовки майбутніх учителів в **США**. Для закладів освіти основоположним принципом є навчання

⁵¹ Махия, Н. В. (2009). *Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*. (Дис. канд. пед. наук). Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград.

⁵² Авшенюк, Н.М. (Ред.), Годлевська, К.В., Дяченко, Л.М., Котун, К.В., Марусинець, М.М., Огієнко, О.І., Постригач, Н.О., Пилинський, Я.М. (2018). *Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали*. Київ: ТОВ «ДКС Центр». С. 50.

⁵³ Там само, с. 31.

через викладання: навчальний матеріал засвоюється набагато ефективніше, якщо учень також навчає когось іншого. Тому майбутні вчителі оволодівають предметними знаннями через викладання навчального матеріалу.

Водночас учні базової школи опановують навчальний матеріал через навчання своїх однокласників, друзів, батьків. ... Цей підхід спирається на ідеї С. К'єркегора про те, що *бути вчителем в хорошому сенсі слова – це значить бути учнем. Процес навчання починається тоді, коли вчитель навчається у своїх учнів, ставить себе на їх місце, намагається зрозуміти, як вони оволодівають знаннями*⁵⁴.

В американській моделі практичної підготовки майбутніх учителів реалізується ідея співтворчості: учні вчать у вчителя; учитель навчається в учнів; учні вчать один у одного; вчителі вчать один у одного, відповідно функціонує так зване «співтовариство учнів» (community of learners).

Основу практичної підготовки майбутніх учителів **Фінляндії**, зазначає К. Котун, становить практико орієнтований підхід. Дослідник доводить, що практика здійснюється в декілька етапів:

вступна практика (introductory practice) на початку навчання,
основна практика (basic practice),
предметна шкільна практика (field school practice),
практика викладання (teaching practice).

На *бакалаврському* рівні уведено такі практики:

Інструктована основна практика: індивідуальна та групова практика (3 ЄКТС-кредити);

інструктована основна практика: планування, реалізація та оцінювання навчальних ситуацій (3 ЄКТС-кредити);

інструктована орієнтовна практика вчителя з дослідно-орієнтованим дослідженням (4 ЄКТС-кредити)⁵⁵.

На *магістерському* рівні пропонується вища інструктована практика, сутність якої полягає в тому, що «вчитель є експериментатором, який розвиває себе для розуміння учнів» (6 ЄКТС-кредитів); інструктована практика: спеціалізоване педагогічне керівництво (10 ЄКТС-кредитів).

Аналізуючи програми підготовки вчителів в університетах **Швеції**, Н. Кошарна дійшла висновку, що при вивченні методичних та спеціальних дисциплін акцентується увага на оволодінні знаннями, натомість питання оволодіння студентами педагогічними вміннями окремо не ставиться.

Формування педагогічних умінь передбачено здійснювати лише в період педагогічної практики, яка містить широкий арсенал засобів для формування педагогічних вмінь, їх систематизації та вдосконалення.

Процес формування вчителя-професіонала у системі вищої освіти є комплексною проблемою. Дослідниця акцентує увагу на тому, що успішна

⁵⁴ Там само, с. 72-73.

⁵⁵ Там само, с. 94-95.

педагогічна діяльність потребує формування, вироблення й удосконалення практичних умінь та навичок протягом педагогічної практики⁵⁶. Саме фахова практика вчить студентів застосовувати набуті науково-теоретичні знання (зокрема з дидактики, теорії виховання та окремих методик) у безпосередній педагогічній діяльності й водночас є обов'язковою умову свідомого та глибокого засвоєння самої педагогічної науки.

Таким чином, педагогічна практика на рівні з іншими формами підготовки майбутнього вчителя сприяє формуванню низки комплексу знань та вмінь, які засвідчують готовність до педагогічної діяльності. Успіх педагогічної практики залежить від вибору базової установи, оптимальної реалізації методів і прийомів роботи в конкретних умовах, методичного рівня й майстерності вчителів.

Турбота про якісне проходження майбутніми вчителями педагогічної практики має спонукати заклади освіти налагоджувати партнерські стосунки між університетами й загальноосвітніми школами та їх подальшого професійного розвитку на постійній основі шляхом розробки методологічних, загальнотеоретичних та організаційно-управлінських аспектів такої співпраці. Йдеться про перетворення баз практики в партнерські школи, де студенти виконують не лише педагогічну, а й соціальну, культурну функцію, а вчителі несуть спільну з викладачами відповідальність за якісну практичну підготовку студентів. Урахування позитивного досвіду педагогічної підготовки вчителів у системі вищої освіти Швеції дозволить підвищити результативність педагогічної практики як завершальної ланки професійної готовності спеціаліста⁵⁷.

На основі зарубіжних праць, навчально-методичної документації організації практики у зарубіжних університетах було з'ясовано, що у більшості з них реалізується дві стратегії їх проведення:

по-перше, практика проводиться упродовж всіх років навчання на основі принципу поєднання теорії і практики,

по-друге, практична підготовка здійснюється на останньому році навчання з метою зміцнення теоретичних знань, зосередженості на розвитку практико орієнтованих компетентностей.

У європейському просторі вищої педагогічної освіти виокремлюється дві моделі практичної підготовки вчителя – концентрована і послідовна.

Відповідно до першої моделі практика розсосереджена на всіх курсах навчання з поглибленням змісту й посиленням відповідальності щороку.

У другій моделі застосовано принцип «від простого до складного» в організації педагогічної практики та алгоритм поступового включення – від пасивного спостерігача до стажера під керівництвом учителя-наставника. У професійно-педагогічній підготовці західноєвропейських студентів значне місце посідає практика (більше 50%).

56 Кошарна, Н.В. (2018). Досвід професійної підготовки вчителів у Швеції. *Молодий вчений*, 10 (62), жовтень, 67-69. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> > irbis_nbuv > cgiirbis_64

57 Там само.

Традиційно виокремлюють такі види практики, як: наглядова (ознайомлювальна); стажерська; виробнича.

У зарубіжних країнах практична складова у закладах вищої освіти є вагомим аспектом фахової підготовки, що спрямована на розвиток фахових компетентностей – педагогічної, психологічної, соціокультурної, комунікативної.

Отже, за результатами вивчення українського і зарубіжного досвіду організації практики у підготовці майбутніх учителів, аналізу навчальних програм різних видів практик на бакалаврському, магістерському і докторському освітньому рівнях уможливлено висновок щодо сучасних викликів у практичній підготовці педагогічних кадрів у закладах вищої педагогічної освіти:

збереження кращого досвіду проведення різних видів практик та упровадження інноваційних ідей її організації в зарубіжних країнах;

необхідність удосконалення змісту та організаційних форм практичної складової системи професійної підготовки вчителя;

посилення взаємодії теоретичної, дослідницької і практичної підготовки педагогів;

спрямованість на збагачення студентів, магістрантів міждисциплінарними знаннями, інноваційними формами, методами, технологіями педагогічної діяльності в реальних умовах освітнього закладу;

пошук ефективних форм проведення практики, зокрема в умовах пандемії.

1.3. Професійні (спеціальні) компетентності вчителя в об'єктиві національних документів

У національних законодавчих, нормативно-правових документах зосереджується увага на компетентностях учителя та якісній підготовці майбутнього вчителя як агента змін, коуча, фасилітатора, тьютора.

Якість вищої освіти в **Законі України «Про вищу освіту»** (2014 р.) представлено як сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість та обумовлює здатність задовольняти як особисто духовні й матеріальні проблеми, так і потреби суспільства⁵⁸. У Законі було ратифіковано радикальні зміни у діяльності закладів фахової передвищої, вищої педагогічної освіти, класичних університетів, що визначило перспективи удосконалення підготовки вчителя на засадах європейських критеріїв і стандартів.

Насамперед Законом було передбачено уніфікацію освітніх рівнів (перший бакалаврський, другий магістерський, третій освітньо-науковий рівні). Закон зорієнтував заклади освіти, де здійснюється підготовка майбутніх учителів, на створення системи забезпечення якості, що має включати процедури реалізації

⁵⁸ Закон України «Про вищу освіту». (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

академічної мобільності, академічної свободи всіх учасників освітнього процесу, запровадження студентоцентрованого підходу тощо.

Важливою реформаційною зміною відповідно до цього Закону було започаткування процедури ліцензування освітніх програм підготовки вчителя на різних освітніх рівнях за певними спеціальностями педагогічного фаху з подальшою їх акредитацією відповідно до процедури, визначеної Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Освітні програми підготовки майбутніх фахівців повинні визначати компетентності, предметні результати як «єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій)».

З метою уніфікації галузей знань і спеціальностей, що спрямовано на гармонізацію з Міжнародною стандартною класифікацією освіти, було затверджено **Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» №266** від 29.04.2015 р., відповідно до якої скласифіковано галузі і спеціальності, з-поміж яких – галузь 01 Освіта, педагогіка з предметними спеціальностями⁵⁹.

Відповідно до **Закону України «Про освіту» (2017)** було унормовано процеси здобуття освітньої кваліфікації та професійної кваліфікації вчителя. На цій підставі було скасовано норму про обов'язковість вищої педагогічної освіти, а тому передбачено наявність професійної кваліфікації педагогічного працівника, яка може бути отримана не лише через здобуття педагогічної вищої освіти, але також через здобуття іншої вищої освіти за освітніми програмами, які передбачають присвоєння професійної кваліфікації педагога, а також через досвід практичної роботи.

Відповідно до норм Закону професійна кваліфікація – це визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Документом передбачено, що компетентності, необхідні фахівцеві, зокрема й вчителю, результати навчання, які створюють підстави для отримання професійних та освітніх кваліфікацій, можуть здобуватися у системі формальної, неформальної та інформальної освіти. Упровадження статті Закону про Національне агентство кваліфікацій уможливило у подальшому здійснення

⁵⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» №266 від 29.04.2015 р. (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

гармонізації Національної рамки кваліфікацій з відповідними міжнародними документами.

Також згідно з положеннями Закону було зніційовано розроблення професійних стандартів як встановленої сукупності вимог до компетентностей працівників, які дозволяють формувати професійні кваліфікації, а також створення Реєстру кваліфікацій тощо⁶⁰.

Так, у 2020 р. Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства було затверджено професійні стандарти вчителя за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Професійний стандарт вчителя внесено до Реєстру професійних стандартів⁶¹.

Результатом підготовки майбутніх учителів у закладі вищої освіти, як зазначається в Законі України «Про освіту» (2017 р.), є набуті компетентності зі спеціальності (предметної спеціальності, спеціалізації), педагогіки, психології, зокрема шляхом проходження педагогічної практики, важливих для забезпечення процесу навчання, виховання і розвитку особистості, у тому числі осіб з особливими освітніми потребами, проведення моніторингу педагогічної діяльності, аналіз педагогічного досвіду, застосування освітніх технологій і методів навчання, ефективних способів у взаємодії всіх учасників освітнього процесу⁶².

Важливою стимулюючою зміною у підвищенні авторитету педагогічної професії згідно з Законом України «Про освіту» (2017)⁶³ стало запровадження процедури сертифікації педагогічних працівників як «зовнішнього оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника (у тому числі з педагогіки та психології, практичних вмінь застосування сучасних методів і технологій навчання), що здійснюється шляхом незалежного тестування, самооцінювання та вивчення практичного досвіду роботи».

Педагогічний працівник, який пройшов процедуру сертифікації, отримує доплату за її успішне проходження, що прирівнюється до атестації, та практикує досвід реалізації методик компетентнісного навчання, інноваційних освітніх технологій.

У результаті громадського обговорення було затверджено **Концепцію розвитку педагогічної освіти в Україні (2018)**⁶⁴. Мета Концепції – створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як

⁶⁰ Закон України «Про освіту». (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁶¹ Реєстр професійних стандартів. (2021). URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandarts>

⁶² Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁶³ Там само.

⁶⁴ Концепція розвитку педагогічної освіти. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці.

У Концепції окреслено стратегічні пріоритети розвитку педагогічної освіти з урахуванням євроінтеграційних процесів, пов'язаних з утвердженням критеріїв якості підготовки сучасного вчителя – інноваційного, креативного агента змін, наділеного здатністю до генерації інновацій в освітній практиці.

2020 р. набув чинності **Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020)**⁶⁵. Відповідно до Закону забезпечуються можливості для професійного розвитку вчителя, створюються умови для зростання заробітної плати вчителів, зокрема встановлюються доплати (10-20% від зарплати) за завідування ресурсними кімнатами, кабінетами інформатики, спортивними залами. Крім того, засновник закладу освіти може встановити додаткові доплати педагогам.

Згідно із Законом передбачено встановлення гарантій для підвищення кваліфікації педагогів на засадах співфінансування з державного і місцевого бюджетів, надання можливості підвищувати кваліфікацію від недержавних провайдерів, а також ініційовано створення центрів професійного розвитку педагогічних працівників.

Крім того, Законом визначено категорії педагогічних працівників, які мають право проходити сертифікацію, а також окреслено права і обов'язки учителів, які успішно пройшли цю процедуру.

Важливою інновацією стало запровадження педагогічної інтернатури для молодих учителів, у межах якої досвідчений педагог-наставник має підтримувати і консультувати його з метою адаптації до педагогічної професії, за що передбачено додаткову доплату 20% до заробітної плати.

Водночас на практиці ця інновація лише частково впроваджується. Зокрема розроблено проект Положення про педагогічну інтернатуру, в закладах середньої освіти реалізується ідея функціонування шкіл молодих учителів.

Компетентнісна парадигма підготовки фахівців педагогічного фаху візуалізована й уніфікована в нормативних документах. Так, у **Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020)**⁶⁶ узагальнено основні загальні компетентності; перелік трудових функцій (професійних компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до них), що передбачає насамперед сформованість професійних компетентностей

⁶⁵ Закон України «Про повну загальну середню освіту». (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

⁶⁶ Про затвердження Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

вчителя, підготовленого за освітньо-професійною програмою на бакалаврському рівні, передусім у процесі практичної підготовки.

У **Професійному стандарті на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»** (2021)⁶⁷ визначено спектр трудових функцій викладачів закладів вищої освіти (асистентів, старших викладачів, доцентів, професорів), окреслено професійні компетентності, якими має володіти сучасний педагог вищої школи, представлено опис трудових функцій та опис професійних кваліфікацій викладачів. Означені професійні якості співвіднесені з професійними компетентностями майбутніх фахівців педагогічного фаху, що здобувають освіту на магістерському чи докторському освітніх рівнях, і формуються саме під час практичної підготовки.

До загальних компетентностей увійшли громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька; до професійних компетентностей – мовно-комунікативна; предметно-методична; інформаційно-цифрова; психологічна; емоційно-етична; педагогічне партнерство; інклюзивна; здоров'язберезувальна; проєктувальна; прогностична; організаційна; оцінювально-аналітична; інноваційна; рефлексивна; здатність до навчання впродовж життя.

У процесі створення Професійного стандарту вчителя фахівці використовували, зокрема професійні стандарти для вчителів Австралії і Чеської Республіки стосовно двох основних вимірів професійної діяльності вчителя – особистісного (особистісні якості вчителя) та професійного (рівень сформованості професійних компетентностей).

У документі окреслено такі функції вчителя:
навчання учнів;
партнерська взаємодія з дітьми, батьками, іншими педагогами;
участь в організації безпечного, здорового, інклюзивного освітнього середовища;
управління освітнім процесом; безперервний професійний розвиток (Н. Софій⁶⁸).

Означуючи поняття *«професійна компетентність учителя»*, керуємось характеристиками:

щодо важливої складової професіоналізму вчителя, котрий володіє уміннями сформувавши в учнів внутрішню мотивацію пізнавальної діяльності, організувати під час уроку співробітництво, знайти шляхи організації оптимального спілкування, розкрити творчий потенціал особистості, розвивати мислення (Л. Коваль⁶⁹);

⁶⁷ Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». (2021). <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesij-vikladachi-zakladiv-vishoyi-osviti>

⁶⁸ Софій, Н. (2020). *Яким має бути ідеальний вчитель?* URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jakim-maje-buti-idealnij-vchitel.html>

⁶⁹ Коваль, Л. (2005). Технологічні карти у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. *Початкова школа*, 5, 42.

щодо інтегрованого результату набуття особистістю знань, умінь, навичок, індивідуального досвіду професійної діяльності, що ґрунтується на цілісно-мотиваційних орієнтирах, що провляються у поведінці, рефлексії (О. Савченко⁷⁰);

щодо гармонійного поєднання знань із навчальної дисципліни, дидактики і методики викладання, а також умінь і навичок культури педагогічного спілкування (Н. Ничкало⁷¹).

За найбільш обґрунтоване визначення поняття «*професійна компетентність учителя*» у дослідженні приймаємо характеристику запропоновану О. Семенов та І. Кожем'якіною: динамічна інтегрована якість особистості, що характеризується рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуальними здібностями, прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, саморозвитку, мовленнєво-комунікативної взаємодії, творчим ставленням до справи і дозволяє учителю найбільш ефективно здійснювати професійну діяльність⁷².

1.4. Різновиди фахової практики майбутніх учителів

Як педагогічна категорія «практика» є складовою освітнього процесу вищої школи, мета якого навчити студентів творчо використовувати у професійній діяльності науково-теоретичні знання і практичні навички. «Практику» (від грец. «праксис»), – зазначає І. Козій, – визначають як чуттєво-предметну, цілепокладальну діяльність людини, що за змістом передбачає засвоєння і перетворення природних і соціальних об'єктів; практика становить загальну основу, рушійну силу розвитку людського суспільства і пізнання⁷³.

Практичну підготовку студентів відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) віднесено до основних форм організації освітнього процесу поряд із навчальними заняттями, самостійною роботою та контрольними заходами. У документі зазначається, що практична підготовка «здійснюється шляхом проходження практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними договорами або в його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку»⁷⁴.

Як показує аналіз Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (1993 р.), залежно від спеціальності (спеціалізації) до

⁷⁰ Савченко, О. Я. (2011). Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. О.В. Онопрієнко (Укл.). *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти*: дайжест. Донецьк. С. 20.

⁷¹ Ничкало, Н. (2009). Андрагогіка в системі педагогічних наук. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 1, 8.

⁷² Семенов, О.М., & Кожем'якіна, І.В. (2020). *Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкової школи: теорія і практика: монографія*. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка.

⁷³ Козій, І. (2001). *Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів: методичний посібник*. Київ.

⁷⁴ Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

основних видів практик відносять навчальну (екскурсійна, ознайомлювальна, мовна тощо) для набуття первинних професійних умінь та навичок; виробничу (технологічна, експлуатаційна, конструкторська, педагогічна, лікувальна, економічна, юридична, організаційно-управлінська, обліково-аналітична, науково-дослідна); переддипломну⁷⁵.

Відповідно до Положення перелік усіх видів практик для кожної спеціальності або спеціалізації, їх форми, тривалість і терміни проведення визначаються в навчальних планах; зміст і послідовність практики – програмою кафедри або предметної (циклової) комісії згідно з навчальним планом.

Зокрема, освітньою програмою «Середня освіта (Українська мова і література)» підготовки здобувачів вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка визначено види та обсяги практик, що відображаються у навчальних планах і графіках освітнього процесу.

З 2015 р. заклади вищої педагогічної освіти здійснюють підготовку вчителів-філологів за освітньо-професійними програмами на бакалаврському освітньому рівні. Закладам вищої освіти надана автономія щодо змісту і структури професійної підготовки майбутніх учителів філологічного фаху, зокрема щодо визначення видів практичної підготовки, предметних результатів, загальних і фахових компетентностей.

Водночас нормативно-правову основу підготовки майбутніх учителів-філологів становлять Національна рамка кваліфікацій (бакалавр відповідає 6 рівню Національної рамки кваліфікацій та першому циклу вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти) (Національна рамка кваліфікацій <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>) і Стандарт вищої освіти у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія для бакалаврського рівня вищої освіти.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» (2014 р.) ступінь бакалавра визначено як освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180–240 кредитів ЄКТС.

В освітніх програмах визначено нормативний зміст навчання, вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та професійної підготовки здобувачів, виокремлено інтегральні, загальні та фахові компетентності майбутніх бакалаврів з певної спеціальності.

Навчальним планом підготовки студентів за першим рівнем вищої освіти передбачено проходження навчальних та педагогічних практик.

Мета фахової практики – підготовка до цілісної педагогічної діяльності в навчальних закладах різних типів, створення умов для самореалізації, самовираження, самовизначення особистості педагога.

⁷⁵ Рекомендації про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. (2013). Київ.

Завдання практики:

організаційні – залучення до організації і проведення навчальної роботи і виховних позакласних заходів;

комунікативні – забезпечення процесу ефективного спілкування з учнями, педагогами, батьками, колегами;

проектувальні – залучення до управлінської діяльності (цілепокладання, планування, реалізація, контроль, оцінка і рефлексія навчальної і виховної педагогічної діяльності);

мотиваційні – усвідомлення цінностей педагогічної діяльності і стимулювання інтересу до такого виду роботи;

дослідницькі – мотивація і здійснення наукового пошуку;

рефлексивні – залучення до аналітичної роботи щодо осмислення власної професійної діяльності.

Успішне виконання завдань фахової практики відбувається з урахуванням послідовної реалізації **принципів**:

- взаємозв'язку і взаємопроникнення теоретичної підготовки і практичної діяльності (осмислення і застосування на практиці теоретичних знань про людину і суспільство);
- інтеграції навчальної і дослідницької діяльності;
- етнокультурознавчого, особистісно-діяльнісного, компетентнісно-орієнтованого підходів;
- педагогіки співпраці (створення в ході практики довіри і партнерства);
- наступності (взаємозв'язок усіх видів практики, засвоєння нового здійснюється на основі досвіду, набутого на попередніх практиках);
- неперервності;
- варіативності у виборі змісту і форм діяльності;
- динамічності (збільшення обсягу й ускладнення змісту діяльності);
- поліфункціональності (одночасне виконання організаторської, соціально-виховної, соціально-освітньої функцій);

Навчальна практика включає фольклорну, діалектологічну.

На першому курсі студенти проходять фольклорну, на другому – діалектологічну практики.

Педагогічна практика є продуктивною формою «занурення» у специфіку педагогічної професії.

Педагогічна практика включає такі види: пасивну (пропедевтичну), аналітичну, комплексну аналітичну, навчально-виховну у 5-9 класах (бакалавр), виробничу педагогічну в 10-11 класах (магістр).

Завдання педагогічної практики – підготувати до самостійного і цілісного виконання функцій учителя української мови і літератури та класного керівника в логічному взаємозв'язку із завданнями вище названих практик.

Навчальна педагогічна практика в середній школі на другому курсі та навчальна педагогічна практика в закладах позашкільної освіти студентів третього курсу є складовою частиною програми професійної підготовки та становлення майбутнього педагога⁷⁶.

Проходження виробничої педагогічної практики з української мови та літератури на 4 курсі є завершальним етапом професійно-педагогічної підготовки вчителя-словесника на бакалаврському рівні.

Виробнича педагогічна практика з української мови і літератури має свою специфіку, бо вона відбувається в умовах, максимально наближених до реальних умов майбутньої професійної діяльності. Практика забезпечує інтеграцію знань та їх застосування в безпосередній роботі з дітьми, тому діяльність студента в період проходження практики є аналогом професійної діяльності вчителя мови і літератури.

Фахова практика виконує такі **функції**:

- **адаптаційну** (включення в реальну практичну діяльність в умовах освітнього закладу);

- **навчальну** (реалізація отриманих теоретичних знань у конкретній діяльності);

- **виховну** (формування і розвиток педагогічного світогляду, системи ціннісних установок і переконань);

- **розвивальну** (розвиток педагогічних здібностей, особистісний і професійний розвиток);

- **рефлексивну** (аналіз і оцінка власного емоційного стану, особистісних і професійних якостей);

- **діагностувальну** (оцінка професійної придатності до діяльності вчителя-вихователя);

- **культуротворчу** (опанування самобутністю національної культури, вироблення умінь аналізувати явища культури, застосовувати методiku «діалогу культур» у системі шкільної мовно-літературної освіти);

- **інноваційну** (формування умінь інноваційної педагогічної діяльності).

Фахова практика виступає в якості особливого соціально-освітнього середовища, що дозволяє опанувати форми і методи організації навчальної і позанавчальної, пошуково-дослідницької роботи учнів загальноосвітніх закладів на основі використання матеріалів польових практик.

Комплекс навчальних і виробничої педагогічної практики спрямований на формування загальних (ЗК) та професійних (ПК) компетентностей, а також програмних результатів навчання, що відповідають кваліфікації, яку отримує здобувач вищої освіти на першому освітньому рівні та дає можливість займати відповідні посади й продовжувати навчання на другому освітньому рівні (подається за освітньою програмою Середня освіта (Українська мова і література)

⁷⁶ Семенов, О.М., Вовк, М.П., Дятленко, Т.І., Громова, Н.В. (2021). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації*: навч. посіб. Київ: Талком. С. 20.

Таблиця 1

Види практики, компетентності, програмні результати навчання⁷⁷

п/п	Вид практики	Обсяг кредитів	Компетентності, якими повинен оволодіти студент	Програмні результати навчання
1.	Фольклорна практика	3	<p>ЗК 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.</p> <p>ЗК 1. Знання та розуміння специфіки предметної галузі, базових філологічних понять, усвідомлення особливостей професійної діяльності.</p> <p>ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області та її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.</p> <p>ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здійснювати пошук, обробляти інформацію з різних джерел.</p> <p>ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою усно і письмово.</p> <p>ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 8. Здатність застосовувати інформаційно-комунікативні технології.</p>	<p>ПРЗ 3. Знає та розуміє особливості навчання різномірних груп учнів, застосовує диференціацію навчання, організовує освітній процес з урахуванням особливих потреб учнів.</p> <p>ПРЗ 4. Знає сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови і літератури, мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності.</p> <p>ПРЗ 5. Знає провідні тенденції розвитку літературного процесу в Україні, специфіку його перебігу в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою.</p> <p>ПРУ 2. Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.</p> <p>ПРУ 3. Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.</p> <p>ПРУ 5. Володіє формами та методами виховання учнів на</p>

⁷⁷ https://fisf.sspu.edu.ua/images/2020/naskrizna_programa_2020_d32f6.pdf

			<p>ЗК 9. Здатність діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПК 1. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.</p> <p>ПК 4. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.</p> <p>ПК 6. Здатність використовувати досягнення сучасної науки галузях мовознавства і літературознавства в практиці навчання української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).</p> <p>ПК 9. Здатність орієнтуватися в українському літературному процесі в контексті світового, уміння використовувати здобутки українського письменства для формування національної свідомості, світогляду учнів, їхньої моралі, ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві.</p> <p>ПК 10. Здатність застосовувати у власній практичній діяльності сучасні підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання української мови і літератури, на підставі передового українського й міжнародного досвіду.</p> <p>ПК 12. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.</p>	<p>уроках і в позакласній роботі, уміє відстежувати динаміку особистісного розвитку дитини.</p> <p>ПРУ 7. Здатний застосовувати профільні знання у розробці уроків, проектувати зміст уроків, пізнавальну діяльність закладів освіти, реалізацію міжпредметних зв'язків; діяльність предметного гуртка, факультативу, створювати елективні курси; аналізувати підручники, посібники, дидактичні матеріали, методичну літературу з метою проектування цілісного навчально-виховного процесу.</p> <p>ПРУ 8. Пояснює особливості розвитку української мови та літератури, специфіку розвитку літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою, порівнює мовні й літературні факти, явища, узагальнює, визначає їхні подібності й відмінності, фахово оперує українознавчими поняттями.</p> <p>ПРУ 10. Застосовує різні види аналізу художнього твору, визначає його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції й новаторство, зв'язок твору з фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури.</p> <p>ПРУ 11. Розрізняє епохи (періоди), напрями, течії, жанри, стилі української літератури за їх сутнісними характеристиками й на тлі світового письменства; використовує гуманістичний потенціал української мови і літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України.</p> <p>ПРУ 12. Знає, розуміє і демонструє здатність реалізувати теоретичні й методичні засади навчання української мови і літератури для виконання</p>
--	--	--	---	---

				<p>освітньої програми в базовій середній школі.</p> <p>ПРК 1. Володіє основами професійної мовленнєвої культури при вивченні української мови і літератури.</p> <p>ПРК 2. Здатний використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіє методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p> <p>ПРК3. Ефективно спілкується в колективі, науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.</p> <p>ПРА 1. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності.</p> <p>ПРА 2. Навчається впродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.</p>
2.	Діалектологічна практика	3	<p>ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.</p> <p>ЗК 1. Знання та розуміння специфіки предметної галузі, базових філологічних понять, усвідомлення особливостей професійної діяльності.</p> <p>ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові</p>	<p>ПРЗ 4. Знає сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови і літератури, мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності.</p> <p>ПРУ 3. Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.</p>

			<p>цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області та її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.</p> <p>ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здійснювати пошук, обробляти інформацію з різних джерел.</p> <p>ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою усно і письмово.</p> <p>ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 8. Здатність застосовувати інформаційно-комунікативні технології.</p> <p>ЗК 9. Здатність діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПК 6. Здатність використовувати досягнення сучасної науки галузях мовознавства і літературознавства в практиці навчання української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).</p> <p>ПК 7. Здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.</p> <p>ПК 12. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.</p>	<p>ПРУ 8. Пояснює особливості розвитку української мови та літератури, специфіку розвитку літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою, порівнює мовні й літературні факти, явища, узагальнює, визначає їхні подібності й відмінності, фахово оперує українознавчими поняттями.</p> <p>ПРУ 9. Володіє комунікативною компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатний удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.</p> <p>ПРУ 12. Знає, розуміє і демонструє здатність реалізувати теоретичні й методичні засади навчання української мови і літератури для виконання освітньої програми в базовій середній школі.</p> <p>ПРК 1. Володіє основами професійної мовленнєвої культури при вивченні української мови і літератури.</p> <p>ПРК 3. Ефективно спілкується в колективі, науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.</p> <p>ПРА 1. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності.</p> <p>ПРА 2. Навчається впродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.</p>
--	--	--	---	---

3.	Навчальна педагогічна практика в середній школі	3	<p>ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.</p> <p>ЗК 1. Знання та розуміння специфіки предметної галузі, базових філологічних понять, усвідомлення особливостей професійної діяльності.</p> <p>ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здійснювати пошук, обробляти інформацію з різних джерел.</p> <p>ЗК 4. Здатність працювати в команді та автономно, генерувати нові ідеї.</p> <p>ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою усно і письмово.</p> <p>ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 8. Здатність застосовувати інформаційно-комунікативні технології.</p> <p>ЗК 9. Здатність діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПК 1. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.</p> <p>ПК 2. Володіння основами цілепокладання, планування та проектування процесу навчання учнів.</p> <p>ПК 3. Здатність здійснювати пошук ефективних шляхів мотивації дитини до саморозвитку (самовизначення, зацікавлення, усвідомленого ставлення до навчання).</p> <p>ПК 4. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний</p>	<p>ПРЗ 1. Знає закономірності розвитку особистості, вікові особливості учнів, їхню психологію та специфіку сімейних стосунків.</p> <p>ПРЗ 2. Знає та розуміє принципи, форми, сучасні методи, методичні прийоми навчання предмета в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).</p> <p>ПРЗ 3. Знає та розуміє особливості навчання різнорідних груп учнів, застосовує диференціацію навчання, організовує освітній процес з урахуванням особливих потреб учнів.</p> <p>ПРУ 1. Здатний проектувати психологічно безпечне й комфортне освітнє середовище, ефективно працювати автономно та в команді, організувати співпрацю учнів та комунікацію з їхніми батьками.</p> <p>ПРУ 2. Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.</p> <p>ПРУ 3. Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.</p> <p>ПРУ 4. Добирає і застосовує сучасні освітні технології та методика для формування предметних компетентностей учнів і здійснює самоаналіз ефективності уроків.</p> <p>ПРУ 5. Володіє формами та методами виховання учнів на уроках і в позакласній роботі, уміє відстежувати динаміку особистісного розвитку дитини.</p> <p>ПРУ 6. Володіє методами й методиками діагностування навчальних досягнень учнів з української мови та літератури; уміє здійснювати педагогічний супровід самовизначення учнів,</p>
----	---	---	--	---

			<p>супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.</p> <p>ПК 5. Здатність до критичного аналізу, діагностики й корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду викладання навчальних дисциплін з метою професійної саморегуляції та свідомого вибору шляхів вирішення проблем у освітньому процесі.</p> <p>ПК 7. Здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.</p> <p>ПК 8. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p> <p>ПК 12. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.</p>	<p>підготовки до майбутньої професії; має навички оцінювання непередбачуваних проблем у професійній діяльності й обдуманого вибору шляхів їх вирішення.</p> <p>ПРУ 9. Володіє комунікативною компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатний удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.</p> <p>ПРК 1. Володіє основами професійної мовленнєвої культури при вивченні української мови і літератури.</p> <p>ПРК 2. Здатний використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіє методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p> <p>ПРК 3. Ефективно спілкується в колективі, науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.</p> <p>ПРА 1. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності.</p> <p>ПРА 2. Навчається впродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.</p> <p>ПРА 3. Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у навчально-виховному процесі та позаурочній діяльності.</p>
--	--	--	--	---

4.	Навчальна педагогічна практика в закладах позашкільної освіти	3	<p>ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.</p> <p>ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здійснювати пошук, обробляти інформацію з різних джерел.</p> <p>ЗК 4. Здатність працювати в команді та автономно, генерувати нові ідеї.</p> <p>ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою усно і письмово.</p> <p>ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 9. Здатність діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПК 3. Здатність здійснювати пошук ефективних шляхів мотивації дитини до саморозвитку (самовизначення, зацікавлення, усвідомленого ставлення до навчання).</p> <p>ПК 4. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.</p> <p>ПК 5. Здатність до критичного аналізу, діагностики й корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду викладання навчальних дисциплін з метою професійної саморегуляції та свідомого вибору шляхів вирішення проблем у освітньому процесі.</p> <p>ПК 7. Здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та</p>	<p>ПРЗ 1. Знає закономірності розвитку особистості, вікові особливості учнів, їхню психологію та специфіку сімейних стосунків.</p> <p>ПРЗ 3. Знає та розуміє особливості навчання різномірних груп учнів, застосовує диференціацію навчання, організовує освітній процес з урахуванням особливих потреб учнів.</p> <p>ПРУ 1. Здатний проектувати психологічно безпечне й комфортне освітнє середовище, ефективно працювати автономно та в команді, організувати співпрацю учнів та комунікацію з їхніми батьками.</p> <p>ПРУ 2. Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.</p> <p>ПРУ 3. Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.</p> <p>ПРУ 5. Володіє формами та методами виховання учнів на уроках і в позакласній роботі, уміє відстежувати динаміку особистісного розвитку дитини.</p> <p>ПРУ 6. Володіє методами й методиками діагностування навчальних досягнень учнів з української мови та літератури; уміє здійснювати педагогічний супровід самовизначення учнів, підготовки до майбутньої професії; має навички оцінювання непередбачуваних проблем у професійній діяльності й обдуманого вибору шляхів їх вирішення.</p> <p>ПРУ 7. Здатний застосовувати профільні знання у розробці уроків, проектувати зміст уроків, пізнавальну діяльність закладів освіти, реалізацію міжпредметних</p>
----	---	---	--	---

			<p>міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.</p> <p>ПК 12. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.</p>	<p>зв'язків; діяльність предметного гуртка, факультативу, створювати елективні курси; аналізувати підручники, посібники, дидактичні матеріали, методичну літературу з метою проектування цілісного навчально-виховного процесу.</p> <p>ПРУ 9. Володіє комунікативною компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатний удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.</p> <p>ПРК 1. Володіє основами професійної мовленнєвої культури при вивченні української мови і літератури.</p> <p>ПРК 2. Здатний використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіє методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p> <p>ПРК 3. Ефективно спілкується в колективі, науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.</p> <p>ПРА 1. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності.</p> <p>ПРА 2. Навчається впродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.</p> <p>ПРА 3. Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у</p>
--	--	--	---	--

				навчально-виховному процесі та позаурочній діяльності.
5.	Виробнича педагогічна практика з української мови і літератури	12	<p>ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов</p> <p>ЗК 1. Знання та розуміння специфіки предметної галузі, базових філологічних понять, усвідомлення особливостей професійної діяльності.</p> <p>ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області та її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.</p> <p>ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здійснювати пошук, обробляти інформацію з різних джерел.</p> <p>ЗК 4. Здатність працювати в команді та автономно, генерувати нові ідеї.</p> <p>ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою усно і письмово.</p> <p>ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 8. Здатність застосовувати інформаційно-комунікативні технології.</p> <p>ЗК-9. Здатність діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності. організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.</p> <p>ПК 1. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та</p>	<p>ПРЗ 1. Знає закономірності розвитку особистості, вікові особливості учнів, їхню психологію та специфіку сімейних стосунків.</p> <p>ПРЗ 2. Знає та розуміє принципи, форми, сучасні методи, методичні прийоми навчання предмета в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).</p> <p>ПРЗ 3. Знає та розуміє особливості навчання різномірних груп учнів, застосовує диференціацію навчання, організовує освітній процес з урахуванням особливих потреб учнів.</p> <p>ПРЗ 4. Знає сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови і літератури, мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності.</p> <p>ПРЗ 5. Знає провідні тенденції розвитку літературного процесу в Україні, специфіку його перебігу в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою.</p> <p>ПРУ 1. Здатний проектувати психологічно безпечне й комфортне освітнє середовище, ефективно працювати автономно та в команді, організувати співпрацю учнів та комунікацію з їхніми батьками.</p> <p>ПРУ 2. Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.</p> <p>ПРУ 3. Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими),</p>

			<p>здійснення міжпредметних зв'язків.</p> <p>ПК 2. Володіння основами цілепокладання, планування та проектування процесу навчання учнів.</p> <p>ПК 3. Здатність здійснювати пошук ефективних шляхів мотивації дитини до саморозвитку (самовизначення, зацікавлення, усвідомленого ставлення до навчання).</p> <p>ПК 4. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.</p> <p>ПК 5. Здатність до критичного аналізу, діагностики й корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду викладання навчальних дисциплін з метою професійної саморегуляції та свідомого вибору шляхів вирішення проблем у освітньому процесі.</p> <p>ПК 6. Здатність використовувати досягнення сучасної науки галузях мовознавства і літературознавства в практиці навчання української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).</p> <p>ПК 7. Здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.</p> <p>ПК 8. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p>	<p>знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.</p> <p>ПРУ 4. Добирає і застосовує сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів і здійснює самоаналіз ефективності уроків.</p> <p>ПРУ 5. Володіє формами та методами виховання учнів на уроках і в позакласній роботі, уміє відстежувати динаміку особистісного розвитку дитини.</p> <p>ПРУ 6. Володіє методами й методиками діагностування навчальних досягнень учнів з української мови та літератури; уміє здійснювати педагогічний супровід самовизначення учнів, підготовки до майбутньої професії; має навички оцінювання непередбачуваних проблем у професійній діяльності й обдуманого вибору шляхів їх вирішення.</p> <p>ПРУ 7. Здатний застосовувати профільні знання у розробці уроків, проектувати зміст уроків, пізнавальну діяльність закладів освіти, реалізацію міжпредметних зв'язків; діяльність предметного гуртка, факультативу, створювати елективні курси; аналізувати підручники, посібники, дидактичні матеріали, методичну літературу з метою проектування цілісного навчально-виховного процесу.</p> <p>ПРУ 8. Пояснює особливості розвитку української мови та літератури, специфіку розвитку літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою, порівнює мовні й літературні факти, явища, узагальнює, визначає їхні подібності й відмінності, фахово оперує українознавчими поняттями.</p>
--	--	--	---	---

			<p>ПК 9. Здатність орієнтуватися в українському літературному процесі в контексті світового, уміння використовувати здобутки українського письменства для формування національної свідомості, світогляду учнів, їхньої моралі, ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві.</p> <p>ПК 10. Здатність застосовувати у власній практичній діяльності сучасні підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання української мови і літератури, на підставі передового українського й міжнародного досвіду.</p> <p>ПК 11. Здатність доцільно застосовувати сучасні методи й освітні технології навчання, створювати навчально-методичне забезпечення (обладнання) для проведення уроків з української мови і літератури.</p> <p>ПК 12. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.</p>	<p>ПРУ 9. Володіє комунікативною компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатний удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.</p> <p>ПРУ 10. Застосовує різні види аналізу художнього твору, визначає його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції й новаторство, зв'язок твору з фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури.</p> <p>ПРУ 11. Розрізняє епохи (періоди), напрями, течії, жанри, стилі української літератури за їх сутнісними характеристиками й на тлі світового письменства; використовує гуманістичний потенціал української мови і літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України.</p> <p>ПРУ 12. Знає, розуміє і демонструє здатність реалізувати теоретичні й методичні засади навчання української мови і літератури для виконання освітньої програми в базовій середній школі.</p> <p>ПРК 1. Володіє основами професійної мовленнєвої культури при вивченні української мови і літератури.</p> <p>ПРК 2. Здатний використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіє методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.</p> <p>ПРК3. Ефективно спілкується в колективі, науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере</p>
--	--	--	---	--

				<p>участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.</p> <p>ПРА 1. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності.</p> <p>ПРА 2. Навчається впродовж життя і вдосконалює з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.</p> <p>ПРА 3. Відповідально ставиться до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів у навчально-виховному процесі та позаурочній діяльності.</p>
--	--	--	--	--

Часто фахівці акцентують увагу на праксеологічному спрямуванні виробничої практики, що передбачає оволодіння спектром професійних компетентностей, пов'язаних з якісним виконанням безпосередніх професійних функцій, а також з формуванням і розвитком педагогічної майстерності, комунікативних умінь, готовності до інноваційної педагогічної діяльності.

Викладачі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника вважають, що виробнича практика має передбачати здійснення: систематизації, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності; практичного застосування студентами-практикантами набутих у процесі навчання теоретичних знань, умінь та навичок при вирішенні конкретних наукових та виробничих завдань; виконання науково-дослідної роботи (написанням курсової та бакалаврської роботи з елементами методики) та участь в науково-практичних конференціях, підготовку матеріалів (тез, доповідей) до друку; набуття студентами-практикантами досвіду організації різних видів навчальної діяльності за обраним профілем; ведення педагогічних спостережень, аналізу труднощів навчально-виховної роботи, окреслення шляхів і засобів їх подолання; проведення виховної роботи та набуття умінь педагогічного спілкування.

У процесі проходження виробничої студент-практикант опановує фахові навички майбутнього вчителя і педагога-наставника з метою формування у школярів національної самоідентифікації; виробляє здатність активно реалізувати україноцентричний підхід, цілеспрямовано використовує гуманістичний потенціал української мови та літератури для розкриття духовного світу людини XXI ст., володіє навчально-виховними та розвивальними засобами й методиками формування високого рівня світогляду юного покоління. У педколективі конкретного закладу студент-практикант вчиться виробляти комунікаційні стратегії співпраці зі старшими колегами, соціальними

партнерами й учнями (вихованцями), а також із їхнім батьками чи опікунами за умови неухильного дотримання етичних норм такого спілкування⁷⁸.

Викладачі Запорізького національного університету відзначають, що практична підготовка передбачає формування психолого-педагогічних навичок та методичної готовності майбутніх учителів-філологів до професійної діяльності. З-поміж найважливіших завдань останнього етапу практичної підготовки – розвиток у студентів професійних дослідницьких здібностей; створення умов для самоактуалізації й саморозвитку; створення діалогічного комунікативного простору в ході практики⁷⁹.

Отже, навчальні і педагогічні практики можуть здійснюватися як неперервним циклом, так і шляхом чергування з теоретичними заняттями. Спільною рисою практик є професійна педагогічна спрямованість.

Фольклорна, діалектологічна, різні види педагогічної практики слугують єдиною ланкою між теоретичним навчанням і самостійною педагогічною діяльністю, створюють умови для збагачення життєвим досвідом, розширення соціальних контактів. Саме у процесі практики відбувається засвоєння певної системи норм, правил, соціальних ролей і цінностей.

Інноваційність практичної підготовки майбутніх учителів полягає у використанні дистанційних форм організації практик, що особливо актуально в умовах пандемії. Так, сучасні інформаційні технології дозволяють використовувати для спілкування зі студентами програми Moodle Google, Classroom Microsoft, Teams, комунікаційні платформи Zoom, Hangouts, Skype. Серед інноваційних форм, методів і засобів організації практик – опрацювання фольклорних, літературних, діалектологічних джерел за віртуальними ресурсами, проведення онлайн консультування, онлайн занять бінарного типу, студіювання віртуальних ресурсів Національної реферативної бази даних «Україніка наукова», оцифрованих матеріалів Інституту реєстрації інформації НАН України, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського тощо).

⁷⁸ Програма виробничої навчально-виховної практики студентів IV курсу Факультету філології ОР «Бакалавр» денної та заочної форм навчання Галузь знань 03 Гуманітарні науки Спеціальність 035 Філологія 035.01 Українська мова і література. (2019).

⁷⁹ Наскрізна програма практичної підготовки ступінь вищої освіти бакалавр магістр спеціальність 035 Філологія 035 Філологія СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ (для спеціальностей філологія та середня освіта) 035.01 Українська мова та література 035.01 Українська мова та література ОСВІТНЯ ПРОГРАМА Українська мова та література Українська мова та література ОСВІТНЯ КВАЛІФІКАЦІЯ Бакалавр філології за спеціалізацією «Українська мова та література» Магістр філології за спеціалізацією «Українська мова та література»; Запорізький національний університет. https://www.znu.edu.ua/praktyka/fuf/bak/ukrayinska-mova/naskr__zna_robocha_programa_praktiki_f__lolog__ya_2019_z_p__dpisami.pdf

РОЗДІЛ 2

ВИРОБНИЧА (ПЕДАГОГІЧНА) ПРАКТИКА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ (на прикладі підготовки вчителів-філологів)

2.1. Педагогічна практика майбутніх учителів: мета, завдання, різновиди

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), *практичну підготовку студентів* віднесено до основних форм організації освітнього процесу. Практична підготовка «здійснюється шляхом проходження практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними вищими навчальними закладами договорами або в його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку»⁸⁰.

У Концепції розвитку педагогічної освіти (2018 р.) зазначено, що безперервна педагогічна практика є обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої або фахової передвищої освіти до педагогічної професії. Обсяг практичної підготовки має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини бакалаврських програм і не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм. Не менше половини обсягу практичної підготовки має бути відведено для проходження виробничої практики із самостійним виконанням професійних завдань⁸¹.

Наукове підґрунтя дослідження педагогічної практики становлять праці, в яких:

- розкрито концептуальні положення щодо розвитку педагогічної майстерності учителя (О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Кузьмінський, О. Лавріненко, В. Сидоренко та ін.);
- висвітлено історико-педагогічні питання організації педагогічної практики (Н. Дем'яненко, О. Лук'янченко, В. Майборода та ін.), зміст, види педагогічної практики в контексті професійної підготовки та становлення педагога (О. Абдулліна, В. Козій, А. Сбруєва, В. Сластьонін та ін.), формування готовності (М. Д'яченко, Л. Кандибович та ін.) майбутнього вчителя до професійної діяльності;
- охарактеризовано специфіку педагогічної практики в контексті професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (Л. Базиль,

⁸⁰ Закон України «Про вищу освіту». (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

⁸¹ Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

Т. Дятленко, О. Семенов та ін.), формування методичної компетентності майбутніх учителів гуманітарного профілю (А. Волощук, Т.Симоненко).

Педагогічна практика спрямована на пізнання закономірностей та принципів професійної діяльності, оволодіння способами її організації, а відтак, на підготовку майбутнього вчителя як професійно компетентного фахівця. Практика відбувається упродовж усіх років навчання і дозволяє поглибити, інтегрувати й оволодіти фахово-методичними знаннями й уміннями щодо навчання, виховання, розвитку школярів, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, професійного й особистісного розвитку й індивідуального стилю професійної діяльності.

В «Енциклопедії освіти» окреслено мету педагогічної практики: формування у студентів умінь творчо використовувати в педагогічній діяльності науково-теоретичні знання і практичні навички, набуті у процесі вивчення педагогічних дисциплін; оволодіння студентами сучасними формами і методами організації навчально-виховного процесу; виховання в них інтересу до педагогічної роботи, формування потреб систематично поповнювати свої знання і творчо застосовувати їх у практичній педагогічній діяльності⁸².

Фахівці педагогічну практику визначають

як одну із форм практичної підготовки майбутніх фахівців, що виступає основою пізнання, забезпечує практичне пізнання закономірностей, принципів професійної діяльності, оволодіння її методами планування, організації та виконання⁸³;

як форму підготовки, що сприяє професійному зростанню, формуванню цінностей та якостей, важливих для здійснення педагогічної діяльності⁸⁴.

К. Діхнич, обґрунтовуючи специфіку педагогічної практики у контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зосереджує увагу на системоутворювальний складник професійної підготовки, що відбувається упродовж усіх років навчання і дозволяє поглибити, інтегрувати й оволодіти фахово-методичними знаннями й уміннями щодо навчання, виховання, розвитку молодших школярів, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, професійного й особистісного розвитку й індивідуального стилю професійної діяльності⁸⁵.

Педагогічну практику майбутніх учителів визначаємо як системоутворювальний складник професійної підготовки майбутніх учителів, що відбувається безперервно і сприяє розвитку фахових компетентностей, удосконаленню умінь щодо організації навчання, виховання, розвитку різних

⁸² Там само.

⁸³ Багрій, В.Н. (2010). *Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики* (Дис. канд. пед. наук). Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця.

⁸⁴ Небитова, І.А. (2020). *Педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики*. (Дис. д-ра філософії). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків.

⁸⁵ Діхнич, К. (2021). *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики*. (Дис. д-ра філософії). Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми.

категорій учнів (студентів), збагаченню ціннісних установок, професійному й особистісному розвитку і саморозвитку, здатності неперервно розвиватися у професії.

Т. Денищич, Г. Косарева наголошують, що «метою педагогічної практики є забезпечення організаційного й методичного усвідомлення студентами програмового матеріалу, основ педагогічної майстерності; формування здатності студентів до оптимального й ефективного поєднання та використання сучасних методів і форм організації своєї майбутньої професійної діяльності та навчально-пізнавального процесу на уроках української мови і літератури та позакласній роботі; виховання внутрішньої потреби та бажання до самовдосконалення себе як Я (особистості) на професійно-фаховому та загальнокультурному рівнях.

Відповідно завданнями виробничої (педагогічної) практики передбачає виконання таких завдань: подальший розвиток, поглиблення й удосконалення загальнопедагогічних і методичних знань, умінь студентів; формування та закріплення специфічних професійно-фахових умінь і навичок учителя-предметника; розвиток педагогічної і фахової культури вчителя-філолога; формування Я (особистості), творчого вчителя, вчителя-фасилітатора; вироблення основ володіння перспективними методиками й технологіями навчання; формування творчого та критичного мислення, дослідницького підходу до педагогічної діяльності; розвиток потреби в самоосвіті та постійному самовдосконаленні⁸⁶.

Мета педагогічної практики – підготувати до самостійного і цілісного виконання функцій учителя української мови і літератури та класного керівника в закладах середньої освіти, сприяти формуванню загальних та фахових компетентностей студентів-філологів, опануванню сучасних освітніх технологій, набуттю навичок виконувати науково-педагогічне дослідження.

Особливістю педагогічної практики є можливість інтегрувати теоретичні знання з різних дисциплін, досвід, набутий у навчальні практиці, в єдину систему професійних знань і вмінь, оволодіти сучасними методами і формами організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах різних типів, виховувати потребу в саморозвитку і самовдосконаленні.

Результати педагогічної практики дають відповідь на низку важливих запитань: чи підготовлений майбутній учитель до вирішення професійних задач; чи компетентний у різних галузях гуманітарних знань (мовознавства, літературознавства, методика навчання української мови і літератури в загальноосвітніх закладах, педагогіка, психологія, культурологія, історія тощо); чи зацікавлений у власному професійному і особистісному розвитку, чи здатний

⁸⁶ Денищич, Т.А., Косарева, Г.С. (2017). *Педагогічна практика: зміст, організація, проблемні аспекти формування педагогічної майстерності: посібник для студентів галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність – 035 «Філологія (українська)»*. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. С. 5.

до творчості, співпраці, дослідницької діяльності; чи переконаний в необхідності духовного вдосконалення.

Серед принципів організації і проведення педагогічної практики учені виділяють такі:

-принцип національного виховання, що полягає у формуванні світогляду, моральних якостей особистості шляхом занурення у глибини рідної мови, фольклору, мистецтва, народного календаря, народної і державної символіки тощо;

-принцип науковості і доступності, що виявляється у викладанні навчального предмета з урахуванням сучасної науки; відповідності літературознавчого чи мовознавчого матеріалу анатомічним, фізіологічним, психологічним віковим, статевим особливостям учнів;

-принцип узаємозв'язку навчання, виховання і розвитку орієнтований на забезпечення гармонійної реалізації основних загальноосвітніх функцій навчального предмета;

-принцип особистісної орієнтації навчання визначає цінність учнівської особистості, вияв і розвиток її здібностей, забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня (студента), врахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні української мови, самопізнанні та саморозвитку;

-принцип системності, наступності зв'язку із практикою виражає необхідність як викладання навчального матеріалу в певному порядку і логічних зв'язках його частин, так і формування системи знань, а також умінь і навичок, необхідних для практичного застосування засвоєних наукових відомостей у майбутньому житті;

-принцип систематичності передбачає використання певних правил: від простого до складного; від відомого до невідомого; від одиничного до загального і навпаки; розміщення матеріалу за принципом лінійності й концентричності. Кожний наступний матеріал логічно виходить чи відштовхується від попередньо вивченого;

-принцип свідомого й активного засвоєння знань визначає, як потрібно використовувати закони дидактики для створення умов навчання, які б забезпечували свідоме засвоєння знань, усунути небезпеку механічного їх запам'ятовування;

-принцип наочності у навчанні полягає в тому, що у процесі вивчення у досліджуваних фактах і явищах, а також теоретичних положеннях, поняттях, законах необхідно знаходити вихідне начало, після чого визначати, як забезпечити перехід від конкретного, одиночного до абстрактного, загального або навпаки;

-принцип міцності засвоєння знань та всебічного розвитку пізнавальних сил студентської молоді передбачає активізацію у процесі навчання всіх сфер

психологічної діяльності (розумової, емоційної, вольової), всіх видів психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, уяви, мислення, мовлення, уваги) та їх різновидів;

-*принцип поєднання колективного навчання та врахування індивідуальних особливостей* вимагає організувати й проводити спільну роботу у групі на виконання навчальних і практичних завдань і разом з тим ураховувати індивідуальні особливості кожного учасника навчально-виховного процесу;

-*реалізація принципу інтегративності* означає прагнення подати шкільний курс української мови і літератури у тісному зв'язку з іншими навчальними предметами;

-*соціокультурний принцип* передбачає опанування мови як національно-культурного феномену, що відображає духовно-моральний досвід народу, зв'язки української мови з національними традиціями українського народу, усвідомлення учнями краси, виразності й естетичних можливостей рідного слова, а також як засобу соціокультурного діалогу з мовами національних спільнот та мовами Європи і світу;

-*принцип демократизації, гуманізації* навчання мови і літератури полягає у здійсненні співпраці вчителя й учня (викладача і студента) з метою досягнення освітньої мети, створення умов для творчого розвитку й учнів, і студентів, і педагогів в атмосфері співтворчості;

-*принцип креативності* виявляється у здатності до творчості, розвитку творчих здібностей особистості у процесі опанування української мови як системи і засобу комунікації, української літератури як мистецтва слова;

-*комунікативно-діяльнісний принцип* спрямований на опанування мови як засобу *принцип органічного поєднання навчання мови й мовлення* як засобу і способу мовленнєвої діяльності, її змісту і форм означає, що вивчення мови є не тільки метою, а й засобом досягнення основної освітньої мети;

-*принцип практичної спрямованості навчання*, що реалізується в різнобічному і систематичному збагаченні мовлення лексичними, фразеологічними, граматичними, стилістичними виражальними засобами мови;

-*принцип неперервності* забезпечує реалізацію таких завдань: поетапне формування і розвиток професійних вмінь та навичок.

Усі принципи дидактики перебувають у тісній єдності і взаємодії, проте залежно від характеру навчального матеріалу і специфічних завдань засвоєння його учнями (студентами) той чи інший принцип виступає як провідний. Тільки дотримання усіх цих положень та вимог забезпечить ефективність процесу навчання та досягнення його загальної мети.

Педагогічна практика виконує такі основні **функції**:

-*навчально-освітню* (ефективність навчально-виховної практики неможлива без свідомого застосування теоретичних знань. Реалізація теоретичних знань під час практики сприяє не лише закріпленню їх, а й більш

глибокому усвідомленню їх наукового змісту, більш усвідомленому засвоєнню їх, допомагає побачити вивчені, знайомі явища, факти в нових умовах, уточнити і поглибити деякі поняття, стимулює розвиток педагогічного мислення);

-*виховну* (залучення до різних видів діяльності виховує в них любов до своєї справи, високі моральні якості: терплячість, гармонію серця й розуму, чуйність, сердечну турботу й мудрість; розвиває творчу ініціативу);

-*організаційну* (виконання розпорядку роботи школи, дотримання трудової дисципліни);

-*психологічну* (можливість глибокого, цілісного і систематичного вивчення учнів в процесі постійного спілкування з ними);

-*розвивальну* (самоаналіз готовності до самостійної педагогічної діяльності, самооцінка, саморефлексія);

-*інтегровально-диференційовану* (перевірка шляхів підвищення якості навчальної і виховної роботи, поєднання у педагогічній діяльності якостей словесника, вихователя, дослідника);

-*стимулювальну* (вироблення стійкого інтересу до обраної професії, стимулювання самоосвітньої діяльності, формування відповідальності, принциповості, гнучкості мислення);

-*культурологічну* (творча самореалізація особистості на основі знань та умінь застосування їх для аналізу й оцінки досягнень світової, європейської й вітчизняної науки та культури);

-*аксіологічну* (саморефлексія системи цінностей, ціннісних орієнтирів);

-*акмеологічну* (практичне засвоєння закономірностей і принципів педагогічної діяльності для проектування кар'єри, досягнення вершин («акме») професійного розвитку, самореалізації і самоствердження студента у творчій педагогічній діяльності);

-*контрольно-корекційну* (можливість усунення прогалин теоретико-практичної підготовки).

Під час педагогічної практики пропонуються такі **види діяльності**:

- співпрацювати з учнями, учителями, класними керівниками, шкільними психологом, соціальним працівником школи, бібліотекарами, батьківським колективом тощо;

- визначати конкретні навчально-виховні завдання, виходячи із загальної мети виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, соціально-психологічних особливостей колективу;

- вивчати особливості учнівського колективу і особистість окремого школяра з метою діагностики і проектування їхнього розвитку і виховання;

- здійснювати поточне і перспективне планування педагогічної діяльності (навчальної і позакласної роботи з предмета, колективної діяльності учнів тощо);

- спостерігати й аналізувати навчально-виховну роботу, корегувати її;

- проводити уроки і виховні позакласні заходи, використовувати різні форми й методи організації навчально-пізнавальної, трудової, громадської, художньо-

творчої, ігрової діяльності учнів, організувати учнівський колектив на виконання поставлених завдань;

- організувати і проводити науково-педагогічні, психологічні, фахові дослідження;

- здійснювати етнокультурну просвітницьку роботу серед учнів і батьків;

- самостійно оцінювати якість своєї роботи і власні досягнення, бачити помилки і вміти накреслити шляхи їх подолання.

Рівень сформованості професійних умінь можна визначити за такими показниками: характером труднощів у процесі виконання завдань практик, ступенем вдовolenості роботою, якістю роботи, ступенем самостійності у виконанні завдань, взаєминами з учнями та учительським колективом.

Відповідно до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України⁸⁷ залежно від спеціальності (спеціалізації) до основних видів практик відносять навчальну (екскурсійна, ознайомлювальна, мовна тощо) для набуття первинних професійних умінь та навичок; виробничу (технологічна, експлуатаційна, конструкторська, педагогічна, лікувальна, економічна, юридична, організаційно-управлінська, обліково-аналітична, науково-дослідна); переддипломну. Перелік усіх видів практик для кожної спеціальності або спеціалізації, їх форми, тривалість і терміни проведення визначаються в навчальних планах; зміст і послідовність практики – програмою кафедри або предметної (циклової) комісії згідно з навчальним планом.

У закладі вищої педагогічної освіти проводять такі види педагогічних практик:

- навчальна педагогічна практика в закладах середньої освіти (4 семестр, 2 тижні);

- навчальна педагогічна практика в закладах позашкільної освіти (6 семестр, 2 тижні);

- виробнича педагогічна практика з української мови і літератури (8 семестр, 8 тижнів).

Виділяють також споглядальну, пасивну практику.

Споглядальна, пасивна педагогічна практика сприяє успішній адаптації майбутнього вчителя-філолога у професійному середовищі, є своєрідним містком до опанування можливостей використання теоретичних знань у безпосередній практичній педагогічній діяльності на рефлексивних засадах. Зокрема Н. Скрипник аргументує, що «під час проходження пропедевтичної практики студенти спостерігають за освітнім процесом у загальноосвітній школі, за навчальною діяльністю вчителя української мови, обов'язками класного керівника, а також відвідують класні години, позакласні заходи, заняття гуртків тощо; ... переймають досвід роботи вчителя, відвідують уроки української мови

⁸⁷ Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» від 08.04.1993 р. № 93. (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text>

та літератури, допомагають учителям підготувати наочність і відповідний дидактичний матеріал для уроків, що ефективно впливає на розвиток їхніх професійних якостей, культуру мовлення»⁸⁸.

На важливості пасивної практики як форми адаптаційного навчання, входження у професію майбутнього вчителя-філолога наголошують викладачі Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди Г. Токмань, Л. Козубенко, Н. Дига, Н. Черниш, які відзначають її основну мету у закріплення теоретичних знань з педагогіки, психології, методик навчання українській мові і літературі, проведення виховних заходів мовно-літературного спрямування.

З-поміж найвагоміших завдань цього різновиду практики викладачі відзначають такі, як:

- сформуванню вміння спостерігати та аналізувати навчально-виховну роботу, що проводиться у школі з учнями;
- підготувати студентів до проведення уроків із застосуванням сучасних методів і форм організації навчально-виховного процесу в закладах середньої освіти;
- розвивати у студентів любов до педагогічної професії, заохотити потяг до вивчення передового педагогічного досвіду і вдосконалення своїх педагогічних здібностей;
- підготовка студентів до проведення уроків різного типу, з використанням різноманітних методів, що активізують пізнавальну діяльність учнів;
- формування педагогічних інтересів, нахилів, розвитку творчого підходу до педагогічної діяльності;
- формування вміння працювати з колективом школярів, проводити колективну та індивідуальну роботу з учнями⁸⁹.

Специфіка організації споглядальної (пасивної) педагогічної практики майбутніх учителів-філологів з бінарної спеціалізації (учитель української мови і літератури та іноземної мови) полягає у необхідності опанувати специфіку викладання української мови, літератури і відповідної іноземної мови. Відповідно зміст педагогічної практики має міждисциплінарний характер, базується на знаннях психологічних, педагогічних, мовних і літературознавчих дисциплін, методики викладання іноземної мови тощо.

Викладачі Київського лінгвістичного університету М. Соловей, С. Ніколаєва, В. Кудіна та ін. вважають, що під час проходження цього різновиду практики майбутньому вчителю-філологу важливо опанувати такі завдання, як:

⁸⁸ Скрипник, Н.І. (2020). Педагогічна практика студентів гуманітарно-педагогічного коледжу в процесі формування професійно-комунікативної компетентності. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах (Т. 2 (72)). URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/72/part_2/24.pdf

⁸⁹ Токмань, Г., Козубенко, Л., Дига Н., Черниш, Н. (2018). Практика в системі бакалаврської і магістерської освіти філолога: літературознавчий аспект: навчальний посібник (сс.. 82-84). Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 304 с.

- оволодіння технологіями, методами, засобами, формами організації навчальної та виховної роботи в різних типах закладів загальної середньої освіти;
- розвиток у студентів умінь застосовувати в практичній діяльності знань з теоретичних основ педагогіки, психології і методики навчання іноземної мови, української мови і літератури;
- усвідомлення професійної значущості знань, виховання у студентів потреби постійного удосконалення професійних знань, умінь, навичок та їх педагогічної майстерності;
- розвиток творчої ініціативи, реалізація особистісного творчого потенціалу кожного студента;
- вироблення у студентів практичних умінь приймати самостійні рішення в реальних для професійної діяльності умовах;
- моделювати структури традиційних і нетрадиційних, нестандартних, із застосуванням інтерактивних, особистісно орієнтованих методик уроків;
- виконувати позакласну роботу з іноземної мови, української мови і літератури за самостійно укладеними розробками заходів;
- подальший розвиток дослідницьких умінь у конкретній професійній діяльності;
- формування у студентів творчого, дослідницького підходу до організації педагогічної діяльності;
- набуття ними вмінь проводити наукові дослідження з використанням ефективних методів і методик педагогічних досліджень, а також умінь здійснювати самоконтроль, самоаналіз й об'єктивну самооцінку власної педагогічної діяльності та діяльності вчителів і колег-практикантів;
- оволодіння вміннями спілкування з вихованцями, їх батьками та педагогами тощо⁹⁰.

Таким чином, споглядальна педагогічна практика є важливим адаптаційним етапом у процесі входження майбутнього вчителя-філолога у педагогічну професію загалом і пропедевтичним етапом практичної підготовки, що зумовлює успішне проходження власне активного різновиду практики-виробничої.

Програми практик враховують завдання підготовки вчителя, визначені Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI ст.), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р.

⁹⁰ Соловей, М.І., Ніколаєва, С.Ю., & Кудіна, В.В. (Уклад.). (2020). *Педагогічна практика студентів у закладах загальної середньої освіти (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти): навчальний посібник* (сс. 7-8). Київ: Видавничий центр КНЛУ. 142 с.

№ 1341 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 519) «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» Концепцією «Нова українська школа» (2016 р.), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018 р.), Державним стандартом базової середньої освіти (2020 р.), Професійним стандартом «Вчитель початкових класів загальної середньої освіти» (2020 р.), Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (1993 р.) та ін.

Розглянемо види педагогічної практики на бакалаврському рівні.

Навчальна педагогічна практика в закладах середньої освіти

Мета практики: поєднання теоретичної підготовки студентів з навчальної дисципліни «Педагогіка» (модулі: Загальні основи педагогіки, Дидактика, Теорія виховання, Управління педагогічними системами) з практичним застосуванням набутих вмінь і навичок проведення навчальної та позакласної виховної роботи в учнівському колективі 5-9 класів на принципах і положеннях Концепції Нової української школи.

Завдання практики:

- ознайомитися з особливостями роботи закладів середньої освіти (новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, наскрізний процес формування цінностей, педагогіка партнерства), змінами навчальних програм та підручників з предмету спеціалізації;
- проаналізувати застосування інноваційних методів навчання, оцінювання навчальних досягнень учнів;
- вивчити структуру уроку в реальному педагогічному процесі, проаналізувати її основні елементи:
 - дослідити план виховної роботи класного керівника, характеристику класу, скласти соціальний паспорт класу; сформувати уміння щодо урахування отриманих даних у взаємодії з учнями класу, планування виховної роботи;
 - визначити виховну проблему актуальну для віку дітей класу та особливостей конкретного учнівського колективу; обрати тему виховного заходу та його форму; розробити зміст, обрати методи виховної роботи, спланувати фронтальну бесіду, реалізувати виховний захід та досягти поставлену виховну мету.

Навчальна педагогічна практика в закладі середньої освіти відбувається кожний день протягом 2 тижнів.

За умов **дистанційного навчання** практика може інтегрувати такі форми роботи (на прикладі кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка).

Змістовий елемент 1	1. Знайомство з навчально-виховним процесом школи	☐ Zoom-Зустрічі з вчителями, завучем, класним керівником, психологом тощо
Змістовий елемент 2	2. Теорія навчання (типи, структура уроку, методи навчання, методи контролю, домашня робота) Нові технології навчання	☐ Аналіз 1-2 відеоуроків з предмету спеціалізації «Вчитель року» Протоколи аналізу уроків з методистом і групою в визначений час
Змістовий елемент 3	3. Теорія виховання Закріплення засвоєних знань, формування умінь проведення фронтальної бесіди, інструктажу, організації роботи учнів у групах, змагальних форм виховної роботи	☐ Аналіз 1-2 відео виховних заходів класних керівників, майстер-класів «Вчитель року» ☐ Проведення виховного заходу (дискусія, бесіда, квест, проєкт тощо) творчими групами студентів ☐ Zoom-рухливі хвилинки

Оскільки навчання дистанційно може здійснюватися в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне забезпечення їх виконання повинні залежати від особливостей співпраці учня і вчителя в умовах цих двох режимів .

Синхронний режим, коли всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у вебсередовищі, передбачає співпрацю вчителя й учнів у реальному часі. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Перевагою синхронності є одночасний зворотний зв'язок, миттєве залучення учасників у визначений час. Зворотний зв'язок має бути постійним і своєчасним.

Ефективним є застосування інтерактивних вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Прикметною ознакою сучасного освітнього процесу є змішане навчання, що зумовлює поєднання традиційних і новітніх технологій, які в результаті їх поєднання й змішування допомагають реалізувати поставлені завдання. Змішане навчання передбачає зміщення акцентів із пасивного засвоєння знань до їх самостійного здобування, що сприяє розвитку самоосвітніх умінь здобувачів освіти. Необмежений доступ до інформації, у тому числі навчальної, що розміщена на різноманітних електронних носіях, уможливорює формування в здобувачів освіти вміння працювати з інформацією.

У цих умовах відбувається зміна видів діяльності суб'єктів освітнього процесу: можна не просто прослухати новий матеріал у дистанційному режимі, а й обговорити його. Це формує в здобувачів освіти вміння працювати разом, аналітичні, комунікативні вміння, сприяє розвитку критичного мислення.

Учитель стає не ретранслятором навчальної інформації, а фасилітатором, консультантом, що докорінно змінює його функції в освітньому процесі;

Звітна документація за завданнями навчальної педагогічної практики:

- робочий зошит, у якому відображено зміст і форми діяльності студента в закріпленому класі, аналіз відвіданих уроків та виконання завдань;
- методична розробка, проведеного студентами позакласного виховного заходу в закріпленому класі, його самоаналіз, фото-, відеозвіт за видами діяльності;
- атестаційний лист, у якому відображається робота студента у формі оцінки класного керівника, методиста з педагогіки.

Навчальна педагогічна практика в закладах позашкільної освіти

Педагогічна практика здійснюється в закладах позашкільної освіти (ПЗО). Згідно із Законом України «Про позашкільну освіту» заклад позашкільної освіти – це складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів.

Існують також заклади спеціалізованої позашкільної освіти, що надають спеціалізовану освіту мистецького, спортивного, військового або наукового спрямування. До цієї категорії відносять й мистецьку школу – заклад спеціалізованої мистецької освіти: музична, художня, хореографічна, хорова, школа мистецтв тощо, який надає початкову мистецьку освіту.

Метою практики є формування компетентності педагога-вихователя у процесі організації та здійснення студентом самостійної діяльності в умовах закладу позашкільної освіти.

Формування компетентності педагога передбачає набуття й вдосконалення вмінь, навичок, цінностей та готовності:

- використовувати та вдосконалювати власну систему знань та вмінь з теорії та методики освітньої роботи на основі володіння професійними знаннями;
- планувати та організовувати освітній процес, обирати та застосовувати відповідне методичне і дидактичне забезпечення;
- застосувати сучасні методи, технології, прийоми, засоби виховання у виховній роботі, спираючись на знання з психолого-педагогічних дисциплін, конкретних методик;
- бути готовим до здійснення освітнього процесу в умовах інклюзії;
- бути готовим до відкритого спілкування і співпраці з дітьми, учнями, вихованцями, батьками, представниками дитячих і громадських організацій, місцевого самоврядування;

- бути готовим до інноваційної діяльності, формування позитивного професійного досвіду, до педагогічного пошуку.

Завданнями практики є:

1. Перевірка й поглиблення теоретичних знань. Зокрема, знань про психофізіологічні особливості дітей різного віку, основні напрямки, методи, форми, прийоми освітньої роботи, інноваційні технології навчання й виховання, особливості організації та здійснення освітнього процесу в закладі позашкільної освіти (специфіку освітніх програм, напрями діяльності педагогічного колективу, про функціональні обов'язки представників адміністрації і педагогічного колективу, традиції й інновації в організації роботи тощо);

2. Формування та подальший розвиток загальнопедагогічних умінь і навичок:

- комунікативних (уміння налагоджувати контакт з окремою дитиною та з дитячою групою, вміння створювати позитивний мікроклімат у колективі, коригувати міжособистісні відносини, вміння спиратися й проектувати позитивне в розвитку дитини й колективу, вміння виявляти зацікавленість, повагу, вміння співпрацювати з колегами і співробітниками закладу, батьками, представниками громадськості, тощо);

- організаторських (уміння планувати і організовувати діяльність групи, гуртка, ансамблю тощо; вміння організовувати і проводити виховну роботу, в тому числі різні форми виховної діяльності, доцільно використовувати методи, прийоми, стратегії виховання, створювати умови для розвитку кожної особистості та формування дитячого колективу, стимулювати розвиток самоврядування);

- рефлексивно-аналітичних (здатність аналізувати й об'єктивно оцінювати власну діяльність, раціонально планувати та коригувати її, підвищувати рівень самоорганізації, вдосконалювати вміння й навички ефективного керівництва власною діяльністю та діяльністю дитячого колективу).

3. Формування ціннісних орієнтацій власної виховної діяльності, що передбачає спрямованість інтересів і потреб особистості на соціально значущу ієрархію життєвих цінностей.

Серед найважливіших ціннісних орієнтацій особистості - патріотизм, гуманізм, творчість. Дотримання і демонстрація цих цінностей свідчить про соціальну зрілість самого педагога й формує орієнтири для його вихованців.

4. Набуття й збагачення особистого педагогічного досвіду, розвиток творчих здібностей як сукупності знань, умінь і навичок, набутих у процесі безпосередньої виховної діяльності. Цей процес передбачає перевірку практичною діяльністю своїх педагогічних здібностей і умінь організовувати й здійснювати освітню роботу з окремою дитиною, дитячим колективом, готовність до пошуку нових креативних рішень і підходів та їх реалізації, що проявляються у здатності самостійно переносити раніше засвоєні спеціальні знання й навички у нову нестандартну ситуацію, знаходити правильні й оригінальні шляхи розв'язання педагогічних проблем в умовах дефіциту часу та

інформації, альтернативні варіанти їх вирішення, комбінувати відомі способи дій у нові при здійсненні освітнього процесу.

Звітна документація педагогічної практики містить індивідуальний план роботи на період практики; методичні матеріали; характеристику на студента-практиканта, підписану директором закладу й завірена печаткою та атестаційний лист; загальний звіт у довільній формі.

2.2. Виробнича педагогічна практика з української мови і літератури в середній школі (бакалаврський рівень)

Виробнича педагогічна практика з української мови і літератури проводиться у 8 семестрі, її тривалість – 8 тижнів. Практика здійснюється в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти. Практика проводиться з відривом від навчальних занять у термін, визначений деканатом.

Мета виробничої педагогічної практики – оволодіння студентами сучасними принципами, методами, засобами навчання української мови і літератури на засадах академічної доброчесності, вироблення умінь самостійно вирішувати типові професійні завдання, застосовувати і продукувати нові знання для вирішення проблемних педагогічних завдань в галузі навчання української мови і літератури у базовій (середній) школі.

Завдання виробничої педагогічної практики з української мови і літератури

Навчальні:

- поглибити знання студентів з предметів, що визначають зміст практики;
- забезпечити зв'язок теоретичних знань фахових дисциплін з реальним педагогічним процесом, використання їх у розв'язанні конкретних навчальних, розвивальних та виховних завдань;
- розвивати уміння проводити уроки з використанням сучасних інноваційних методів і прийомів навчально-пізнавальної діяльності;
- формувати психологічну готовність до роботи в школі;
- створювати умови для самореалізації й саморозвитку студентів.

Наукові:

- поглибити теоретичні знання з фахових дисциплін і на основі індивідуальних завдань вивчення передового педагогічного досвіду вчителів виробити творчий підхід до педагогічної діяльності;
- розвивати професійно-дослідницькі здібності;
- формувати вміння проводити науково-дослідницьку роботу.

Виховні:

- виховувати стійкий інтерес і любов до професії вчителя;
- формувати педагогічні вміння і навички, що сприяють розвитку професійних якостей учителя, потреби в педагогічній самоосвіті;

- розвивати уміння здійснювати виховну роботу з української мови і літератури.

Професійні:

- формувати уміння та навички правильно визначати:
- типи уроків, їх організаційну структуру залежно від мети, змісту, вікових особливостей учнів та конкретних умов проведення уроків;
- організаційні форми, методи й засоби проведення уроків відповідно до дидактичних принципів навчання, вікових, психологічних особливостей учнів, конкретних умов навчання;
- навчальну, виховну мету уроку зі спеціальності та в позакласних виховних заходах, а також організаційні форми й методи їх проведення;
- добирати, а в разі необхідності виготовляти роздатковий матеріал, наочність до уроків відповідно до пізнавальної мети;
- стимулювати інтерес та активність учнів до засвоєння знань, розвивати їхню увагу, мислення, мовлення;
- виконувати психолого-педагогічний аналіз уроків та позакласних заходів зі спеціальності, проведених студентами конкретної групи;
- самостійно вивчати передовий педагогічний досвід учителів, робити відповідні висновки, які розкривали б особливості професії вчителя, узагальнювати й використовувати його у своїй навчальній роботі в університеті (написання рефератів, доповідей, курсових та бакалаврських робіт).

Проведенню практики передуює настановна конференція, на якій обговорюється зміст практики, вимоги до студентів-практикантів, методичні рекомендації викладачів-методистів кафедр української мови, української літератури, педагогіки, психології.

Методичне керівництво практиками здійснюють керівники практик, методисти з фаху, з педагогіки та психології.

Керівник практики призначається з числа провідних викладачів кафедри української мови і літератури.

Методистами з фаху на час педагогічної практики призначаються викладачі, які мають досвід викладацької роботи не менше 3 років.

Керівник практики здійснює безпосереднє навчально-методичне керівництво виробничою практикою студентів:

- складає робочу програму практики;
- розробляє методичну документацію з питань практики та надає допомогу викладачам-методистам;
- забезпечує організацію і проведення практики зі спеціальності;
- узгоджує бази проходження практики із завідувачем навчальною та виробничою практикою університету;
- згідно з угодами, укладеними між університетом і базовими закладами, проводить розподіл методистів та студентів-практикантів;
- готує проєкт наказу з практики;

- забезпечує організацію і проведення настановних та підсумкових конференцій, захисту результатів практики;
- ознайомлює студентів із завданням і змістом, звітністю і критеріями оцінювання результатів практики;
- здійснює загальний контроль за виконанням студентами-практикантами завдань практики і правил внутрішнього трудового розпорядку базового закладу;
- приймає залік із практики і виставляє підсумкову оцінку;
- вивчає й узагальнює передовий досвід організації та проведення практики;
- подає завідувачеві навчальної та виробничої практики звіт про проведення практики із зауваженнями і пропозиціями щодо подальшого вдосконалення та організації її проведення.

Методист з фаху:

- бере участь в настановній та підсумковій конференціях; ознайомлює студентів із вимогами до організації практики на окремій спеціальності, здійснює організаційну роботу зі студентами. На підсумковій конференції методист характеризує роботу групи, досягнення і недоліки окремих студентів, узагальнює досвід практики;
- знайомить студентів із адміністрацією бази практики, керівниками практики, здійснює розподіл студентів, контролює відвідування, роботу та виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку базового закладу;
- проводить методичну роботу зі студентами (затверджує індивідуальні плани, проводить консультації, перевіряє та оцінює конспекти, відвідує та обговорює не менш ніж три заняття);
- забезпечує контроль за проходженням практики студентами групи (у співпраці зі старостами мінігрупи);
- відповідає за своєчасну подачу студентами звітної документації відповідальному методисту;
- оцінює роботу студентів, виставляє оцінку в атестаційний лист;
- подає керівнику практики звіт за підсумками практики.

Методист з педагогіки:

- бере участь у настановній та підсумковій конференціях;
- забезпечує методичне керівництво роботою студентів за індивідуальним планом;
- відвідує уроки студентів, організовує колективне обговорення відвіданих уроків;
- надає методичну допомогу в організації та проведенні виховних заходів (не менше двох); відвідує, проводить колективне обговорення оцінює їх;
- організовує групову та індивідуальну методичну роботу зі студентами;
- перевіряє та оцінює конспект (розробку) залікового виховного заходу;

- оцінює навчально-виховну роботу студента, виставляє оцінку в атестаційний лист.

Методист з психології:

- бере участь в настановній та підсумковій конференціях в університеті;
- забезпечує методичну допомогу студентам у виконанні завдань із психології;
- консультує з питань психологічних основ навчання, виховання і розвитку;
- оцінює виконання завдання з психології та виставляє оцінку в атестаційний лист.

Підбиття підсумків виробничої педагогічної практики з української мови і літератури передбачає:

- подання на кафедри педагогіки, психології матеріалів про виконанні завдання;
- подання на кафедру української мови і літератури звітної документації методистам із фаху для оцінювання;
- розгляд питання про підбиття підсумків та обговорення звітів групових методистів про виробничу практику з української мови та літератури в контексті чергового засідання кафедри української мови і літератури;
- підготовка та проведення підсумкової конференції;
- оцінювання відповідальними методистами професійних досягнень студентів.

Звітні матеріали з виробничої педагогічної практики з української мови і літератури охоплюють:

- звіт про виконану роботу;
- атестаційний лист;
- характеристику на студента-практиканта з оцінкою вчителів-предметників, підписану і завірену директором школи;
- індивідуальний план роботи на період практики;
- щоденник практики;
- розгорнуті конспекти (відеозаписи) 6 залікових уроків з української мови та української літератури (з ескізами допоміжних засобів навчання), підписані вчителем-предметником та методистами з фаху;
- студенти, розподілені на практику за межі міста Суми, подають по 12 конспектів уроків з української мови та літератури, підписані вчителем-предметником;
- сценарій одного залікового позакласного заходу з фаху, проведеного в закріпленому класі;
- методичну розробку (або сценарій) виховного заходу;
- психолого-педагогічну характеристику учня.

Отже, педагогічна практика забезпечує оволодіння сучасними технологіями, методами і формами організації навчально-виховного процесу в

зкладах середньої освіти, вироблення практичних умінь і навичок модулювати структури різних типів уроків із застосуванням інноваційних особистісно зорієнтованих методик, проводити позакласні заходи за оригінальними сценаріями, виконання методичної пошуково-дослідницької роботи.

2.3. Виробнича (педагогічна) практика з української мови і літератури у старшій школі (магістерський рівень)

Практика на етапі магістратури є невід'ємною складовою фахово-методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, спрямована на формування загальних та професійних (фахових) компетентностей. Такі компетентності узгоджуються з вимогами до обов'язкових результатів навчання здобувачів середньої освіти, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.)⁹¹: здатність учнів успішно навчатися, уміння висловлювати власну думку, працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо.

Програма виробничої педагогічної практики враховує завдання до підготовки вчителя, визначені Законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 519) «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», Концепцією «Нова українська школа» (2016 р.), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018 р.), Державним стандартом базової середньої освіти (2020 р.), Професійним стандартом «Вчитель початкових класів загальної середньої освіти» (2020 р.), Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (1993 р.) та ін.

З метою обґрунтування змісту і методики проведення практики з української мови і літератури у старшій (профільній) школі, з англійської мови – в середній школі впродовж 2021 року та в січні 2022 року було здійснено аналіз освітніх програм і програм практик на бакалаврському, магістерському рівнях Запорізького національного університету, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та ін.

⁹¹ Державний стандарт базової середньої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/

З урахуванням напрацьованих побажань стейкхолдерів та аналізу досвіду інших ЗВО у квітні 2022 р. в освітньо-професійній програмі Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова), магістерський рівень означено такі фахові компетентності:

- уміння розвивати в учнів необхідні мовні та лінгвістичні, літературні та естетичні компетенції;
- виконувати комплексний дослідницький проєкт з актуальних проблем філології, методики та інших, суміжних із філологією, галузей знань;
- здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями в освітньому процесі;
- усвідомлення рівних можливостей і гендерних питань для забезпечення освітнього простору; навички організовувати освітній процес з української мови і літератури, з англійської мови та дослідницьку діяльність учнів у позакласній роботі на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів та партнерської взаємодії;
- осмислювати й упроваджувати у професійну діяльність різноманітні технології навчання, методи, прийоми і форми роботи, оцінювання результатів навчання з метою формування мовнокомунікативної компетентності учнів⁹².

До освітньої програми залучено викладачів, які виконують міжнародні проєкти Еразмус+Жан Моне Модуль; українсько-польський проєкт «Інноваційний університет та лідерство; «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність»; IREX, грантовий проєкт «Virtual English Language Educator» («Віртуальний викладач англійської мови»), який проводиться Посольством США в Україні.

Фахову практику в освітньо-професійній програмі представлено як міждисциплінарний освітній процес, що здійснюється на засадах партнерської взаємодії закладів вищої педагогічної та загальної середньої освіти, дозволяє оволодіти ключовими компетентностями навчання української мови і літератури, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів й індивідуального стилю професійної діяльності. Мета практики з української мови і літератури – оволодіння сучасними методами і формами організації навчально-виховного процесу у старшій (профільній) школі, практики з англійської мови – формування у студентів готовності здійснювати діяльність із навчання іноземної мови в середній школі.

Проведення виробничої педагогічної практики регулюються положеннями «Положення про організацію освітнього процесу у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка» (https://sspu.edu.ua/images/2019/manual/documents/polozhennya_pro_organizaciyu_osvitnogo_procesu_bb7d2.pdf), «Про проведення практик у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка

⁹² Освітня програма Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова). Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література). Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка. (2022). URL: https://sspu.edu.ua/images/2022/docs/opp/opp_serednya_osvita_ukrayinska_mova_i_literatura_a_1e061.pdf

(https://sspu.edu.ua/images/2019/manual/documents/polozhennya_pro_praktiku_20dc6.pdf), Кодексу академічної доброчесності СумДПУ імені А.С. Макаренка (наказ № 420 від 30 вересня 2019 року), договорами з базами практики.

Виробнича педагогічна практика з української мови і літератури, англійської мови у закладах загальної середньої освіти за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова) кваліфікаційного рівня «магістр» проводиться з відривом від занять у 3 семестрі і триває 6 тижнів. Обсяг практики становить 9 кредитів.

У закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) магістрант зобов'язаний провести **4 уроки української мови, 4 уроки української літератури, 3 уроки англійської мови**, а також організувати проведення мовно-літературних заходів профорієнтаційного спрямування.

Під час практики здобувачі виконують обов'язки вчителя української мови і літератури, англійської мови та класного керівника в закладах загальної середньої освіти, вивчають інноваційний досвід учителів міста, області, проводять науково-пошукову роботу з питань кваліфікаційної роботи.

Організація виробничої педагогічної практики в умовах карантину, воєнного стану відбувається відповідно до Порядку організації поточного, семестрового контролю та підсумкової атестації здобувачів вищої освіти із використанням дистанційних технологій у закладах вищої освіти.

За результатами проходження практики роботодавці надають характеристику щодо якості підготовки здобувачів, яка зберігається в особових справах здобувачів.

Педагогічна практика відбувається в умовах, максимально наближених до реальних умов майбутньої професійної діяльності.

Загальні цілі виробничої педагогічної практики:

- підготовка до майбутньої професійної діяльності вчителя української мови і літератури, англійської мови в умовах Нової української школи.

Мета виробничої педагогічної практики з української мови і літератури – оволодіння сучасними методами і формами організації навчально-виховного процесу у старшій (профільній) школі.

Метою виробничої педагогічної практики з англійської мови є формування у студентів готовності здійснювати діяльність із навчання іноземної мови в середній школі на базі сформованої іншомовної професійної комунікативної компетентності та знань основ теорії методики, педагогіки та психології, забезпечення практичного пізнання студентами закономірностей професійної діяльності та оволодіння способами її організації, виховання у студентів потреби систематично поновлювати свої знання й творчо застосовувати їх у практичній діяльності.

Завдання виробничої (педагогічної) практики:

- формування на основі набутих у закладі вищої педагогічної освіти знань з основних фахових дисциплін практичних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень у реальних умовах професійної діяльності;
- вироблення у студентів практичних умінь і навичок моделювати різні види уроків, застосування перспективних технологій навчання української мови і літератури з англійської мови в закладах загальної середньої освіти;
- організація і проведення гурткової позакласної роботи із української мови і літератури, англійської мови за самостійно укладеними розробками;
- виконання методичної, пошуково-дослідної роботи, у тому числі грантової діяльності з інфомедійної грамотності;
- набуття навичок виконувати науково-педагогічне дослідження.
- ознайомлення з роботою методичних об'єднань учителів української мови і літератури, англійської мови, педагогічної ради школи.

Програмні компетентності.

У процесі проходження виробничої педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти у студентів мають бути сформовані такі компетентності (пропонується за ОПП 014 Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова і література) Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка) (табл. 2):

Таблиця 2

Програмні компетентності (за ОПП 014 Середня освіта. Українська мова і література. Англійська мова і література)

Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у процесі професійної діяльності в галузі філологічної освіти, що передбачає формування поглиблених знань із лінгвістики, методики навчання української мови, методики навчання української літератури, методики навчання англійської мови, умінь і навичок професійно-педагогічної комунікації українською та англійською мовами; готовність до інноваційної діяльності в закладах загальної середньої освіти.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1. Здатність діяти відповідально і свідомо, на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізовувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку. ЗК 2. Здатність до ефективної комунікативної діяльності, міжособистісної взаємодії, мотивування до досягнення спільної мети, можливість працювати самостійно і автономно. ЗК 3. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність та мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності;

	<p>керуватися в педагогічній діяльності принципами толерантності, діалогу й співробітництва.</p> <p>ЗК 4. Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, здатність діяти у професійних і навчальних ситуаціях із позицій академічної доброчесності та професійної етики.</p> <p>ЗК 5. Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності, моделювання траєкторії особистісного та професійного самовдосконалення.</p> <p>ЗК 6. Здатність формувати соціальні навички (soft-skills), а саме працювати в команді, уміти обґрунтовувати власну думку, усвідомлювати актуальність та вчасність виконання задач різного типу (deadline) тощо;</p> <p>ЗК 7. Здатність до системного творчого мислення, активізувати критичне осмислення інформації, формування системного наукового світогляду; проводити наукові дослідження.</p> <p>ЗК 8. Здатність до письмової та усної професійно-педагогічної комунікації українською та англійською мовами, у тому числі з представниками інших професійних груп різного рівня.</p> <p>ЗК 9. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт; готовність до виконання функцій сучасного вчителя-тьютора з урахуванням вимог суспільств, до професійного розвитку впродовж життя.</p> <p>ЗК 10. Здатність використовувати цифрові технології у науковій роботі та в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти, у тому числі для статистичного опрацювання результатів досліджень.</p>
<p>Професійні (фахові) компетентності спеціальності (ПК)</p>	<p>ПК 1. Здатність вільно володіти науковим інструментарієм у галузі філологічної та методичної науки для використання у професійній діяльності.</p> <p>ПК 2. Здатність виявляти розуміння основних тенденцій розвитку української мови і мовознавства у формуванні сучасної наукової картини світу; застосовувати системний і антропоцентричний підходи в мовознавстві; уміння розвивати в учнів необхідні мовні та лінгвістичні компетенції.</p> <p>ПК 3. Здатність осмислювати мистецтво слова як систему, розуміти еволюційний шлях розвитку української літератури, використовувати профільні знання в галузі літературознавства для оцінки сучасного літературного процесу в Україні та світі, теоретико-літературних узагальнень; уміння розвивати в учнів необхідні літературні та естетичні компетенції.</p> <p>ПК 4. Здатність до спілкування англійською мовою у професійному колі.</p> <p>ПК 5. Здатність виконувати різні види лінгвістичного, літературознавчого аналізу, до опанування технології роботи з фаховим текстом, реферувати, анотувати, редагувати, перекладати, укладати, нормативно вживати засоби наукової мови; вести розгорнутий академічний монолог/діалог із фахової проблематики (лекція, доповідь, виступ, огляд, промова тощо), володіти полемічним мистецтвом.</p>

	<p>ПК 6. Здатність виконувати комплексний дослідницький проєкт з актуальних проблем філології, методики та інших, суміжних із філологією, галузей знань; брати участь у різних формах наукової комунікації (конференції, круглі столи, круглі столи, наукові публікації) з проблем наукового дослідження.</p> <p>ПК 7. Здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями в освітньому процесі; усвідомлення рівних можливостей і гендерних питань для забезпечення освітнього простору.</p> <p>ПК 8. Навички організовувати освітній процес з української мови і літератури та дослідницьку діяльність учнів у позакласній роботі у старшій (профільній) школі на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів та партнерської взаємодії.</p> <p>ПК 9. Здатність організовувати навчальний процес з англійської мови у базовій школі з урахуванням особистих потреб і пізнавальних можливостей учнів та обґрунтованим вибором різних методик та технологій навчання; уміння розвивати в учнів необхідні мовні компетенції, орієнтуватись в основних тенденціях розвитку іншомовної освіти у навчальних закладах.</p> <p>ПК 10. Здатність до ефективної та компетентної участі в різних формах навчально-педагогічної комунікації (педради, методоб'єднання учителів або класних керівників, батьківські збори, громада) щодо освітніх і культурних проблем; критично осмислювати й упроваджувати у професійну діяльність передовий український та світовий освітній досвід, різноманітні технології навчання, методи, прийоми і форми роботи, оцінювання результатів навчання з метою формування мовнокомунікативної компетентності учнів.</p>
--	--

Принципи виробничої педагогічної практики

Методологічною основою змісту практики, її науковими засадами є праці основоположників методики навчання української мови і літератури, англійської мови, провідних філософів, мовознавців, літературознавців, педагогів та психологів.

У процесі педагогічної практики формуються професійні **вміння та навички** студентів:

- викладати українську мову і літературу, англійську мову в умовах воєнного часу;
- дотримуватися принципів академічної доброчесності;
- складати фрагменти календарно-тематичного та поурочного планування з української мови і літератури;
- формулювати мету і завдання на кожному уроці української мови і літератури, англійської мови;
- використовувати доцільні методи та методичні прийоми відповідно до вікових та пізнавальних можливостей учнів;
- формувати здатність учнів творчо сприймати прочитане, уміння

висловлювати власну думку; зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвиткові критичного мислення й емоційного інтелекту;

- здійснювати навчання, виховання та розвиток учнів; сприяти вихованню духовно багатого громадянина України;
- використовувати наочність, яка посилює ефективність уроку;
- розкривати учням красу художнього слова, його силу й виражальні можливості;
- виробляти вміння «читати» словесні образи, бачити художню деталь, сприймати твір у його художній цілісності та єдності (табл. 3).

Таблиця 3

**Програмні результати(за ОПП 014 Середня освіта.
Українська мова і література. Англійська мова і література)**

Знання	<p>ПРЗ 1. Знання методів роботи з джерелами інформації з метою запобігання проблем та їх розв'язання; прав та свобод громадянина України, цінностей гуманізму та громадянського суспільства; основних принципів державної політики у сфері освіти, тенденцій інноваційного розвитку системи освіти України в умовах реформаційних перетворень.</p> <p>ПРЗ 2. Знання психолого-педагогічних засад та стратегій комунікації з учасниками освітнього процесу, підходів до організації освітнього процесу; різних форм навчання (традиційне, електронне, мобільне, змішане).</p> <p>ПРЗ 3. Знання змісту основних документів, що регулюють організацію освітнього процесу, вимог законодавства щодо академічної доброчесності під час навчання та оцінювання результатів навчання; щодо професійного та міжособистісного професійного спілкування; організації різних форм і видів професійного розвитку вчителя (тренінгів, вебінарів тощо).</p> <p>ПРЗ 4. Знання наукових методів пізнання; освітніх інновацій, їх характеристик; усвідомлення важливості упровадження наукових розробок в освітній процес закладів середньої освіти.</p> <p>ПРЗ 5. Базові уявлення про психологічні чинники, які впливають на процес навчання учнів, про структуру педагогічних здібностей та їх формування в учнів, методи і прийоми здійснення аналізу та рефлексії навчальної діяльності учнів та її результативності; вплив професійної діяльності на здоров'я та прийоми збереження особистого здоров'я у професійній діяльності</p> <p>ПРЗ 6. Поглиблені знання стильових тенденцій в українській літературі ХХ-ХХІ століття і використання набутих знань в освітньому процесі.</p> <p>ПРЗ 7. Поглиблені знання актуальних тенденцій розвитку сучасної української мови, ролі українського мовознавства, академічної</p>
---------------	--

	<p>риторики, полемічного мистецтва у формуванні основ академічної культури учня.</p> <p>ПРЗ 8. Володіння англійською мовою на визначеному рівні (за Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти).</p> <p>ПРЗ 9. Знання основних вимог до результатів навчання за державними стандартами освіти, типовими освітніми програмами, розуміння методів та прийомів навчання української мови та літератури у старшій (профільній) школі.</p> <p>ПРЗ 10. Знання сучасних методик і технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних для успішного, ефективного здійснення навчання англійської мови у базовій школі.</p>
<p>Уміння</p>	<p>ПРУ 1. Уміє відстоювати власну громадянську позицію, застосовувати новітні освітні технології; враховує у професійній діяльності культурне розмаїття сучасного українського суспільства та суб'єктів освітнього процесу;</p> <p>ПРУ 2. Уміє працювати автономно та в команді, реалізовувати міжособистісну взаємодію, застосовувати набуті теоретичні знання у процесі взаємонавчання та практичній діяльності, оволодівати сучасними знаннями упродовж життя.</p> <p>ПРУ 3. У професійній діяльності керується принципами толерантності, ефективної комунікаційної взаємодії, здорового способу життя, застосовує м'які навички (soft skills) та формує їх у здобувачів освіти у складних і непередбачуваних умовах.</p> <p>ПРУ 4 . Здатний/здатна діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності, проектувати та реалізувати індивідуальні освітні траєкторії особистісного зростання.</p> <p>ПРУ 5 . Володіє науковим інструментарієм у галузі філології, проблемно-пошуковими методами для проведення досліджень у галузі філології та методики навчання української мови та літератури, англійської мови.</p> <p>ПРУ 6. Уміє застосовувати раціональні прийоми пошуку, відбору і використання фахової інформації з різних джерел, у т.ч. іноземною мовою для розв'язання проблем професійної (освітньої та наукової) діяльності.</p> <p>ПРУ 7. Бере участь у різних формах наукової комунікації (конференції, круглі столи); уміє аналізувати, порівнювати, критично осмислювати науково-методичну та загальнонаукову інформацію; складає анотації, реферати, наукові виступи іноземною мовою.</p> <p>ПРУ 8. Володіє сучасними методами та прийомами навчання української мови і літератури, англійської мови в закладах загальної середньої освіти.</p> <p>ПРУ 9. Проектує і проводить різні види занять з урахуванням інноваційних технологій, передового педагогічного досвіду та знань про індивідуально-вікові особливості молоді; уміє використовувати безпечне освітнє електронне (цифрове) середовище для організації та управління освітнім процесом (у тому числі під час дистанційного навчання).</p> <p>ПРУ 10. Бере участь у різних формах навчально-педагогічної комунікації (педради, методоб'єднання учителів-філологів або класних керівників,</p>

	батьківські збори), уміє будувати і втілювати ефективну стратегію професійного саморозвитку і самовдосконалення.
Комунікація	ПРК 1. Вільне компетентне спілкування з широким колом фахівців, із громадськістю у галузі професійної діяльності. ПРК 2. Ефективна взаємодія в команді, у професійному колективі. ПРК 3. Педагогічна комунікація у процесі навчання української мови і літератури, англійської мови, у т.ч. засобами сучасних цифрових технологій.
Автономія і відповідальність	ПРА 1. Управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів. ПРА 2. Відповідальне ставлення до навчання учнів, відповідальність за прийняті рішення та їх виконання, за використання набутих професійних знань у педагогічній діяльності. ПРА 3. Здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономності.

Організація виробничої педагогічної практики.

Виробнича педагогічна практика здобувачів організовується на підставі наказу ректора. Безпосереднє керівництво виробничою педагогічною практикою здобувачів здійснюють відповідальний методист, методисти відповідних кафедр університету.

Перед початком практики проводиться настановна конференція, на якій здобувачам роз'яснюються завдання і зміст практики, а також порядок її проходження, проводиться інструктаж з безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Під час практики здобувачі організовують свою діяльність відповідно до вимог Статуту школи, дотримуються Правил внутрішнього розпорядку школи, виконують розпорядження адміністрації школи й керівників практики. Беруть участь у позакласній, методичній та інших видах роботи школи.

Для виконання програми практики, реалізації її завдань та проведення окремих видів навчально-виховної роботи з учнями здобувачі закріплюються за певними класами та вчителями.

У разі порушення поставлених вимог студент-практикант усувається від проходження практики. Студент, робота якого визнана незадовільною, вважається таким, що не виконав навчальний план семестру.

Практика завершується підсумковою конференцією, на якій підводяться підсумки, оцінюються результати роботи.

Порядок проходження практики за технологіями дистанційного навчання.

Під час карантину або інших ситуацій, коли можливості фізичного відвідування баз практик здобувачами вищої освіти обмежені або відсутні й традиційні технології проведення практики здобувачів вищої освіти не можуть бути застосовані, практику може бути переорієнтовано на дистанційне

проведення відповідно до розпоряджень по університету, з урахуванням Положення про дистанційне навчання в університеті.

Дистанційна комунікація учасників освітнього процесу під час проведення практик за технологіями дистанційного навчання може здійснюватися через платформи/сервіси MOODLE, Google Meet, ZOOM, електронну пошту, месенджери (Viber, Telegram та ін.), відеоконференції (ZOOM, Google Meet, Skype та ін.), форуми, чати тощо.

Під час проведення настановних інструктивних нарад із питань проходження практики, підсумкових конференцій за її результатами, заходів поточного та підсумкового контролю за виконанням програми практики, захисту матеріалів практики з використанням технологій дистанційного навчання має бути забезпечено:

- авторизований доступ до платформ/сервісів MOODLE, Google Meet, ZOOM;
- об'єктивність критеріїв перевірки виконаних завдань програми практики.

Керівник практики в системі MOODLE розміщує програму практики/методичні рекомендації з проходження практики за технологіями дистанційного навчання, час консультацій та іншу інформацію, необхідну здобувачам вищої освіти.

Перед початком практики проводять настановну конференцію, під час якої здобувачів вищої освіти ознайомлюють зі змістом, завданнями та організацією практики, веденням документації, критеріями оцінювання практики, правилами заповнення щоденника з практики; керівники практики та здобувачі вищої освіти узгоджують обраний сервіс відеозв'язку та ін.

Керівник практики від Університету зобов'язаний:

1. Організувати проведення настановної конференції за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
2. Забезпечити здобувачів вищої освіти необхідними інструктивно-методичними матеріалами для проходження практики, розмістивши їх на електронній платформі MOODLE.
3. Систематично консультувати здобувачів освіти щодо виконання всіх завдань практики за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
4. Організувати проведення підсумкової конференції та захист звітів за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
5. Забезпечити фото- та/або відеофіксацію етапів проведення практики (настановних інструктивних нарад, поточного контролю, захисту матеріалів практики, підсумкових конференцій).

Здобувач вищої освіти зобов'язаний:

1. Бути присутнім на настановній та підсумковій конференціях, які проводяться за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.

2. Виходити на зв'язок із керівником практики під час консультацій, які проводяться за допомогою обраного сервісу відеозв'язку.
3. Виконувати всі завдання, передбачені програмою практики.
4. Здійснювати фото- та/або відеофіксацію етапів виконання індивідуальних завдань.
5. Надсилати виконані завдання з практики в електронну систему MOODLE в установлений керівником час.
6. Своєчасно надати керівнику практики звітну документацію та захистити звіт з практики.
7. Звітні матеріали практики в паперовому варіанті здобувачі вищої освіти подають або надсилають на кафедру упродовж десяти робочих днів після практики.

Обов'язки керівників практики та здобувачів вищої освіти

Керівник практики:

- визначає бази практики, домовляється з адміністрацією бази спільно з відділом практики; здійснює контроль виробничої педагогічної практики засобами онлайн- зв'язку;
- забезпечує розподіл методистів і студентів; організує інструктивні збори методистів, керівників та студентів факультету в перший день педагогічної практики;
- дистанційно надає допомогу студентам при складанні ними індивідуальних планів роботи онлайн / дистанційно допомагають старості групи скласти протягом першого тижня педагогічної практики загальні розклади уроків, позакласних заходів, взаємовідвідувань студентами уроків практикантів, а також позакласних заходів, днів самостійної роботи студентів онлайн;
- проводить бесіди з вчителями, ознайомлюється з документацією, яку ведуть студенти;
- вибірково відвідує (дистанційно) та аналізує уроки та позакласні заходи студентів;
- дистанційно надає студентам консультації з планування серій уроків і укладання планів- конспектів окремих уроків, підготовки наочних посібників й сучасних засобів;
- проводить бесіди з методистами про стан практики, вживає заходів щодо його удосконалення;
- організує обмін досвідом проведення педагогічної практики між методистами;
- аналізує звіти методистів із фаху і документацію студентів;
- виставляє підсумкову оцінку за педагогічну практику в атестаційний лист, залікові книжки та відомість;
- складає звіт про результати педагогічної практики і подає його до відділу практики університету;

- у співпраці з керівником педагогічної практики університету організує проведення підсумкових заходів із педагогічної практики, підсумкової конференції тощо.

Методисти з фаху:

- затверджують індивідуальні плани роботи студентів-практикантів;
- допомагають практикантам у складанні загального розкладу уроків, позакласних заходів, взаємовідвідувань, методичних семінарів; подання складеного розкладу відповідальному методистові;
- організують відвідування та аналізу студентами уроків учителів, студентів або методиста; організацію відвідування та аналізу студентами позакласного заходу;
- консультують практикантів із планування серій уроків, складання планів-конспектів окремих уроків, підготовки наочних посібників і технічних засобів, проведення позакласних заходів;
- аналізують уроки практикантів;
- навчають студентів аналізувати урок практиканта, на якому були присутні інші студенти-практиканти;
- оцінюють позакласний захід;
- організують групові методичні семінари;
- перевіряють документацію, яку подали студенти, виставляють в атестаційний лист оцінку з фаху;
- подають керівнику практики звіт про результати педагогічної практики в групі, а також індивідуальні плани, звіти й атестаційні листи студентів.

Обов'язки магістранта під час практики:

- ознайомитися з програмою проходження педагогічної практики, сумлінно її дотримуватись;
- до початку практики пройти в університеті інструктаж з безпеки життєдіяльності та охорони праці; вести щоденник практики;
- взяти участь у настановній конференції;
- до початку практики одержати від керівника практики **направлення**, методичні матеріали (методичні вказівки, програму, щоденник);
- скласти та погодити з керівником індивідуальний план педпрактики;
- вивчити навчально-методичне забезпечення та матеріальну базу загальноосвітнього закладу та кафедри;
- підтримувати тісний контакт із відповідальним методистом, керівником педпрактики, завідувачем кафедри;
- ознайомитися з документацією вчителя;
- виконувати обов'язки класного керівника;
- дотримуватися правил внутрішнього розпорядку ЗЗСО загалом;

- здійснювати профорієнтаційну роботу в контексті орієнтації учнів на професію педагога-словесника; залучити студентів молодших курсів до навчання за ОР магістр;
- вивчити і творчо використати перспективний досвід провідних учителів закладу;
- викладати українську мову і літературу, англійську мову з урахуванням сучасних досягнень мово-, літературознавства та методики;
- пропонувати учням різні за типологією самотутні уроки української мови і літератури, англійської мови;
- застосовувати елементи нових технологій у навчанні української мови і літератури, англійської мови;
- складати фрагменти календарно-тематичного та поурочного планування з української мови і літератури, англійської мови;
- використовувати доцільні методи та методичні прийоми відповідно до вікових та пізнавальних можливостей учнів;
- формувати здатність учнів творчо сприймати прочитане, вміння висловлювати власну думку;
- використовувати вміння наочність, яка посилює ефективність уроку;
- вміти перебудовувати свої знання відповідно до мети уроку й конкретної педагогічної ситуації;
- виробляти в учнів інтерес до рідної мови та літератури як національної скарбниці, плекати національні почуття, формувати національну свідомість.

Практика проводиться з відривом від занять, тому студенти повинні систематично працювати упродовж терміну практики в ЗЗСО, дотримуючись прийнятих правил внутрішнього розкладу закладу.

Правила безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Студент-практикант з метою дотримання вимог охорони праці повинен:

- пройти вступний інструктаж і первинний інструктаж на робочому місці;
- керуватися в роботі правилами внутрішнього трудового розпорядку навчального закладу;
- дотримуватися режиму праці та відпочинку, який визначається графіком роботи;
- дбати про особисту безпеку і особисте здоров'я, а також про безпеку учнів у процесі виконання роботи або під час знаходження на території навчального закладу;
- дотримуватися правил особистої гігієни;
- при пересуванні по території і в приміщеннях користуватися тільки встановленими проходами;
- знати вимоги електро- і пожежобезпеки і вміти користуватися засобами пожежогасіння;

- вміти надавати домедичну допомогу потерпілому;
- оперативно повідомляти про всі несправності обладнання, виявлені в процесі роботи, про ситуацію, що загрожує життю і здоров'ю людей, про кожен нещасний випадок або про погіршення свого здоров'я;
- знати номери телефонів виклику екстрених служб (пожежної охорони, швидкої медичної допомоги і т. д.).

Зобов'язаний дотримуватися протипожежного режиму в освітній установі, правил пожежної безпеки, знати місця розташування первинних засобів пожежогасіння, а також порядок дій при виникненні пожежі або іншої НС, напрямок евакуації, вміти користуватися первинними засобами пожежогасіння.

Не допускається приступати до виконання роботи у разі поганого самопочуття або раптової хвороби.

У разі загрози або виникнення осередку небезпечного впливу техногенного характеру, слід керуватися відповідними інструкціями про порядок дій та Планом евакуації.

Зміст педагогічної практики.

Практика відбувається у 3 етапи: організаційний, основний і підсумковий.

Організаційний етап

1. **Настановна конференція.** Участь у настановній конференції; одержання **направлень** для проходження практики, проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Орієнтовний план проведення настановної конференції:

1. Виступ відповідального методиста про зміст, цілі та завдання педагогічної практики студентів-магістрантів у ЗЗСО.
2. Виступи методистів кафедр української мови і літератури, практики англійської мови.
3. Ознайомлення студентів та викладачів із проектом наказу ректора про розподіл студентів на практику.
4. Виступи студентів-магістрантів про очікувані результати практики.

2. Ознайомлення з базою практики. Ознайомлення здобувачів із закладом загальної середньої освіти та класами, у яких виконуватимуться обов'язки вчителя української мови і літератури, англійської мови, класного керівника, специфікою організації освітнього процесу в закладі, нормативними документами, які регламентують його роботу (класний журнал, розклад уроків, календарно-тематичний план учителів тощо).

3. Складання індивідуального плану практики. Складання індивідуального плану практики відповідно до змісту робочої програми виробничої педагогічної практики в закладі загальної середньої освіти та узгодження його з керівниками практики.

В індивідуальному плані необхідно висвітлити планування завдань практики з української мови і літератури, англійської мови та їх виконання. Подають на підпис методистові.

Консультації з керівником практики, методистом можуть здійснюватись різними засобами зв'язку.

Складає тематичний план уроків.

Основний етап

Студент:

1) відвідує й аналізує уроки вчителів, позакласні заходи, що проводяться вчителями української мови, української літератури, англійської мови, класними керівниками, студентами-практикантами згідно з розкладом відвідувань і взаємовідвідувань;

2) з урахуванням консультацій учителя та методиста планує та проводить уроки:

4 уроки української мови,

4 уроки української літератури,

3 уроки англійської мови з використанням інноваційних форм і методів роботи - **залікові**.

Практиканта допускають до проведення уроків за наявності повного конспекту уроку, підписаного вчителем або методистом.

3) з урахуванням консультацій учителя та методиста розробляє й виготовляє допоміжні засоби навчання;

4) з урахуванням консультацій учителя та методиста готує і проводить не менше 1 позакласного заходу української мови, української літератури, англійської мови із застосуванням інноваційних форм і технологій виховної роботи (попередньо план-конспект необхідно узгодити з класним керівником);

5) бере участь в методичних семінарах, у роботі всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації і педагогічна майстерність учителя-словесника» і виступає на них із доповідями;

6) готує звітну документацію про практику.

Документація практиканта

Магістрант повинен вести таку документацію:

- індивідуальний план педпрактики;
- щоденник практики;
- план роботи класного керівника.

Магістрант складає індивідуальний план за такими розділами:

навчальна робота, що охоплює проведення 4 залікові уроки української мови, 4 уроки української літератури, 3 залікові уроки англійської мови;

методична робота, що передбачає виконання індивідуальних завдань, участь у роботі методичної ради ЗЗСО, методичних семінарів, творчих та

проблемних груп, відвідування занять інших магістрантів та вчителів школи, обговорення відвіданих занять тощо;

науково-дослідницька робота, що передбачає проведення експериментальної роботи з теми магістерського дослідження, а також участь у наукових заходах кафедр;

організаційно-виховна робота, що зобов'язує проведення профорієнтаційної роботи в школі та роботи класного керівника.

Індивідуальний план погоджується та затверджується методистом, керівником практики.

Щоденник – це щоденні записи про зміст проведеної роботи в навчальному закладі, її аналіз та результати.

У **щоденнику** фіксуються:

- загальні відомості про базу проходження практики, тобто відомості про навчальний заклад;
- розклад уроків у ЗЗСО;
- індивідуальний план практиканта, календарний план і графік відвідування з метою вивчення й аналізу методики роботи вчителя та проведення пробних і залікових уроків;
- робочі записи під час практики, у яких охарактеризовано проведені види робіт і виконання завдань практики (самостійна робота магістранта, консультації викладачів, інструктажі);
- підготовка до уроків (консультації методиста, вчителя, труднощі та способи їх подолання, самоаналіз щодо стану готовності до проведення заняття, враження від проведеного заняття, критичний самоаналіз та самооцінка виконаної роботи);
- аналіз відвіданих уроків української мови і літератури, англійської мови;
- результати спостережень та аналіз виховної роботи навчального закладу;
- відомості про участь у роботі методичного семінару, всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації і педагогічна майстерність учителя-словесника»;
- перелік завдань, зроблених за особистою ініціативою, виконання індивідуальних завдань тощо;
- висновки, рекомендації та зауваження щодо організації та проведення педагогічної практики.

На підставі індивідуального плану та записів щоденника магістрант-практикант складає звіт про проходження педагогічної практики.

Звіт про практику повинен містити відомості про виконання здобувачем освітнього ступеня «магістр» усіх розділів програми практики. Обов'язково є наявність висновків та пропозицій практиканта на основі аналізу освітнього процесу: відобразити: відобразити результати проведеної роботи,

сформулювати комплекс форм, методів, прийомів організації освітнього процесу, які студент-практикант визначив як найбільш ефективні; визначити напрями особистісного та професійного саморозвитку на перспективу.

Звіт повинен бути підписаний на останній сторінці здобувачем освіти, керівником бази практики (засвідчений печаткою), на титульній - керівниками практики від кафедр університету із зазначенням оцінки за практику.

Підсумковий етап

Практикант у 3-денний термін після завершення практики :

1. Оформлює та подає керівникам, методистам практики (від баз практики та кафедр) на перевірку звітну документацію: _

Перелік звітних матеріалів з педагогічної практики

Папка Титул (додаток 1: зразок оформлення титульної сторінки)

1. Характеристика з місця проходження практики із «мокрою» печаткою та штампом школи за підписами: директора / завуча, а також учителя української мови і літератури, учителя англійської мови, класного керівника;

2. Індивідуальний план практиканта за підписами вчителя і методиста, що ґрунтується на послідовному виконанні основних етапів практики;

3. Щоденник практики, в якому зафіксовано всі види виконаних здобувачем робіт

4. Звіти про роботу під час виробничої (педагогічної) практики за особистим підписом практиканта та викладача-методиста, керівника від бази практики (титул – додаток 1; орієнтовний зміст звіту: див. додатки 5, 6, 7 – з української мови і літератури; додатки 8, 9 – з англійської мови).

5. Плани-конспекти проведених практикантом української мови, української літератури, англійської мови з використанням інноваційних форм і методів роботи;

6. План-конспект виховного/позакласного/профорієнтаційного заходу із застосуванням інноваційних форм і технологій виховної роботи.

7. Атестаційний лист (заповнений учителями, класним керівником).

Звітна конференція

Про підсумки практики студенти звітуються на звітній конференції, яку проводять керівник відділу практики, керівник практики, завідувачі кафедр за участі магістрантів, методистів, членів кафедр, представників деканату.

Присутність та виступи практикантів і методистів на підсумковій конференції є обов'язковими. На конференції оголошуються оцінки за педагогічну практику магістрантів у формі диференційованого заліку.

Магістерська практика оцінюється у 100 балів.

Захист проводиться у формі співбесіди.

Під час захисту студент повинен:

- продемонструвати навички роботи зі шкільними програмами;

- обґрунтувати вибір тем для залікових занять;
- обґрунтувати вибір типів занять та їх структуру, шляхи реалізації освітньо-виховної мети;
- продемонструвати вміння оцінювати навчальні досягнення учнів;
- критично аналізувати досягнення у своїй професійній діяльності та визнати прорахунки і шляхи їх вирішення, внести пропозиції щодо організації та проведення педагогічної практики.

Оцінювання педагогічної практики

Робота практикантів оцінюється методистами з фаху за 100-бальною системою відповідно до кредитно-трансферної системи організації освітнього процесу в університеті.

При оцінюванні практики враховуються:

- знання програмового матеріалу з української мови і літератури, англійської мови, методики їх навчання;
 - якість проведення уроків та їх оцінки;
 - оцінка за проведений мовно-літературний захід;
 - рівень трудової дисципліни; рівень дотримання принципів академічної доброчесності;
- рівень проведення заходів профорієнтаційного спрямування; участь у роботі науково-практичних конференцій, методичних семінарів.
- оцінка за ведення звітної документації.

2.4. Виробнича (фахова переддипломна) практика: магістерський рівень

Філолог XXI ст. – це насамперед дослідник, котрий постійно знаходиться в епіцентрі мовно-літературного життя, готовий працювати в умовах зростання наукової інформації, володіє вміннями усвідомленого, осмисленого читання наукових, художніх та публіцистичних текстів, їх аналізу та інтерпретації. Важливість означених професійних і особистісних рис увиразнює роль і місце переддипломної магістерської практики в системі професійної підготовки філологів.

Переддипломна практика за освітньо-професійною програмою 035 Філологія (Українська мова та література) кваліфікаційного рівня «магістр» проводиться з відривом від занять у 3 семестрі і триває 6 тижнів.

Переддипломна практика є завершальним етапом вивчення філологічних дисциплін, проводиться після засвоєння програм теоретичного та практичного блоків з метою узагальнення й удосконалення набутих інтегральних, загальних і фахових компетентностей, формування складових дослідницької

компетентності, дає можливість студентам набути практичних навичок науково-дослідницької роботи.

Переддипломна практика пов'язана з основними напрямками науково-дослідної роботи кафедри української мови і літератури, покликана допомогти студентам у виконанні їх магістерського дослідження з обраної теми. Навчально-методичне забезпечення здійснюють кафедри, на яких працюють наукові керівники кваліфікаційних робіт.

Нормативну базу програми практики складають:

- Закон України «Про вищу освіту»;
- Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» № 93 від 08.04.1993 р.;
- Рекомендації щодо проведення практики студентів закладів вищої освіти України, ухвалені рішенням вченої ради Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, протокол №5 від 24.04.2013 р.

Переддипломна практика передбачає участь магістрантів у здійсненні науково-дослідної роботи кафедри української мови і літератури в межах угод з освітніми закладами; участь у кафедральних і міжкафедральних наукових семінарах (із тематики магістерського дослідження), майстер-класах, круглих столах, конференціях з актуальних наукових проблем; у рецензуванні наукових статей, підготовки тез доповідей, статей аналітичного огляду різних видів наукової літератури.

Залучення магістрантів до науково-дослідного семінару кафедри української мови та літератури дозволяє забезпечити науково-методичну підтримку в ході підготовки і написання наукових доповідей, презентацій, статей, магістерських робіт, сформуванню навички професійної комунікації під час наукових дискусій.

Зміст і організація практики будується на **принципах**:

- науковості;
- взаємозв'язку і взаємопроникнення теоретичної підготовки і практичної діяльності;
- інтеграції навчальної і дослідницької діяльності;
- особистісно-діяльнісного, компетентісно-орієнтованого підходів;
- педагогіки співпраці (створення в ході практики довіри і партнерства).

Оцінювання виробничої (переддипломної) практики студента здійснюється за 100-бальною шкалою.

У разі переходу регіону в зону з вищим рівнем епідеміологічної небезпеки поширення COVID-19 організація практики відбувається відповідно до рішень центральної та місцевої органів влади.

Передумови для проходження практики.

Передумовами для проходження практики є попередньо набуті знання з фахових мовно-літературних дисциплін «Актуальні питання сучасної лінгводидактики», «Актуальні аспекти вивчення української літератури», «Актуальні питання вивчення української мови», «Лінгвістичні теорії і опис мови», «Загальне мовознавство», «Літературна компаративістика», «Літературні напрями, течії ХХ – початку ХХІ ст.», «Українська постмодерна проза як літературно-естетичний феномен» за освітньо-професійною програмою 035 Філологія (Українська мова та література) кваліфікаційного рівня «магістр».

Мета і завдання практики.

Мета переддипломної практики – сформувати навички організації та виконання науково-дослідних робіт відповідно до обраної спеціальності, сприяти розвитку творчого мислення.

Основними завданнями переддипломної практики є:

- формування здатності вирішувати дослідницькі завдання;
- ознайомлення з актуальними проблемами наукових досліджень провідних мовознавців і літературознавців України, викладачів кафедри, факультету іноземної та слов'янської філології;
- закріплення і поглиблення знань, набуті під час вивчення фахових дисциплін;
- закріплення набутих навичок науково-дослідної діяльності (аналіз явищ, висування власної гіпотези, логічність, послідовність, аргументованість її доведення, узагальнення спостережень, формулювання висновків);
- засвоєння і застосування на практиці основ наукової методології;
- набуття практичних навичок та вмінь щодо планування, підготовки, організації та виконання випускної кваліфікаційної роботи;
- критичне осмислення зібраного практичного і статистичного матеріалу, теоретичної / та експериментальної (для робіт, у яких передбачено дослідно-експериментальну роботу) бази з метою якісного виконання випускної кваліфікаційної роботи та її захисту;
- підготовка студентів до доповідей на наукових конференціях;
- апробування умінь та здатностей викладати результати своєї роботи та відстоювати сформульовані в ній наукові положення.
- оформлення результатів самостійного дослідження згідно із загальноприйнятими до такого виду робіт вимогами;
- закріплення навичок оформлення покликань на джерела інформації та списку використаних джерел відповідно до чинних вимог;
- удосконалення вмінь оперативного усунення певних недоліків (невідповідностей у змісті, структурі або оформленні науково-дослідної роботи);

-запобігання академічному плагіату у науково-дослідній діяльності; формування культури поведінки та здатності працювати у колективі кафедри закладу вищої освіти (табл.4).

Таблиця 4

**Програмні компетентності
(за ОПП 035 Філологія. Українська мова і література)**

Інтегральні компетентності (ІК)	ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі лінгвістики та літературознавства під час професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів філологічної науки і характеризується невизначеністю умов.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
	ЗК 2. Здатність бути критичним і самокритичним.
	ЗК 3. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.
	ЗК 4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
	ЗК 5. Здатність працювати в команді та автономно.
	ЗК 7. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК 9. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.	
ЗК 10. Здатність спілкуватися з експертами з інших галузей знань.	
ЗК 11. Здатність проведення досліджень на належному рівні.	
Програмні результати навчання	
Програмні результати навчання (ПРН)	ПРН 1. Оцінювати власну науково- професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного самовдосконалення.
	ПРН 2. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.
	ПРН 3. Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.
	ПРН 4. Оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і

	<p>непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.</p> <p>ПРН 5. Знаходити оптимальні шляхи ефективної взаємодії у професійному колективі та з представниками інших професійних груп різного рівня.</p> <p>ПРН 6. Застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації.</p> <p>ПРН 7. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи. влінгвістиці.</p> <p>ПРН 8. Оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства.</p> <p>ПРН 9. Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття) тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.</p> <p>ПРН 10. Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації).</p> <p>ПРН 11. Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.</p>
	<p>ПРН 12. Дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПРН 13. Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.</p> <p>ПРН 14. Створювати, аналізувати й редагувати тексти різних стилів та жанрів.</p> <p>ПРН 15. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу.</p> <p>ПРН 16. Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.</p> <p>ПРН 17. Планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в конкретній філологічній галузі.</p>

ПРН 18. Презентувати результати свого дослідження науковій спільноті в наукових публікаціях чи виступах на конференціях, круглих столах, семінарах тощо.

Зміст переддипломної практики передбачає:

- доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахуванням конструктивних зауважень наукового керівника;

- формування умінь та навичок організації наукових досліджень;

- ознайомлення з основними сучасними методами наукового дослідження, які використовуються науковцями кафедри (порівняльно-історичний; синхронно-порівняльний; метод збору матеріалу усної та літературно-письмової мови; короткий огляд інших методів наукових досліджень);

- коригування недоліків, виправлення помилок, удосконалення змісту кваліфікаційної роботи; написання першого (чорнового) варіанту роботи над магістерською науковою роботою та представлення керівникові для обговорення;

- підготовка інформації щодо оприлюднення результатів досліджень (статті, тези, виступи на конференціях тощо); використання довідкового матеріалу та технічних засобів у науково-дослідній роботі;

- підготовка виступу до передзахисту; пробний виступ перед однокурсниками на тему магістерської роботи; підготовка тексту виступу на захисті магістерської наукової роботи.

- перевірка магістерської роботи на унікальність, надання довідки про перевірку на унікальність відповідно до Порядку виявлення та запобігання академічному плагіату у науково-дослідній та навчальній діяльності здобувачів вищої освіти;

- передзахист кваліфікаційної роботи.

Перед початком педагогічної практики проводиться настановна конференція за участі керівника відділу практики університету, працівників деканату, завідувача кафедри, методистів та магістрантів. На конференції оголошуються місця проходження практики, мета та конкретні завдання, обов'язки і права керівників практики і магістрантів-практикантів, порядок проходження практики та підготовки звіту.

Керівництво магістерською виробничою практикою здійснює кафедральний керівник, який разом з відділом практики складає проект наказу про скерування студентів на виробничу (переддипломну) практику за фахом.

Керівник практики від кафедри

• визначає бази практики спільно з відділом практики; здійснює контроль практики, у т.ч. і засобами онлайн-зв'язку;

- проводить організаційні заходи перед початком і після закінчення практики (настановну конференцію, заключну науково-методичну конференцію);

- інструктує студентів про порядок проходження практики та надавати студентам документи, необхідні для проходження практики (договір про практику, щоденник, зразки оформлення документації тощо);
- повідомляє студентів про систему звітності з переддипломної практики;
- допомагає студентам складати календарний графік проходження практики та затверджувати його;
- контролює виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку;
- своєчасно подає інформацію про початок переддипломної практики, хід практики та закінчення практики.

Методисти з фаху:

- затверджують індивідуальні плани роботи студентів-практикантів;
- консультують практикантів із підготовки наукового дослідження;
- перевіряють документацію, яку подали студенти, виставляють в атестаційний лист оцінку з фаху;
- подають керівнику практикою звіт про результати практики в групі, а також індивідуальні плани, звіти й атестаційні листи студентів.

Магістрант-практикант зобов'язаний:

- до початку практики отримати від керівника практики консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно прибути на базу практики зі щоденником практики;
- суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки;
- дотримуватися трудової дисципліни; у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики та доручення керівника практики;
- систематично вести записи у щоденнику практики, фіксувати обсяг та зміст виконаної за день роботи;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- підготувати та вчасно подати на кафедру звітну документацію.

РОЗДІЛ 3.

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА – НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

3.1. Досвід проведення фахової практики в умовах воєнного часу (на прикладі магістратури)

Воєнні реалії скорегували перебіг практичної підготовки майбутніх учителів, що знайшло відображення в робочій програмі виробничої педагогічної практики з української мови і літератури, англійської мови у закладах загальної середньої освіти. У документі означено накази МОН України та СумДПУ імені А.С.Макаренка №262 від 22 серпня 2022 р. «Про організований початок 2022/2023 н.р. в умовах воєнного часу». Яскраво викристалізувалось і таке призначення, на якому наголошувалось фахівцями Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника ще у 2021 році під час міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 150-літньому ювілею патрона: опанувати фахові навички педагога-наставника з метою реального формування у школярів національної самоідентифікації; бережно плекати в юних душах питомого бажання сприймати українську мову та національне українське красне письменство як неперехідні національні цінності; виробляти здатність активно реалізувати україноцентричний підхід у власній професійній діяльності.

З метою професійного розвитку викладачів-методистів педагогічної практики враховуємо напрацювання фахівців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України: «Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти» (2019, <http://lib.iitta.gov.ua/715790/>); «Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика» (2019, <http://lib.iitta.gov.ua/718748>) «Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика» (словник, 2021) та ін.

У змісті програмі практики акцентуємо увагу на розвиток компетентної мовної особистості учня, його інтелектуальних і творчих здібностей (надання знанням і вмінням з української мови функційності, дієвості), ціннісних орієнтацій, системи ставлень, формування у здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; ціннісного ставлення до державної мови, набуття суб'єктного досвіду послуговування нею в різних сферах

суспільного життя⁹³. Саме на цих аспектах наголошують автори модельної програми з української мови Н.Голуб та О.Горошкіна⁹⁴.

Важливою тенденцією розвитку освітньо-професійної програми Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова) є створення можливостей для забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх учителів. Кілька студентів у 2022 року працюють на місці вчителя, поєднують навчання з учителюванням, що увиразнює значення магістерської практики для інших студентів. Допомогає такій роботі міжрегіональна партнерська взаємодія, яку забезпечує профільна кафедра у співпраці з школами, громадами, коледжами, іншими університетами та науково-дослідницькими інституціями НАПН України.

Принцип партнерської взаємодії окреслено в документах Лісабонської стратегії «Освіта і підготовка – 2010» як середовище суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії, що ґрунтується на співтворчості і набутті соціального досвіду. Педагогічне партнерство дозволяє окреслити сильні і слабкі сторони співпраці закладу вищої педагогічної освіти із закладом загальної середньої освіти ознайомитись з досвідом роботи щодо організації шкільного освітнього середовища, використовувати особистісно-орієнтовані технології, метод проектів, технології розвитку критичного мислення.

Разом з тим практична діяльність у школі на місці учителя потребує звернення магістрантів до психології комунікативної взаємодії. Реалізація принципу студентоцентризму полягає у взаємодії «викладач – студент», створення викладачем умов для саморозвитку студента. З-поміж актуальних чинників, що впливають на успішне проходження педагогічної практики, є і наставництво, середовище, в якому досвідчений учитель власним прикладом допомагає становленню майбутніх учителів.

Означимо пріоритетні напрями роботи, які ілюструють принцип партнерської взаємодії кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка та проведені із залученням українських філологів як практикантів у старшій школі упродовж березня - листопада 2022 року .

Напрямок 1. Психологія комунікації.

У квітні 2022 р. здобувачі магістерського ступеня та викладачі брали участь у Всеукраїнському круглому столі «Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд» Інституту соціальної та політичної психології НАПН України з питань психології евакуації, освіти під час війни, психотехнології допомоги. Стали постійними учасниками онлайн-заходів Психологічної служби університету,

⁹³ Відомості про самооцінювання освітньої програми Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова). Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література). Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка. (2021). URL: https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/09/zviti_pro_samoocinyuvannya_opp_serednya_osvita_ukrayinska_mova_i_literatura_angliyska_mova_4dce6.pdf

⁹⁴ Голуб, Н., Горошкіна, О. (2021). *Модельна навчальна програма «Українська мова» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти*. Київ: КОНВІ ПРІНТ. 48 с.

приділяли увагу допомозі дітям під час панічних атак, подоланню тривожності, панічного страху, депресії та інших межових невротичних порушень, а також питанням підтримки близьких.

Спільно з ГО «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури» (м. Умань) партнерську взаємодію спрямовували на створення лінгвопсихологічного інструментарію формування медіаграмотності здобувачів різних рівнів освіти, міжкультурному діалогу між різними соціальними групами в Україні задля розбудови соціальної згуртованості та стійкості. Суспільний запит зумовив партнерів у березні 2022 р. розпочати реалізацію проєкту «Викладання в умовах війни» (<https://www.youtube.com/watch?v=McAzZwBITjk>), волонтерських проєктів, у т.ч. міжнародного («Урок для дітей України (під час і після війни)»: <http://surl.li/bwrzw>).

Результатом є укладені «Психопедагогічні рекомендації для роботи з дітьми 6–11 років (під час і після війни)»: випуск 1, випуск 2: <http://surl.li/bwrzz> і проведений цикл вебінарів-тренінгів у співпраці з «Fundacja Edu SEN» (Республіка Польща), *Stowarzyszenie Klanza* (Республіка Польща) (<http://surl.li/bwsad>), гостьова лекція І.Осадченко, докт. пед. наук, проф. «Навчання української літератури в умовах воєнних реалій: психолого-педагогічні аспекти», жовтень 2022 року <https://www.youtube.com/watch?v=l67yH7GbY7E&t=75s>).

Напрямок 2. Українська мова як невід'ємний складник національної безпеки.

Онлайн-захід «Забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі», проведений кафедрою сьомого липня 2022 року за підтримки Управління Державної служби якості освіти у Сумській області для керівників закладів загальної середньої освіти, центрів професійного розвитку педагогічних працівників Сумщини (<https://fisf.sspu.edu.ua/news/ukrajinska-mova-na-chasi>) спільно із магістрантами стимулював розроблення проєкту «Мовний форпост Сумщини» з питань культури української мови.

Успішному проведенню практики у складних воєнних умовах сприяли гостьові лекції Г.Філіпчука, дійсного члена НАПН України, члена Центрального правління, першого заступника голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка 27 жовтня 2022 року «Україноцентризм в освітній політиці» <https://www.youtube.com/watch?v=JkZURuVi-l&t=10656s>; конкурс «Мій Шевченко», Поетичний марафон «Моя Україна», онлайн-школа «Я обираю українську» у березні та грудні 2022 року (ініціатор – засновники Громадської організації «Інноваційні обрії України» Сергій та Тетяна Шарови (<http://obrii.org.ua/>), що сприяють збереженню української культури, традицій, розвитку національно-патріотичного духу сучасної молоді; популяризують на регіональному та міжнародному рівні національно-культурну, наукову та освітню спадщину української нації.

Відповідно до угоди між Українським мовно-інформаційним фондом Національної академії наук України та кафедрою української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка розроблено WEB-портал «Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності» та платформу «Трансдисциплінарний кластер «МЕДІА&КАПСУЛИ». Програмні продукти в умовах інформаційної війни набувають усе більшого поширення в освітньому процесі і, як показує аналіз, сприяють формуванню м'яких навичок (soft skills) роботи з медіатекстом, що означено у Плані відновлення України (<https://recovery.gov.ua/>)⁹⁶⁹⁷.

Реєстр лексем ґрунтується на основі концепції інфомедійної грамотності Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів IREX. Особливо посилено стали використовувати словник в умовах війни з метою розвитку життєво важливих навичок студентської молоді раціонально споживати медіаконтент, відрізняти факти від суджень, ідентифікувати емоційний вплив медіа, виявляти маніпулятивний контент, фейки, володіти прийомами комунікативної взаємодії.

Використання віртуальної лабораторії, мультимедійна візуалізація медіатермінів (*булінг, відеоблог, гаджет, медіабезпека, медіаграмотність, медіависловлювання, онлайн-шахрайство, цифрова безпека, цифровий слід, фактчекінг, фейк, троль, чат-бот та ін.*), їхні визначення, переклад і тлумачення англійською мовою надає освітньому процесу більшої інтерактивності, можливість вирішувати специфічні завдання за допомогою різних інтерактивних методів (мозковий штурм, проектна робота, ситуаційні завдання тощо), підвищує рівень медіакультури, критичного мислення в умовах війни.

Співпраця з учителями шкіл – баз фахової практики сприяли ефективному запровадженню і використанню магістрантами під час фахової практики онлайн-інструменти Wordwall, LeaningApps, онлайн-дошки (Padlet, Jamboard, Canva), різноманітні вправи й завдання на повторення чи то закріплення матеріалу (відкритий мікрофон, робота з qr-кодами, асоціативні кущі, мінідискусії, мовні здогадки, ребуси, цитати, дидактичні онлайн-ігри тощо).

Фахова практика з української мови і літератури у старшій школі, проведена в умовах воєнного часу на засадах міжрегіональної партнерської взаємодії, сприяла активізації участі студентів у конкурсах. Зокрема, переможницею Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Т.Г. Шевченка стала магістрантка Сердюк Катерина. У межах педагогічної практики магістрантки пройшли курс на онлайн-платформі EdEra «МовиТи, прослухали лекції Cambridge Live 2022, TESOL Elevate 2022 від посольства США, узяли участь у VI Усеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною

⁹⁶ Семенов, О.М., Надутенко, М.В. (2022). Платформа «Медіа&капсули» як засіб підвищення рівня медіакультури. *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки*. 2, 39-50. URL: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.2.6>

⁹⁷ Широков, В.А., Загнітко, А.П., Надутенко, М., Надутенко, М., & Семенов О.М. (2022). Віртуальна лексикографічна лабораторія «Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності». Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/InfoMediaVLL/>

участю «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника» (Суми, 27-28 жовтня 2022 р.).

Отже, поточні результати дослідження, що стосуються стану організації практики студентів освітньо-професійної програми Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова) на магістерському рівні, засвідчують важливість змін у фахово-методичному супроводі фахової практики і міжрегіональну партнерську взаємодію: школа, громада, університет, науково-дослідницькі інституції НАН України.

До перевірки практики долучається Управління державної служби якості освіти, зокрема в Сумській області. Серед порад, які важливо враховувати у підготовці до практики, такі, як надавати учням завдання і такі види робіт, що спрямовані на оволодіння учнями всіма ключовими компетентностями; ширше використовувати групову форми роботи; широко застосовувати словесне оцінювання навчальних досягнень учнів, спираючись на розроблені критерії; використовувати методики самооцінювання. Виховний процес у нас є наскрізним; зміст навчального заняття має бути спрямований на формування суспільних цінностей (прав і свобод людини, визнання цінності демократії, розвиток навичок критичного мислення), те, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Ефективність виховного процесу неможлива без атмосфери довіри, доброзичливості і взаємної підтримки вчителя і учнів.
<https://www.youtube.com/watch?v=WUG4dzn2krs&t=127s>

В умовах воєнного стану серед вимог до практичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури ставляться, зокрема, такі, як: підготовка на засадах європейських критеріїв і стандартів, враховуються специфічні принципи, зокрема студентоцентризму, міждисциплінарної інтеграції, педагогічного партнерства, інфомедійної грамотності. Реалізація принципу студентоцентризму полягає у взаємодії «викладач – студент», створення викладачем умов для саморозвитку студента. Принцип партнерства під час освітнього процесу «проявляється» у взаємоповазі, обов'язковості виконання домовленостей.

Фахову практику окреслено як міждисциплінарний освітній процес, що здійснюється на засадах партнерської взаємодії закладів вищої педагогічної та загальної середньої освіти, дозволяє оволодіти ключовими компетентностями навчання української мови і літератури, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів та індивідуального стилю професійної діяльності. Спільні освітні проєкти, спрямовані на відновлення України у поствоєнний період з урахуванням націєтворчих пріоритетів підготовки вчителів, україномовної культури особистості, медіаосвіти, сприяють формуванню життєво важливих навичок учнівської та студентської молоді з огляду на необхідність доступного та якісного освітнього цифрового контенту, означеного у Плані відновлення України.

3.2. Академічна культура – основа дослідницького навчання

Невід’ємною складовою виробничої практики є дотримання академічної культури⁹⁸. Відповідно до Кодексу Академічної доброчесності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка учасники освітнього процесу повинні: діяти у професійних і навчальних ситуаціях із позицій академічної доброчесності та професійної етики; самостійно виконувати навчальні завдання; коректно посилатися на джерела інформації у разі запозичення ідей, тверджень, відомостей; надавати достовірну інформацію про результати власної навчальної, наукової, творчої діяльності; усвідомлювати значущість норм академічної доброчесності, оцінювати приклади людської поведінки відповідно до норм академічної доброчесності; давати моральну оцінку власним вчинкам, співвідносити їх із моральними та професійними нормами.

Поняття «академічний» визначають у словниках, зокрема, як такий, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень, дотримується традицій, канонів; високохудожній; почесний. Поняття академічної культури багатогранне. О. Семенов, М. Вовк характеризують академічну культуру як особливий різновид людської діяльності, що пов'язана зі знанням, комплекс умінь, важливих для проведення дослідницької діяльності, як систему цінностей, традицій, норм, правил, культуру поведінки і спілкування. На визначальній ролі науково-дослідницької діяльності учнів наголошують дослідники, які опікуються методикою підготовки наукової роботи з проблем українського мовознавства, формування мовнокомунікативної компетентності юних лінгвістів (П. Білоус, О. Горошкіна, Г. Денискіна, Л. Мацько, М. Пентилюк, С. Омельчук).

Для формування академічної культури учнів, що формується в культурно-освітньому просторі школи, важливі загалом культура навчання, цінності, традиції, правила проведення, мовна культура дослідження, культура спілкування наставників та учнів на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній основі, культура відповідальності за результати дослідження.

У результаті дослідницького навчання української мови учні оволодівають знаннями про природу й функції мови, форми існування української національної мови та її норми (фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні); про системну будову мови, основні аспекти культури мовлення; вимоги до усних і писемних текстів різних жанрів у навчально-науковій сфері спілкування. У школярів формуються уміння використовувати здобуті знання у практичній діяльності: виробляти науковий погляд на мовні явища, пояснювати взаємозв'язок фактів мови й історії, мови й культури українського народу;

⁹⁸ Положення про систему забезпечення академічної доброчесності у освітньо-науковій діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка», що ухвалене рішенням вченої ради університету протокол № 12 від 18 червня 2020 року. (2020). URL: https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/polozhennya_pro_sistemu_zabezpechennya_ad_2866f.pdf

виконувати порівняння та зіставлення, аналіз і синтез, абстрагування, класифікацію лінгвістичних одиниць і мовних фактів; писати текстів різних стилів і жанрів; формується готовність до мовленнєвої взаємодії, міжособистісного й міжкультурного спілкування та співпраці. Значною мірою формуванням таких вмінь сприяє культура роботи школярів зі словником.

Теоретичний аналіз та узагальнення наявних у наукових джерелах поглядів на сутність дослідницької діяльності учнів дозволяє визначити її як багатоаспектний і складноструктурований процес науково-творчої діяльності. На дослідницьку діяльність учнів значною мірою впливають тенденції гуманізації та інтеграції в розвитку філології, педагогіки, психології. Динамічно розвиваються комунікативна, когнітивна, прагматична лінгвістика, неориторика, запроваджуються інтегровані курси словесності, філологічного аналізу художнього тексту, психології особистості, з-поміж завдань яких – сформувані дослідницькі якості. Дослідницька діяльність учнів передбачає створення духовних цінностей у вигляді спільного освітнього результату, оригінальних творчих зразків навчальної діяльності учнів, зокрема написання творчих робіт (творів-роздумів, переказів, есе, етюдів, нарисів, новел, проектів, рефератів, доповідей, науково-дослідних, пошукових робіт тощо).

Важливу роль у формуванні основ академічної культури учня-дослідника відіграє культура наукової праці. Наукова мовна культура – це нормативне користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, формування високого рівня мовнокомунікативної культури.

Аналіз наукових джерел (В. Герман, Л. Мацько, О. Семенов, Л. Струганець та ін.) переконливо доводить, що мовна культура особистості формується поступово внаслідок тривалого процесу мовної освіти. У своєму розвитку мовна особистість проходить етапи оволодіння нормами літературної мови, різними формами усного і писемного спілкування, мовними стилями і жанрами. На уроках української мови учні засвоюють орфоепічні, орфографічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні норми, розглядаючи особливості утворення нових слів та їх граматичних форм, вивчаючи правила вимови, наголошування та правопису слів. На основі набутих знань поступово виробляються навички їх застосування.

Культура укладання і створення якісного наукового тексту передбачає оволодіння *текстовою* культурою. Ідеться про готовність моделювати зв'язний текст з урахуванням структурно-сміслових композиційних, категоріальних особливостей та дотримання принципів текстової організації.

Актуалізується і потреба в *термінологічній* культурі. Варто уважно поставитися до фахових термінів: уникати полісемічності, перенасиченості, термінологічних запозичень, використовувати тільки зрозумілі й недвозначні терміни. Джерелом надійної інформації є академічні словники і довідники, створені в НАН України з метою забезпечити культурно-освітні потреби та вимоги особистості.

Зокрема, семантичні, граматичні, акцентуаційні, правописні, стилістичні характеристики слів подаються в академічних *тлумачних* словниках. Розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, критичного мислення, пам'яті і уяви, мовного чуття і мовного смаку, мовної поведінки сприяє академічний «Словник української мови» (2012). Книга обсягом понад 165 тисяч слів і 1320 сторінок пропонує лексику, вживану до початку 1930-х років; мову реклами та Інтернету, враховує здобутки, новітні досягнення мовної науки та практики.

Підвищенню грамотності, мовної культури, розвитку філологічного кругозору сприяють *орфографічні та орфоепічні словники* академічного та шкільного типів (серед авторів – вчені-лексикографи А. Бурячок, С. Головащук, М. Пещак, О. Тараненко), видання Б. Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо», «Словник іншомовних слів» за ред. Л. Пустовіт, Л. Скрипник «Власні імена людей», О. Потапенко «Словник символів культури України». З метою формування умінь визначати поняття, узагальнювати, встановлювати аналогії, класифікувати, досягати смислової точності та однозначності висловлювань важливо звертатися до *термінологічних* словників («Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» за ред. С.Єрмоленко.

Робота з *етимологічним словником* (Етимологічний словник української мови у семи томах (1982-2012) дає змогу з'ясувати походження лексем, розширити уявлення про духовно-матеріальну культуру різних регіонів України, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, будувати логічне міркування.

Для вироблення потреби більш точно розуміти значення вжитих у тексті слів і виразів, формування умінь усвідомлено використовувати мовні засоби відповідно до завдань комунікації, для вираження своїх почуттів пропонуються словники *омонімів, синонімів, антонімів, паронімів, фразеологізмів*. Корисний матеріал для дослідницької роботи учнів містять *авторські* словники («Словарь української мови», 1907–1909 рр. Б. Грінченка, П. В. Беринди, Л. Зизанія та ін.)

У старшій школі учні можуть використовувати *історичний словник* – один з різновидів тлумачного словника, у якому пояснюються слова певної історичної доби за даними писемних пам'яток, наводяться ілюстрації. Напр.: Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: У 2 т. (К., 1977 – 1978); Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / За ред. Д. Гринчишина (Львів, 1994). Окремим різновидом історичного може бути словник, у якому відбито історію лексики певного періоду, розвиток значень і особливості функціонування слів.

При вивченні словотвору й фонетики кінця слова корисно звернутися до *зворотнього словника*, у якому слова розташовані за алфавітом не початкових, а кінцевих літер слова, тобто в зворотному порядку. Напр.: Інверсійний словник української мови. За ред. С.Бевзенка (К., 1971 – 1976).

Власні назви (антропоніми, топоніми, гідроніми тощо) зібрані в *ономастичному словнику*. Його доцільно використовувати, опрацьовуючи розділи «Лексикологія», «Орфографія». Напр.: Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ (К. 1969); Словник гідронімів України (К., 1979); Янко М.Т. Топонімічний

словник України (К., 1998); Горпинич В.О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України: У 2 т. (Кіровоград, 1994); Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.) (К., 1969); Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей (К., 1996).

Старшокласників доцільно ознайомити з особливостями *словника мови письменника*, наголосити, що це словник тлумачного типу, в якому подається все багатство лексики, наявної у творах письменника, відзначити, що в ньому наводиться частота вживання слів і типові ілюстрації з творів. Напр.: Словник мови Т.Г.Шевченка: У 2 т. (К., 1964); Гурин І.І. Словник рим Євгена Гребінки (Миргород, 1982); Словник мови творів Г.Квітки-Основ'яненка: У 3 т. (Харків, 1978 – 1979); Меншиков І.І., Підмогильна Н.В. Поетично слово Кобзаря: Словник лексичних компонентів атрибутивних конструкцій (Дніпропетровськ, 1991); Пашенко В.С, Медвідь С.П., Петрова П.О. Лексика в «Енеїді» Котляревського (Харків, 1985).

Словотвірний словник – словник, що подає слова в їх морфемному поділі й фіксує словотвірну будову слова. У різних словотвірних словниках а) відтворюється зв'язок слова з певним коренем; показується шлях утворення слова від твірної основи; тлумачаться афіксальні морфеми. Їх доречно використовувати у процесі опрацювання розділу «Морфеміка і словотвір української мови як учення про будову і творення слів» (10 клас). Напр.: Яценко І.П. Морфемний аналіз. Словник-довідник: У 2 т. (К., 1980 – 1981); Морфемний словник / Укл. Л.Полюга (К., 1983); Сікорська З.І. Українсько-російський словотворчий словник (К., 1985); Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Карпіловський В.С., Недозим Т.І. Словник афіксальних морфем української мови (К., 1998).

Словник, що містить терміни певної галузі науки, мистецтва, виробництва тощо, називається *термінологічним*. Ці словники можуть бути одномовними тлумачними, двомовними (багатомовними) перекладними або комбінованими – перекладними й тлумачними. Напр.: Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів (К., 1985); Лісова І.А. Античний світ у термінах, іменах і назвах. Довідник з історії та культури Стародавньої Греції та Риму (Львів, 1988); Климишин І.А., Тельнюк-Адамчук В.В. Шкільний астрономічний довідник (К., 1990); Біологічний словник (К., 1986); Російсько-український словник наукової термінології: У 3-х томах. Т. 1. Біологія. Хімія. Медицина / За ред. Л.О.Симоненко (К., 1996); Т. 2. Суспільні науки. / За ред. Т.К.Черторизької (К., 1994); Т. 3. Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та космос / За ред. М.М.Пещак, В.Б.Фридрак (К., 1998).

Корпусна лексикографія опікується вивченням фактів, текстів мови на основі використання комп'ютера для аналізу, збереження й опрацювання лексикографічної інформації. Корпусна лексикографія дає змогу постійно збільшувати кількість лексичних одиниць, не очікуючи чергового перевидання словника, значно економлячи час і матеріальні ресурси.

Зразком корпусної лексикографії в Україні є електронна енциклопедія «Українська мова» як додатковий засіб до друкованого варіанта (К., 2000) [114], розроблена в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні та в Інституті української мови НАН України. Українським мовно-інформаційним фондом розроблена інтегрована лексикографічна система «Словники України», до складу якої включені п'ять академічних словників нового покоління – орфографічний, транскрипції, фразеологічний, синонімів та антонімів (252 тис. слів).

Кілька українсько-іншомовних словників розміщено на сайтах *Novatova*, «Лінгвістичний портал», на мовному порталі *moval.info*, де до послуг користувачів пропонують «Відкритий словник (новітніх термінів)», «Відкритий словник виправлень суржику». Уточнити правопис слова, з'ясувати приклади його вживання, парадигму змістового наповнення допомагають Український лінгвістичний портал (www.ulif.org.ua), лексикографічний сайт *Slovnuk_net*. У відкритому доступі для користувачів подано словники з культури мови (<http://chak-chy-pravylnomy-hovorymo.wikidot.com/>; <http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/>; <http://kultura-movy.wikidot.com/>).

Кожний словник залежно від призначення і функцій допомагає вибудувати текст й адекватно сприймати відповідні елементи в ньому. Використання словників – основа формування академічної культури.

Наприклад, мета теми «Українська лексикографія як розділ мовознавства» у 10 класі – сприяти оволодінню школярами знаннями про основні типи словників, особливості побудови, відмінності словникових статей у різних словниках; з історії лексикографії (словник Лаврентія Зизанія (1596 р.), «Лексикон» Памви Беринди (1627 р.)).

У підручниках «Рідна мова» для 5-го класу подано 63 вправи на характеристику синонімів, фразеологізмів, іншомовних слів. У 6-му класі запропоновано проблемно-пошукові завдання (*укласти діалектних слів, які вживаються у вашій місцевості*). У 7-му класі цікавим є завдання скласти для молодших школярів словничок комп'ютерних команд.

Привертає увагу завдання проблемного характеру на розвиток мислення учнів: *Нещодавно відоме у світі видавництво навчальної літератури випустило словник словосполучень англійської мови. Навіщо, на вашу думку, укласти такі словники? Як такий словник може допомогти тим, хто нещодавно почав вивчати мову? Чи корисним був би для вас словник словосполучень рідної мови? Поясніть (с. 67).*

У підручнику О. Глазової «Рідна мова» для 10-го класу:

Пізнавальний характер носять завдання такі завдання: *Із фразеологічного словника виберіть 3-4 фразеологізми давньогрецького або давньоримського походження. Уведіть їх до самостійно складених речень. Поясніть, коли крилаті вислови доречно вживати мовою оригіналу; Складіть словничок класичних українських звертань до рідних і близьких людей.*

У підручнику знаходимо вправи на опрацювання термінології: *Розкрийте значення терміна комунікативна діяльність. Чи синонімічні терміни комунікативна діяльність та спілкування? Поясніть (с. 8). Розкрийте значення термінів мовна особистість та мовна свідомість. Поясніть, чи вважаєте ви себе сформованою мовною особистістю. Свою думку підтвердіть прикладами (с. 21).*

У посібнику «Мова наша – українська» для десятого класу автори пропонують завдання проблемно-пошукового характеру на роботу зі словниковими статтями про видатних українських мовознавців, з передмовами, анотаціями на словники; завдання про словникову справу: *«Прочитайте текст. Відомий мовознавець В. Німчук розповідає про одного з українських культурних і наукових діячів XVI-XVII ст. Лаврентія Зизанія. Які історичні події цього періоду вам відомі? Яким ви уявляєте давнього словникаря» (с. 243).*

Автори підручника для 10-класу за ред. М. Плющ спонукають старшокласників звертатися до словників при виконанні вправ: *розгляньте будову «Короткого тлумачного словника української мови» (за ред. Д.Гричишина), підготуйте лінгвістичну довідку і особливості його будови, призначення та сфери використання. Є завдання для роботи з електронними словниками: На сайті www.mova.info ознайомтеся зі структурою електронних словників. Чи легко ними користуватися? Які труднощі у вас виникали? (с. 245).*

Знаходимо у підручнику вправи на групову роботу: *об'єднайтесь у пари. Ознайомтеся зі словниками, вміщеними наприкінці підручника; з'ясуйте, до якого типу належить кожен із них та як ними користуватися (с. 246).*

Привертають увагу проблемно-пошукові завдання: *Укладіть словничок власного мовлення. Як ви працюєте над його збагаченням? Які словники маєте вдома? Чи користуєтесь електронними словниками? (с. 252); підготуйте реферати на тему «Автори словників подвижники, титани праці», «Побудова словника і словникової статті (на матеріалі конкретного словника), «Як користуватися словниками у науковій роботі»; «Українські письменники про користь словників» (с. 267).*

Автори підручника пропонують учням науково-дослідну роботу: *Об'єднайтесь в групи. Використовуючи додаткову літературу, підготуйте лінгвістичне повідомлення (реферат) на тему «Українська мова в колі слов'янських мов». Звертайтеся до рубрики «До джерел знань» наприкінці розділу (с. 24).*

Автори підручника для 10 класу О. Заболотний, В. Заболотний залучають учнів до завдань інтерактивного характеру: *Мозковий штурм. Коли почала формуватися власне українська лексика Чи поповнюється вона новими словами в наш час? Як відрізнити слова цієї групи від інших? (с.91); завдань творчого характеру: на основі тлумачного та галузевого словників укладіть невеликий термінологічний словничок (8-15 статей), що характеризує одну з галузей знань: літературознавство, українознавство, фольклористику,*

етнографію (с. 100). Для узагальнення і систематизації знань з лексики, фразеології, стилістики корисною є проектна діяльність: *Об'єднайтеся в групи. Підготуйте стінну газету, розподіливши обов'язки в групі, на тему «У світі лексикології та фразеології»; поміркуйте, про що ви хотіли б розповісти, придумайте назву, доберіть епіграф, рубрики* (с. 112).

Автори підручника для 10 класу пропонують учням завдання на формування комунікативних умінь: *Мікрофон. Чи актуальним є питання культури мовлення в Україні? Що, на вашу думку, треба робити, щоб піднести мовну культуру громадян? (с. 16). Ви хочете вдосконалити своє мовлення, щоб успішно спілкуватися? Чи, може, ви й досі вживаєте «на протязі» замість «протягом» або «дав маху» замість «схибив»? (с. 16).*

Автори надають десятикласникам матеріали для навчання, наукової діяльності: *Зверніться до таких посібників: «Культура слова: мовностилістичні поради» О. Пономарева, «Культура мови на щодень» за ред. С. Єрмоленко, «Як ми говоримо» Б. Антоненка-Давидовича, «Чи правильно ми говоримо?» Є. Чак, «Словник-довідник з українського слововживання» С. Головащука. Якщо ви маєте доступ до мережі Інтернет, вказані посібники можна знайти за адресами: <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com>; <http://kultura-movy.wikidot.com>; <http://yak-my-hovorymo.wiki dot. com>; <http://chak-chy-pravylnomy-hovorymo.wikidot.com> (с. 17).*

Дослідники заохочують десятикласників до проектної діяльності: *Підготуйте проєкт. Оберіть тему передачі шляхом опитування (анкетування, голосування). Об'єднайтеся в групи: авторська (режисерська) група, ведучі, кілька груп учасників або група учасників і група глядачів. Розподіліть обов'язки між групами. Наприклад, авторська група має продумати формат передачі, оформлення студії, скласти сценарій та тісно співпрацювати з ведучими. Група глядачів має продумати запитання до учасників та підготуватися до обговорення проблемних питань. Учасники повинні підготувати невеликі виступи тощо.*

Для формування академічної культури учнів, що формується в культурно-освітньому просторі школи, важливі загалом культура навчання, цінності, традиції, правила проведення, мовна культура дослідження, культура спілкування наставників та учнів на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній основі, культура відповідальності за результати дослідження.

3.3. Урок – родзинка педагогічної практики

Урок – це дзеркало загальної і педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його кругозору, ерудиції

Василь Сухомлинський

...Учитель уособлює в самому собі творця уроку, і виконавця, і режисера виконання творчого задуму для отримання найвагомішого результату – глибокого знання учнями.

Іван Зязюн

Ефективність і результативність уроків залежать від професійної майстерності словесника, його фахової підготовки й особистісних якостей.

Високо цінував уроки видатний український педагог В. Сухомлинський⁹⁹:

«Я не перебільшу, якщо скажу, що найбільш напружені години моєї науково-дослідної роботи – це уроки і уроки товаришів. Тут – початки педагогічних ідей, тут – перші струмки творчості, перші паростки педагогічних переконань. Щодня я відвідую не менш як два уроки не лише тому, що цього вимагає дисципліна праці, а насамперед тому, що мені потрібне джерело, яке живить мою думку, і цим джерелом є урок. Коли ж переді мною відкривається якась непомітна раніше грань педагогічної справи, коли я вдивляюсь, вдумуюсь у цю грань і ніяк не можу зрозуміти її суті, я відвідую по п'ять, по сім уроків підряд, прагнучи знайти відповідь на питання, яке хвилює, тривожить, не дає спокою.

У дидактиці та лінгводидактиці існують різні дефініції уроку:

- Урок – одиниця навчання, засіб установалення суб'єктно-суб'єктних взаємин учителя й учнів, середовище для апробування новаційних процесів, що осмислюють методисти й упроваджують у практику вчителі-словесники (Марія Пентиліук)¹⁰⁰.

- Урок – це навчальна лабораторія зростання учня, у межах якої здійснюється міжособистісний навчально-пізнавальний дискурс між суб'єктами процесу навчання (вчителем й учнем), які є партнерами співпраці; це демократичне пізнавально-виховне заняття, що має гуманітарний потенціал, відбиває гуманізацію навчання й спрямоване на розвиток ключових предметних компетентностей учня (Ірина Кучеренко)¹⁰¹.

⁹⁹ Сухомлинський, В. (1976). *Сто порад учителю. Вибрані твори* (Т. 2). К.: Радянська школа. 661 с.

¹⁰⁰ Пентиліук, М., Окуневич, Т.Г. (2007). *Сучасний урок української мови*. Х.: Вид. група «Основа». 176 с.

¹⁰¹ Кучеренко, І. (2014). *Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: монографія*. Умань: ФОП Жовтий О.О. 410 с.

Видатний український дидакт О. Савченко наголошує про вагомість уроку більшу, аніж просто клітинки навчального процесу. Ідеться про навчальну взаємодію (викладання – учіння) на сучасному уроці, яка має бути дитиноцентрованою й забезпечувати рух розвитку кожної дитячої особистості... шляхом формування предметних і ключових компетентностей. Це середовище суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії, що ґрунтується на співпраці, співтворчості вчителя з учнями, набутті ними не лише пізнавального, а й соціального досвіду, врахуванні впливу навчального змісту, предметного та інформаційного середовища¹⁰².

О. Савченко наголошує про навчальну взаємодію (викладання – учіння) на сучасному уроці, яка має бути дитиноцентрованою й забезпечувати рух розвитку кожної дитячої особистості... шляхом формування предметних і ключових компетентностей. Це середовище суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії, що ґрунтується на співпраці, співтворчості вчителя з учнями, набутті ними не лише пізнавального, а й соціального досвіду, врахуванні впливу навчального змісту, предметного та інформаційного середовища¹⁰³.

Як зазначає О. Біляєв, *«урок повинен містити певний обсяг інформації, теоретичних відомостей, засвоєння яких збагачувало б учнів науковими знаннями, мовними і мовленнєвими вміннями і навичками»*.¹⁰⁴ До основних компонентів змісту уроку лінгводидакт відносить теоретичний і практичний матеріал. Він наголошує, що «поняття «зміст уроку» не зводиться до засвоєння навчального матеріалу.

Крім знань, до змісту уроку входять вміння і навички, що формуються у процесі виконання вправ, а також методи, прийоми та засоби навчання». Структура змісту, а відповідно і якість уроку залежить від правильного співвідношення між діяльністю вчителя (викладання) і діяльністю учнів (учіння). Важливе значення при цьому має раціональне поєднання індивідуальної, фронтальної та групової роботи учнів на уроці. Зміст уроку визначається державною програмою та конкретизується підручником.

Для досягнення цієї мети на уроці української мови мають вдало поєднатися усі його складові: мета, завдання, зміст, структура, форми, методи, засоби навчання, має відбутися процес активної творчої взаємодії вчителя і учнів, результатом якої має стати формування ключових компетенцій учнів.

Нешаблонний, оригінальний, самобутній урок, глибокий за змістом і чіткий за формою, – результат самовідданої праці вчителя, який зумів до своєї творчої лабораторії долучити учнів, перетворити їх на співучасників навчально-виховного процесу.

¹⁰² Савченко, О. Я. (2012). Сучасний урок: суб'єктивність навчання і варіативність структури. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: дидактично-методичні аспекти*. Серія: Бібліотека педагога, 21, 9–16.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Біляєв, О.М. (1981). *Сучасний урок рідної мови: навч.-метод. посібник*. К.: Рад. школа. 176 с.

Основною цінністю педагогічного процесу стає передусім оволодіння такими знаннями й уміннями, що давали б змогу учневі самостійно визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях.

Визначені завдання відображені у предметних і ключових компетентностях і деталізовано через мовленнєву (комунікативну), мовну, соціокультурну (лінгвокультурну), діяльнісну (стратегічну) змістові лінії, а також наскрізні лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Провідне місце відведено дитиноцентризму, ставленню до учнів як до суб'єктів навчально-освітньої діяльності і переходу від школи знань до школи компетентностей, в якій буде дотримано принципу «життя – як навчання упродовж життя».

Пріоритетною серед десяти компетентностей, якими має оволодіти учнівська молодь, визначено компетентність у спілкуванні державною мовою.

Завдання уроків – стимулювати учнів реагувати мовними засобами на спектр соціальних і культурних явищ, попереджувати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; адаптовуватися до нових умов, вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді. З-поміж головних завдань уроків виокремимо і такі: створення емоційно комфортного розвивального навчального середовища для формування функційної грамотності, розвитку здатності кожного учня усвідомлювати відповідальність за своє навчання, потребу в набутті передбачених програмою знань, умінь і навичок, що мають важливе значення для формування комунікативно компетентної особистості.

Згідно з Концепцією «Нова українська школа», у шкільних програмах наявні такі наскрізні лінії: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Державний стандарт базової середньої освіти

У вересні 2020 року Кабінетом Міністрів України затверджено Державний стандарт базової середньої освіти.

Державний документ ґрунтується на **Законі України «Про освіту»**. Перелік ключових компетентностей та вмінь у Державному стандарті визначено з урахуванням «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», але доповнено з урахуванням викликів сучасного суспільства.

Державний стандарт визначає **мету та принципи освітнього процесу** в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту навчання, містить вимоги до обов'язкових результатів навчання й орієнтири для оцінювання їх.

Документ відображає ключові компетентності, які мають бути сформовані у школярів після закінчення кожного з двох циклів – **адаптаційного** (5-6 класи) і **базового предметного навчання** (7-9 класи).

Для всіх **ключових компетентностей** у документі визначено вміння, що є **наскрізними**.

Це, зокрема, **читання з розумінням**,
уміння висловлювати власну думку усно й письмово,
критичне та системне мислення,
здатність логічно обґрунтовувати позицію,
творча діяльність, ініціативність,
уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювання ризиків,
розв'язування проблем,
здатність співпрацювати з іншими людьми.

У Державному стандарті визначено **зміст ключової компетентності** «вільне володіння державною мовою», обов'язкові результати навчання здобувачів освіти відповідно до засад та принципів Концепції НУШ. Ці результати буде застосовано для здобувачів базової середньої освіти, починаючи з вересня 2022 р.

Державний стандарт базової середньої освіти є фундаментальним документом для організації освітнього процесу у 5-9 класах НУШ. Цим нормативом визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання школярів залежно від їхніх вікових та індивідуальних особливостей, загальний обсяг навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст базової середньої освіти.

Метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень.

Перелік ключових компетентностей та наскрізних умінь, закладений в Державний стандарт, базується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя».

Перелік основних компетентностей виглядає так:

- вільне володіння державною мовою,
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами,
- математична компетентність,
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій,

- інноваційність,
- екологічна компетентність,
- інформаційно-комунікаційна компетентність,
- навчання впродовж життя,
- громадянські та соціальні компетентності,
- культурна компетентність,
- підприємливість і фінансова грамотність.

З огляду на формування особистості компетентного учня, важливо спрямовувати зусилля на **становленні компетентного мовця й компетентного читача**. Необхідність роботи підтверджують дані запровадженого й підтримуваного Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) міжнародного дослідження якості освіти **PISA**, у якому Україна вперше взяла участь у 2018 році.

Дослідження якості освіти PISA створює умови для змін і реформування вітчизняної освітньої системи на основі обміну досвідом із країнами-учасницями міжнародного дослідження, спираючись на власні культурні й освітні традиції. **Дослідженням PISA** поставлено за мету визначити рівень розвитку здатності підлітків читати, розуміти й інтерпретувати різноманітні тексти, зміст яких може бути корисним щодня; оцінити, як учні зможуть оперувати навчальними здобутками в ситуаціях можливих життєвих труднощів і викликів.

Конкретні показники результатів виконання завдань для учасників дослідження дають змогу стверджувати, що базового рівня читацької грамотності не досягли 25,9 % українських учнів. Менше 4 % учасників проекту досягли найвищого рівня.

Кожен четвертий 15-річний учень в Україні має низький рівень читацької грамотності. Отже, наші учні за рівнем розвитку **читацької компетентності** відстають від середнього рівня порівняно з країнами-учасницями орієнтовно на один рік.

Варто зазначити, що **міжнародне дослідження PISA** має на меті не оцінювання засвоєння шкільної програми учнями, а їхню здатність застосовувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях і вимірює сформованість читацької грамотності, що передбачає досягнення базового рівня читацької компетентності здобувачів освіти.

Уроки української мови спрямовуємо на вирішення комплексу завдань навчання, виховання і розвитку сучасної, конкурентноспроможної на ринку праці особистості.

Визнання компетентнісного підходу провідним у навчанні передбачає формування не лише *предметних (мовних, лінгвістичних, лінгвокультурознавчої, комунікативних, мовленнєвих, дослідницьких, медіа освітніх та ін.), а й ключових (загальноосвітніх) компетентностей*, зміщення акцентів зі знанневого на дієвий освітній результат: знання мають бути

інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного професійного і особистісного становлення.

Ключові (загальноосвітні) компетентності – це здатності, яких набуває кожен учень як суб'єкт навчально-виховного процесу для самовизначення, загального розвитку й самореалізації. Ключові компетентності увиразнено через наскрізні лінії: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Наскрізна лінія **«Екологічна безпека і сталий розвиток»** спрямовує діяльність учителя й учнів на формування соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, усвідомлення ідеї сталого розвитку, що задовольняє потреби всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відновлення природного середовища, готовності брати участь у розв'язанні питань довкілля та розвитку суспільства; конкретизує роботу зі збереження й захисту довкілля.

Наскрізна лінія **«Громадянська відповідальність»** забезпечує розвиток соціальної й громадянської компетентностей відповідального громадянина.

Наскрізна лінія **«Здоров'я і безпека»** орієнтована на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища.

Метою наскрізної лінії **«Підприємливість і фінансова грамотність»** є навчання молодого покоління українців ощадливості, раціонального використання коштів, планування витрат, стимулювання у них лідерських ініціатив, прагнення успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Упровадження наскрізних ліній передбачає розв'язування завдань реального змісту, виконання міжпредметних навчальних проектів, роботу з різними джерелами інформації.

Особистісно орієнтований підхід до навчання вивичує цілісність учнівської особистості у трьох важливих сферах (Я – «Відчуваю», «Думаю», «Дію»), дбаючи про інтелектуальний, духовний, фізичний розвиток дитини; урівноважує знанневий компонент змісту освіти з розвитком емоційної сфери, акцентуючи на плеканні адаптаційних здібностей, на самоусвідомленні і самоконтролю, антистресового потенціалу і життєвого оптимізму; передбачає оптимальні умови для різнобічного мовно-мовленнєвого розвитку учня, урахування його індивідуальних особливостей, інтелектуальних та креативних здібностей і потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні мови, самопізнання і саморозвитку.

Соціокультурний підхід передбачає вивчення мови крізь призму культури; *когнітивно-комунікативний* – усвідомлене засвоєння знань про мову й оволодіння різними діями (упізнавати, аналізувати, порівнювати, класифікувати мовні одиниці й факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності сфері

та ситуації спілкування), *комунікативно-діяльнісний* – здійснюється у процесі взаємопов'язаного і цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності учнів: слухання, читання, говоріння, письма, зокрема на виконання комунікативних дій (будувати продуктивну мовну взаємодію з однолітками і дорослими у процесі підготовки спільних проектів), пізнавальних дій (формулювати проблему, планувати послідовність дій, здійснювати пошук необхідної інформації з різних джерел, систематизувати її різними способами; здійснювати самоконтроль, самооцінку, самокорекцію). *Текстоцентричний* підхід дозволяє зосередити увагу на інтегруванні теоретичних та прагматично зорієнтованих розділів курсу сучасної української літературної мови (фоностилістики, стилістичної лексикології, граматичної стилістики, стилістики і культури мовлення, риторики).

Основними принципами навчання української мови є *загальнодидактичні*; *лінгвометодичні* (комунікативного навантаження мовних одиниць, вивчення мовних одиниць з опорою на текст, комунікативної доцільності, зв'язку теорії з комунікативною практикою, комунікативно-діяльнісний, інтеграції лінгвістичних понять, органічного поєднання навчання мови й мовлення, врахування поліфункціональності рідної мови, принцип текстотворчості (текстоцентризму), ситуативності мовлення).

Реалізація *принципу інтегративності* означає прагнення подати шкільний курс української мови у тісному зв'язку з іншими навчальними предметами (літературою, іноземною мовою, історією). В основу *принципу культуровідповідності* покладена концепція про спорідненість особистості з історією і культурою власного народу (не зрікатися рідної мови і культури), вплив культурних цінностей на формування особистості; *принципу соціального партнерства* – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками.

Принцип текстотворчості (текстоцентризму) передбачає вивчення мовних одиниць на текстовій основі, засвоєння учнями мовних знань і формування компетентностей на основі текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі і створювати власні висловлювання тощо. У національному звіті PISA-2018 наведено таке тлумачення терміна читацька грамотність – «це здатність учня / студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства»^{105, 106}

Модельна програма «Українська мова» (автори: Ніна Голуб й Олена Горошкіна)

¹⁰⁵ Мазорчук, М., Вакуленко, Т., Терещенко, В., Бичко, Г., Шумова, К., Раков, С., & Горох, В. (2019). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018* (с. 19).

¹⁰⁶ Діхнич, К. (2021). *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики*. (Дис. д-ра філософії). Сумський педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми.

Запропонована програма дозволяє реалізувати принцип лінійності: від простого – до складного, концентричності; індивідуальну освітню траєкторію розвитку здобувачів, самостійну пізнавальну діяльність і є надійним помічником в адаптації п'ятикласників і п'ятикласниць, наставників і наставниць до вимог Нової української школи.

Програма спрямована насамперед на **зміну пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів**.

Вивчення української мови як шкільного предмета не лише як засвоєння системи знань теорії мови, а як живого організму, носія мудрості порозуміння і формування вмінь і навичок як інструментальної основи компетентності й активного послуговування знаннями, а передусім **особистісний розвиток учня**, учениці, учнів, їх мислення, комунікацію, гармонійне спілкування, набуття ними **духовно-морального досвіду**, важливого для становлення громадянина і входження його в соціум; самовираження і самовдосконалення.

Для реалізації принципу академічної свободи Міністерство освіти і науки України пропонує варіантність підручників з української мови для 5 класу закладів загальної середньої освіти, зокрема, варіантність щодо реалізації кожної з модельних навчальних програм. У 5 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати за підручниками, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»: <https://lib.imzo.gov.ua/>.

Також систематизовану добірку навчально-методичного забезпечення для 5 класу розміщено на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» – **«Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи» в розділі «Нова українська школа»**

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Зазначені програми спрямовують діяльність учителя на виконання завдань, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування предметної та ключових компетентностей.

Для формування ключових компетентностей важливо зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвиткові критичного мислення й емоційного інтелекту.

Вивчення кожної теми рекомендуємо починати з цілевизначення, що сприяє становленню цілеспрямованості, активізації внутрішніх мотиваційних

резервів, умотивованості рефлексії, оскільки між цільовизначенням і рефлексією є логічний зв'язок, що забезпечує здатність учнів/учениць займати зовнішню позицію стосовно свого «Я», критично оцінити себе, свою діяльність, виявити невикористані резерви, окреслити шляхи подальшого самовдосконалення. З огляду на це доцільно пропонувати завдання й запитання, які учні зможуть застосовувати як орієнтири в пошуках шляхів розв'язання повсякденних життєвих проблем.

У процесі навчання необхідно заохочувати й підтримувати самостійність мислення, що дає змогу учням/ученицям розмежовувати власну й чужу позицію, порівнювати й оцінювати їх, формувати систему ставлень.

Цінними є такі вміння: виявити і сформулювати проблему; швидко знайти інформацію, необхідну й достатню для розв'язання проблеми; оцінити, чи достатньо цієї інформації для розв'язання проблеми; у разі потреби з'ясувати, якої інформації бракує для розв'язання проблеми, використати зібрану інформацію для розв'язання проблеми.

Учитель має акцентувати увагу учнів на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам наголошування, правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо.

Компетентний мовець має знати правила застосування мовних формул, з допомогою яких він може познайомитися і подружитися, з'ясувати або уточнити певну інформацію, пояснити, запросити, попросити вибачення, привітати когось або висловити співчуття тощо. Для цього введено до програм, наприклад, відомості про мовленнєві жанри.

Системний характер ознайомлення учнів з мовленнєвими жанрами забезпечує насамперед їхнє місце в освітньому процесі: водночас на спеціально відведених для конкретного жанру уроках і на уроках вивчення (закріплення, повторення, узагальнення тощо) мовної теорії.

Актуальними є завдання, що забезпечують формування в учнів умінь працювати з різноманітними лексикографічними джерелами. Привертаємо увагу до іншої важливої проблеми – навчання працювати в команді, групі, парі і методів, що сприяють цьому.

До ключових мовних навичок XXI століття віднесено розвинений словниковий запас, що визначає доцільність системної роботи над збагаченням словника учнів.

Оскільки дистанційне навчання можна здійснювати в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне забезпечення виконання їх урахуватиме особливості співпраці учня і вчителя в умовах цих двох режимів .

Синхронний режим (коли всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у вебсередовищі) передбачає співпрацю вчителя й учнів у

реальному часі. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Перевагою синхронності є одночасність, зворотність, миттєве залучення учасників у визначений час. Зворотний зв'язок має бути постійним і своєчасним. Ефективним вважаємо застосування *інтерактивних* вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org, що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Зазначаємо, що *модельна навчальна програма інтегрованого мовно-літературного курсу (українська мова, українська та зарубіжні літератури)* визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів 5–6-х класів з мовно-літературної освітньої галузі, пропонований зміст та види навчальної діяльності учнів, спрямовані на реалізацію очікуваних результатів на основі пропонованого змісту.

Для 5-го класу програмою передбачено 9 розділів (орієнтовно по одному розділу для одного календарного місяця). Кожен розділ містить 3 – 4 теми (орієнтовно одна тема на один календарний тиждень), які розвивають і конкретизують загальну тему розділу. У межах кожного розділу визначено *очікувані результати навчання, пропонований зміст та види навчальної діяльності*. Очікувані результати навчання відповідають орієнтирам для оцінювання з мовно-літературної освітньої галузі, визначеним у Державному стандарті базової середньої освіти. У кожному розділі представлено очікувані результати навчання з усіх чотирьох груп обов'язкових результатів навчання, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти.

Пропонований зміст структуровано відповідно до базових знань за групами: «Комунікація», «Інформація», «Мовні засоби», «Текст», «Літературний твір». У межах кожного розділу є перелік текстів: художніх, зокрема фольклорних, творів класичної та сучасної літератури (української та зарубіжних); інформаційних; медіатекстів тощо, згрупованих за темами. У переліку дотримано баланс між творами класичної та сучасної літератури, творами українських і зарубіжних авторів, а також передбачено ознайомлення з творами літератур корінних народів і національних меншин України. Серед текстів є зразки різних літературних родів, жанрів, а також різних типів і стилів мовлення. Паралельно передбачено роботу з різноплановими інформаційними та іншими нехудожніми текстами, а також із медіатекстами. Крім того, опрацювання за програмою тих чи інших творів збігається в часі із відповідними офіційними та народними святами, пам'ятними датами, визначними подіями тощо, що покликано забезпечити зв'язок із життям.

Розглянемо технологію сучасного уроку¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Семенов, О., Вовк, М., Дятленко, Т., Громова, Н. (2021). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації*: навч. посіб. Київ: Талком. 377 с.

Урок – елемент педагогічної системи, його технологія – це система дій, яка підвищує ефективність навчання. Технологічний підхід до уроку дає можливість сконструювати такий навчальний процес, який відповідав би змісту і навчальній меті, що ставить перед собою й учнями вчитель.

Технологія навчання – сукупність адекватних до мети, завдань, принципів і умов навчання форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективне поєднання теорії й практики на заняттях з української мови чи літератури.

Учені виділяють такі ознаки технології уроку:

- сучасність – постійне прагнення до новизни і вдосконалення замісу уроку;
- оптимальність – спроба досягти навчально-виховних цілей при економічному використанні часу;
- інтегральність – синтез знань з мови, літератури, історії, краєзнавства тощо;
- науковість – опора на досягнення сучасної лінгвістики, лінгводидактики, лінгвопсихології, літературознавства;
- відтворення процесу навчання і його результатів;
- програмування діяльності вчителя й учнів;
- використання різноманітних засобів навчання, ТЗН;
- якісна і кількісна оцінка результатів уроку.

Технологічний підхід до уроку дає можливість конструювати навчальний процес відповідно до змісту, меті і навчальним цілям, що ставить учитель перед собою й учнями. Розробка технології уроків розкриває творчі можливості учителя – словесника і передбачає: 1) постановку мети; 2) визначення змісту; 3) оптимальний вибір організаційних форм і засобів навчання; 4) розробку структури і змісту уроку, спрямованих на ефективне розв'язання дидактичних завдань. Навчальний процес двоєдиний, участь у ньому беруть як учитель, так і учні, кожен виконує свою функцію і роль.

Виділяють технології репродуктивні, тестові, проєктні, диференційованого, особистісно зорієнтованого, розвивального навчання, технології модульно-розвивального, проблемного навчання, глибокого засвоєння на основі схемно-знакових моделей тощо. Розглянемо найбільш перспективні педагогічні концепції, що діють у галузях мовної і літературної освіти або можуть бути застосовані в них.

О. Пометун, Л. Пироженко виділяють чотири групи технологій залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів:

- інтерактивні технології *колективно-групового навчання* – технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу;
- інтерактивні технології *кооперативного навчання* (організація навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою: робота в парах, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо);

- технології *ситуативного моделювання* – побудова навчального процесу за допомогою залучення учня до гри, передусім, ігрове моделювання явищ, що вивчаються;

- технології *опрацювання дискусійних питань* – широке публічне обговорення якогось суперечливого питання.

Інтерактивні технології кооперативного навчання – це кооперативна форма навчальної діяльності – форма організації навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. Кооперативне навчання здійснюється як у групах, так і в парах.

Парна і групова робота організовується як на уроках засвоєння, так і на уроках застосування знань, умінь та навичок.

Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп: *робота в парах; ротаційні (змінювані) трійки; два - чотири - всі разом; карусель; робота в малих групах; діалог; синтез думок; спільний проект; пошук інформації; коло ідей; акваріум*

Інтерактивні технології кооперативно-групового навчання – це інтерактивні технології, які передбачають одночасну групову (фронтальну) роботу всього класу. Групова (фронтальна) форма організація навчання – передбачає навчання однією людиною групи учнів чи цілого класу. Усі учні працюють разом чи індивідуально над одним завданням із наступним контролем результатів: *обговорення проблеми в загальному колі; мікрофон; незакінчені речення; мозковий штурм; навчаючи – вчусь; ажурна пилка; аналіз ситуації (Case – метод); вирішення проблем; дерево рішень.*

Інтерактивні технології ситуативного моделювання – це модель навчання у грі – побудова навчального процесу за допомогою включення учня в гру, підпорядковану дидактичній меті (передусім ігрове моделювання явищ, що вивчаються). Учням надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише визначеними правилами гри. Учні самостійно обирають собі роботу у грі, висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність за обране рішення. Учитель в ігровій моделі виступає як інструктор (ознайомлення з правилами гри, консультації під час її проведення), тренер (підказка учням для прискорення проведення гри), головуючий, ведучий (організатор обговорення). Види інтерактивних ігор: *імітаційні ігри; симуляційні ігри; судове слухання; рольова гра.*

Інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань. Дискусія – широке публічне обговорення спірного питання. Вона може виступати як метод засвоєння знань, закріплення їх, вироблення вмінь і навичок, як метод розвитку психічних функцій, творчих здібностей і особистісних якостей учнів, а також як метод стимулювання і мотивації уміння. Є кілька варіантів моделювання навчальних тем на основі дискусії:

- побудова вивчення теми як підготовки до дискусії за всім матеріалом, яка відбувається на останньому уроці;
- включення дискусійного компонента в окремі уроки теми на етапах перевірки домашнього завдання і закріплення щойно вивченого матеріалу;
- побудова навчання як самотійної або групової роботи учнів з обговорення її результатів.

Найбільш поширеними є *метод прес; займи позицію; неперервна школа думок; дискусія; дебати*.

Суть проблемного навчання полягає у створенні для учнів проблемних ситуацій, в усвідомленні, сприйнятті, розв'язанні їх у процесі спільної роботи учнів і вчителя за умов максимальної самотійності перших і під загальним керівництвом останнього. Таке навчання відбувається за типовою схемою:

- учитель створює проблемну ситуацію, для розв'язання якої учень має знайти й використати нові для себе засоби діяльності;
- учні аналізують ситуацію, усвідомлюють, що для них невідоме, шукають способи розв'язання проблеми, вчитель допомагає їм, надаючи необхідну інформацію.

Результатом проблемного навчання є нові знання, уміння, способи їх реалізації, розумова діяльність учнів. Так, поглиблюючи знання десятикласників про лексику соціальних діалектів, доцільно у класі провести дискусію: чи варто користуватися комп'ютерним жаргоном у міжособистісному спілкуванні на комп'ютерні теми? Перед цим необхідно провести етап рефлексії і самоперевірки у формі бесіди і розв'язати такі завдання:

Що ми називаємо соціодіалектами?

Схарактеризуйте поняття «жаргон», «арго», «сленг».

Які способи творення жаргонізмів, арготизмів?

Дайте визначення явища «професійний жаргон».

Що ми розуміємо під поняттям «просторіччя»?

В основі репродуктивної технології пояснювально-ілюстративне навчання, для якого характерне інформування, просвіта учнів і організація репродуктивної діяльності для засвоєння знань, вироблення вмінь і навичок. Головне завдання вчителя – дати учням знання в готовому вигляді й зорієнтувати їхні зусилля на запам'ятовування відповідної інформації. Домінуючими прийомами реалізації технології є слово, розповідь, пояснення, лекція вчителя.

Слово й розповідь учителя – це прийоми роботи, які найчастіше використовуються в середніх класах; лекція – у старших класах.

Слово вчителя використовують, коли необхідно дати учням коротеньку інформацію. Ним учитель розпочинає урок (вступне слово вчителя), підбиває підсумки певного етапу чи всього уроку (підсумкове слово вчителя), дає необхідну інформацію протягом уроку (пояснення вчителя).

Основне призначення розповіді-пояснення - подати учням навчальну інформацію і забезпечити її сприйняття, осмислення, запам'ятовування. Форма

може бути різною: 1) розповідь-пояснення; 2) шкільна лекція; 3) пояснення завдання самостійної роботи; 4) повідомлення додаткових відомостей; 5) інструкція до виконання завдань. Під час усного викладу навчального матеріалу використовують засоби для активізації сприйняття і засвоєння інформації, зокрема наочність (таблиці, схеми, фотографії, малюнки, репродукції картин), технічні засоби (епідіаскоп, кодоскоп, магнітофон, комп'ютер).

У старших класах розповідь учителя поступово розширюється і набуває ознак лекції. Але лекція має свої обмежені можливості у засобах активізації учнів, утруднює зворотний зв'язок учителя й учнів, індивідуальну роботу в класі. Учень виступає переважно об'єктом впливу, а суб'єктом дії.

Лекція може бути результативною і ефективною за умов: правильного вибору навчального матеріалу; включення в лекцію проблемних запитань і завдань, створення проблемних ситуацій; лекторської майстерності вчителя

Тестові технології допомагають об'єктивно визначити рівень знань школярів з літератури і мови, сформованість у них відповідних умінь і навичок. Переваги тестування над іншими формами контролю навчальних досягнень учнів полягають у тому, що за їхньою допомогою знімається емоційне напруження школярів, характерне для проведення контрольних робіт, рівень володіння теоретичним та фактичним матеріалом перевіряється швидше, ніж при використанні традиційних методичних форм, сам процес перевірки спрощується за процедурою.

Тести за змістом можуть охоплювати теоретичний і практичний матеріал основних розділів курсу сучасної української мови: фонетики, орфографії, лексики, фразеології, морфології, синтаксису, пунктуації, стилістики, культури мовлення, практичної риторики, лінгвістики тексту.

Отже, перевіряти рівень знань змісту мовних понять і термінів, мовних явищ, закономірностей, правил орфографії та пунктуації, значення мовних одиниць та особливостей їх функціонування, а також уміння розпізнавати мовні явища й закономірності, групувати і класифікувати мовні явища, установлювати причинно-наслідкові зв'язки мовних явищ, визначати істотні ознаки мовних явищ, відрізнати випадки правильного використання мовних засобів від помилкових, аналізувати текст: його зміст, структуру й призначення, розуміти значення та особливості функціонування мовних одиниць, створювати власні висловлювання з певною комунікативною метою, аргументовано відстоювати власну думку, використовувати здобуті знання для аналізу життєвих явищ, виражати мовними засобами свій духовний світ, популяризувати української мовою цінності української і світової культури.

Проектна технологія навчання – це стимулювання інтересу учнів до певних проблем, вирішення яких потребує певної суми знань та сформованості практичних умінь для реалізації проектної діяльності.

Основні вимоги:

1. Наявність проблеми, яка вимагає дослідницького пошуку для її розв'язування (*наприклад*, особливості сучасного уроку, погляди представників різних регіонів на проблему, людей різних професій, батьків, дітей, студентів інших країн світу).

2. Практичне, теоретичне, пізнавальне значення передбачуваних результатів.

3. Структурування змістовної частини (із зазначенням поетапних результатів).

4. Використання дослідницьких методів: визначення проблеми, задач дослідження, які випливають із проблем висунення гіпотези їх розв'язування, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, корегування, висновки (використання в ході спільного дослідження методу «мозкової атаки», «круглого столу», статистичних методів, творчих звітів, перегляду та ін.).

5. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів.

Результати виконаних проектів повинні бути матеріальними, тобто оформлені у вигляді відеофільму, щоденника мандрівника, вебсторінки тощо.

Технологія інтегрованого уроку – урок, в якому органічно поєднано відомості з інших навчальних предметів, поєднаних однією темою. Таке поєднання сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань.

Виділяють такі способи інтеграції: за змістом (залучення матеріалу з інших дотичних предметів) і за способом пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення).

Технології особистісно-зорієнтованого уроку.

Мета - забезпечити можливість навчання за індивідуальною програмою, створити умови для його самовизначення й самореалізації учня, спиратися на інтереси, цінності, схильності, психолого-фізіологічні особливості (пам'ять, увагу, уяву, мислення) особистості.

А. Фасоля пропонує таку структуру особистісно-зорієнтованого уроку:

1. *Мотивація* (мета: сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми).

2. *Цілевизначення* (мета: чітко визначення цілей, забезпечення розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони мають досягти на уроці й чого від них чекає вчитель).

3. *Рефлексія* (мета: обговорення роботи на уроці, а саме участі кожного в спільній діяльності, аналіз здобутих результатів, труднощів, обговорення шляхів подолання недоліків у роботі, осмислення своїх відчуттів, порівняння їх з відчуттями й міркуваннями однокласників, планування досягнення намічених

цілей). Послідовність формування рефлексивних умінь має такий вигляд: *аналіз і оцінка – взаємоаналіз і взаємооцінка – самоаналіз і самооцінка*.

4. *Оцінювання* (на уроці оцінюються: *рівень навченості учнів* – традиційне виставлення оцінок за знання); *рівень научуваності* – оцінка навчальних можливостей, зона найближчого розвитку (за Л.Виготським); *рівень особистісного зростання*.

Технологія інтерактивного уроку.

Інтерактивний урок – спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Олена Пометун пропонує таку структуру уроку при застосуванні інтерактивних методик:

1. Мотивація (мета: сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до теми).

2. Оголошення, представлення теми та очікуваних результатів (мета: забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти в результаті уроку і чого від них очікує вчитель).

3. Надання необхідної інформації (мета: дати необхідну суму знань, щоб на її основі виконувати практичні завдання. Це може бути міні-лекція, читання роздаткового матеріалу, перевірка виконання домашнього завдання).

4. Інтерактивна вправа – центральна частина уроку (мета: практичне освоєння матеріалу, досягнення поставлених цілей уроку. Послідовність проведення цього етапу така: 1) інструктування – вчитель окреслює цілі вправи, правила, послідовність дій і визначає час на виконання завдань; 2) об'єднання чнів класу в групи, розподіл ролей; 3) виконання завдання учнями самостійно і один з одним, учитель як організатор, помічник, консультант; 4) презентація результатів виконання вправи.

5. Підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку (мета: усвідомлення того, що зроблено на уроці, чи досягнуто поставлених цілей, як можна застосувати отримане в майбутньому). Важливо, щоб учні змогли самі сформулювати відповіді.

Урок – диспут - це обговорення спільного питання, проблеми з метою правильного розв'язання.

Диспут включає такі компоненти:

1. Пізнавальний включає знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.

2. Операційно-комунікативний означає вміння вести суперечку, відстоювати свою точку зору, володіти способами здійснення логічної операції.

3. Емоційно-оціночний включає емоційні переживання, потреби, цінності, відносини, мотиви, оцінки.

Основні принципи організації уроку-диспуту такі:

1. Клас наперед поділено на групи (стверджувальна та заперечувальна сторони, може бути й нейтральна сторона, але обов'язково слід обгрунтувати таку позицію).

2. Команди-опоненти проводять між собою дискусію.

3. Після кожного уроку-диспуту команди змінюють свого лідера (капітана), щоб кожний учасник набув досвіду лідерства.

4. Кожен учасник команди обов'язково бере участь в уроці-диспуті, відстоюючи позицію своєї команди, для решти учнів, що не потрапили до жодної з команд, учитель ставить завдання, яке вони розв'язують протягом уроку.

Основні правила уроку-диспуту:

1. Тезу уроку-диспуту визначає вчитель наперед, вона залежить від теми, що вивчається за програмою.

2. Усі учні повинні записати тезу і самостійно або за допомогою вчителя підготуватися до уроку. Підготовка проходить згідно з поділом учнів на групи.

3. Під час підготовки до уроку вчитель повинен дати учням список рекомендованої літератури, а якщо учням важко її знайти, то зробити ксерокопії головних фрагментів, розділів чи статей.

4. Під час проведення такого уроку необхідно виробити його регламент, це дозволить виступати всім учням класу.

5. Обов'язково оформити у вигляді таблиці чи індивідуальних карток пам'ятку «Як вести дискусію (диспут)».

Пам'ятка «Як вести дискусію (диспут)»

Сперечатися по суті: головне в дискусії - аргументи, факти, логіка і доказовість.

1. Уникати реплік, що принижують людську гідність, поважати думку опонента, прагнути зрозуміти його раніше, ніж критикувати, виявляти стриманість.

3. У суперечці не допускати підвищення голосу.

4. Чітко формулювати власну думку.

5. Прагнути встановити істину, а не демонструвати власне красномовство.

6. Виявляти скромність і самокритичність, вміння з гідністю визнавати недостатність своєї аргументації.

Урок-конференція є нарадою представників різних спеціальностей для обговорення певних проблем. Така форма уроку вимагає використання сукупності різних методичних приймів і засобів навчання, зокрема наочності (фотографії з сімейного альбому письменників, видання книг за різні роки, документи, відеоматеріали, аудіо записи, літературні плакати, схеми, карти перебування чи подорожей, узагальнюючі текстуальні таблиці, комп'ютерні презентації). При цьому школярі є активними учасниками перебігу подій, що активізує мислення, розширює світогляд, формує висококваліфікованого учня-читача-дослідника певних проблем. Така форма уроку дозволяє глибоко і всебічно обговорити проблему, встановити міжпредметні і міжмистецькі паралелі.

Інтегрований урок дозволяє учням здійснити засвоєння знань з предмета в сукупності з іншими науками, сприяє формуванню пізнавального інтересу, забезпечує узагальнення наявних знань, уміння використовувати їх у процесі вивчення інших наук. Освітньо - виховна мета інтегрованого уроку досягається з участю кількох учителів - предметників, скажімо, української і зарубіжної літератур, української літератури й історії чи музики, української літератури й мови, української літератури й українознавства, народознавства й української мови тощо.

Технології уроків української мови з регіональним компонентом.

Мета вивчення лінгвокультури на уроці мови – це усвідомлення мови як національно-культурного феномену, розширення знань про взаємозв'язок розвитку мови, історії та культури народу, вдосконалення етикетних норм мовленнєвого спілкування, пізнання культури рідного народу в "діалозі" з іншими культурами. Ознайомлення із цариною народних традицій, фольклорних жанрів, національною літературою формує уявлення учнів про шлях духовно-культурного розвитку рідного народу, особливості його ментальності, самобутність української культури.

Кожну з тем соціокультурної змістової лінії спрямовуємо на більш якісне представлення української мовної особистості й вибудовують за принципами концентричності і спіралевидності.

Водночас на формування умінь виконувати історико-культурологічні коментарі до національно-культурних лексем, проводити етнолінгвістичне дослідження, укладати мовні, літературно-краєзнавчі альбоми етнографічних районів України; вилучати соціокультурну інформацію з різних джерел, опановувати різні способи збору, узагальнення, систематизування лінгвокультурної інформації, працювати з центрами української культури, готувати тематичні екскурсії, зустрічі, олімпіади, вікторини, ігри, конкурси, укладати тематичний словник-тезаурус.

Наприклад, під час вивчення теми **«Етимологія як учення про походження слів» (10 клас)** пропонуємо для ознайомлення теоретичний матеріал.

Історія слів – це коріння мови, історія народу, його зв'язків з іншими мовами і національними культурами. Вивчає походження та історію слів *етимологія*.

Етимоло́гія (від грец. *ἔτιμον* «істина», *λόγος* «слово, вчення») — 1) розділ мовознавства, що вивчає походження й минулі етапи розвитку слів та морфем певної мови або груп мов; 2) пояснення походження якогось слова за допомогою зіставлення його зі спорідненими словами тієї самої або іншої мови.

Вивчення лексики, фразеології, словотвору, морфології неможливе без використання відомостей з етимології. Одержані в результаті етимологічних досліджень висновки про значення слів на давніх етапах мовного розвитку дають конкретні уявлення про соціально-економічне життя і мислення носіїв мови в доісторичні часи.

Основною одиницею етимології є **етимон**, що розглядається лінгвістами як початкове слово, початкова основа чи морфема (найчастіше корінь).

Далі логічним є таке завдання

◇ Прочитайте текст. Визначте його стильову належність, основну ідею. Що вам відомо про історію своєї родини? За наведеним зразком підготуйте довідковий матеріал (за словниками) для лінгвістичної вікторини «Моя сім'я», в якій розглядатиметься походження і значення назв спорідненості.

Загадкова етимологія слова *дід* і *баба*. Так, ще в єгипетській міфології морфема ба- виступає одним із ел...ментів, що складають людс...ку сутніст..., її душу, життєву силу, яка продовжує існувати й після смерті людини. Морфема Ді в к...тайс...кому, древн...оіндійському пис...мі означала "першопредок", «повелитель». Уже в XVI – XVIII ст. слова набули різнопланових семантичних відтінків.

До слова «баба» у словнику української мови пропонуються такі значення: мати батька або матері; стара за віком жінка, взагалі жінка; зн...важливо: слабкий н...рішучий чоловік; жінка, що приймає пологи; баба-ворожка, зла чарівниця; важка підвісна довбня; рід печива з пшеничного борошна; сорт груш і слив.

Слово «дід» має різні значення, а саме: бат...ків або мат...рин батько; чоловік похилого віку; заст. убогий чоловік; старець, сторож на баштані, у садку; у переносному значенні - тінь; у множині - люди минулих поколінь. Від поданої лексеми утворилися різноманітні похідні слова. Ос... окремі з них: дідовід – «поводир у незрячих», дідик – «мітелка з соломи, трави», ведмедик, дідовник – «осот, лопух», дідо – «детал... ткац...кого верстата», дідизна, дідичність дідівщина – «спадщина від діда; давні дідівс...кі часи»; дідівство – «відчуття належного зв...язку з онуками»; дідовід – «поводир у незрячих»; дідько – «біс»; дідичанка – «дочка поміщика»; дідичня – «родовий маєток»; дідиччун – «син поміщика»; дідизний – «дуже старий».

Корисною є рубрика «**Цікаво знати**». Наведемо її приклад:

Етимологія слів *думати*, *мислити* залишається до кінця не з'ясованою. Слово *гадати* найімовірніше пов'язане з *год* («рік») та *годити* («вгодити»), а також зі спільнокореневими словами в індоєвропейських мовах зі значенням «думати, припускати, знаходити».

Можна запропонувати учням підготувати мовну радіопередачу «Людина і час» у формі **інтерв'ю з Костянтином Миколайовичем Тищенком, директором Лінгвістичного навчального музею.**

Дитинство моє пройшло у місті *Глухові* на Сіверщині... Згодом, внаслідок занять історією назв міст з'ясувалося, що мій *Глухів* – найсхідніший з-поміж 23 *Глухових*, відомих від Німеччини (Glauchau, Glaucha) й Чехії (Hluchov) до Польщі (15 назв Głuchow і Gołuchow) й України (2 *Глухови* на Львівщині і ще 2 під

Житомир). Ця смуга схожих назв навчила мене: немає в нас «ексклюзивних прав» на „окремо взяті” частки цього спільного мовного добра, і тому пояснення кожної такої окремо взятої назви нібито від слов'янської основи **глух-**безпорадно помилкове.

Придивившись до назв з такими саме закінченнями (колись вельми поширений «формантний аналіз»), можна перекоонатися, що лише поодинокі з них «мають вигляд» слов'янських: *Горохів, Лопухів, Вовчухів, Чернихів*. І якийсь дивний у них сенс – що, хіба лише в тих селищах росте горох чи лопухи? Коли ж з довідника назв населених пунктів України [АТП] було вибрано всі наявні там топоніми на **-хів**, стала очевидною яскрава неслов'янська природа більшості їхніх основ.

Темою для розмови може бути і така:

В одному з інтерв'ю Борис Ілліч Олійник сказав: «У нас було дитинство, ми до чогось високого прагнули. Ми знали, що є те, котре не купується і не продається, - це батько, мати, баба, дід, Вітчизна. Цим не можна торгувати. Так нас учили. І я думаю, добре вчили. Що немає чисто расових таких уже богообраних, а всі перед Богом рівні. Отак ми вчилися, і так живемо». Яка ваша думка стосовно сказаного? Обговоріть цю проблему в класі.

Під час опанування теми «Фонетика української літературної мови» корисним для учнів є такі завдання¹⁰⁸.

Комунікативна розминка: Не кожний написаний текст добре сприймається, коли його озвучують, і, навпаки, є чимало прикладів, коли навіть блискучі усні виступи у надрукованому вигляді втрачають свою привабливість. Від чого це залежить: від голосу, інотації, правильного наголошування слів? У чому секрет ефективного усного мовлення? Обговоріть цю проблему у класі.

◇ Як створюється звуковий образ людини, жителя певної країни? Що, на вашу думку, впливає на звуковий образ кожної країни? Окремі відповіді ви знайдете у поданих нижче текстах. Висловіть власні міркування на основі знайденої вами самостійно інформації, що підтверджує чи заперечує думку вчених.

Зорові та слухові образи сучасних столиць європейських держав, крім історичних та культурних пам'яток, створюють грецька мова в Атенах, словацька в Братиславі, чеська в Празі, польська у Варшаві, не кажучи вже про французьку в Парижі, італійську в Римі тощо.

Ми європейці, а у вдачі кожного європейця лежить засада – скрізь триматися своєї мови та національної орієнтації (О.Пономарів).

¹⁰⁸ Семеног, О.М. (2017). *Урок української мови у вимірах педагогічної дії*. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. 336 с.

◇ *Етнопсихологи доводять, що існує тісний зв'язок між мовами та кліматом: сонце сприяє тому, що в мові виникає більше голосних звуків, а рівновага між голосними і приголосними встановлюється в мовах, носії яких здавна живуть у помірному кліматі. Письменники про це пишуть так:*

Надзвичайна мова наша... В ній усі тони й відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших... Дивуєшся дорожчості нашої мови, у ній що не звук, то подарунок, все зернисто, як самі перла (М.Гоголь).

З урахуванням міркувань учених і письменників складіть усний твір-мініатюру «Кожний звук промовляє до мене».

◇ *Вас запросили до участі в обговоренні проблеми «Мовлене слово – кодекс поведінки». Ознайомтеся з уривком виступу попереднього учасника «круглого столу». Визначте основні ідеї тексту.*

Слово – свідок історії, свідок Часу. У Слові починається і завершується життя твого народу, твого безконечного родоводу, в ньому ж починається і завершується духовне життя Людини. Ось чому нас заворожує давня пісня, давній текст. У них перехрещується пам'ять всіх суцільних до тебе. Слова випромінюють енергію, як світло. Людина протистоїть Часові саме в Слові. Власне Слово і є Пам'ять (П.Мовчан).

Підготуйте свій виступ до участі у «круглому столі».

Поміркуйте над таким завданням.

◇ *Ви помічали, як спілкуються в різних місцевостях України. Навіть сам процес говоріння називають неоднаково: в одних – говорять, або говорат, вогорат, говореть, говорє, гварат, говорут, в інших же – гомонять або гомонеть, ще в інших – байуть, балакають, гадають, бесіднують. Чому існує стільки варіантів одного і того ж слова? З чим це пов'язано?*

На рефлексію і самопідготовку можна запропонувати прочитати текст і визначити основну ідею автора. Які значення має слово *бесіда*? Про які нові значення цього слова ви дізналися? Як жителі різних країн здійснюють бесіду? До поданої автором інформації додайте власну, зібрану з різних, у тому числі Інтернет-джерел.

Бесіда – це надія на щасливе порозуміння. Без розмови, без бесіди ... життя важко собі уявити. Тому-то й теплішого слова, ніж бесіда, годі підшукати. Хіба що слово «хата». Але що таке хата без бесіди? Все одно, що димар – без диму: сумне видовище. Хоч як насолоджувала б око наша світлиця, в ній мусить бути й те, що насолоджує вухо – бесіда. ...Бесіда – то мистецтво. То живий голос; у ньому – одна з принад бесіди. Бесіда – то руки, очі, вираз обличчя (міміка), взагалі все тіло. (А.Содомора).

Анді́й Содо́мора – член Спілки письменників України, кандидат філологічних наук, лауреат літературної премії ім. Максима Рильського, автор перекладів творів античних авторів . Книга «Наодинці зі словом» - це своєрідні

оповідання, відтінені настроєм та психологічними образками, світом українського Слова.

Цілющим етнопедагогічної культури і психотерапевтичним ефектом наповнені українські прислів'я, народні усмішки, побажання, перепрошування, прощання, або так звана "пошанна пареміографія".

◇ В арсеналі українців збережені вислови-вибачення. Коли і ким вони промовлялися, з якою інтонацією? Які функції таких висловів-вибачень?

Вибачте на сім слові.

Прошу, простіть на слові.

Простіть за слово, що сказав.

Не у гнів будь сказано.

Простіть, шануючи хліб і честь вашу!

Хай Бог простить, а я прощаю.

Бог з вами! Що було, то минуло!

Бог з вами, на тім світі віддасте з пиріжками!

◇ У селах і досі зберігаються звичаї «шапкування»: люди старшого віку, зустрічаючись, трохи піднімають головний убір або придолонюють до грудей руку. І вітаються: «З святим днем будьте здорові!», «З Різдвам Христовим!», «Христос воскрес!». «Здрастуйте у Вашій хаті», «Доброго здоров'я, мир вашому дому!». Які функції виконують такі привітання? А які вітання відомі вам, уживані у вашій місцевості? Запишіть. Визначте їх розряд за походженням. З'ясуйте, чим вони відрізняються від службових частин мови.

Серед завдань, що пропонуються додому, можуть бути такі: Продовжіть думку: «Кожен вірш — це жива істота, в якій є своя душа. Ця душа складається з думок, почуттів, внутрішньої музики та магії звучання». Напишіть виступ на конференцію.

Попрацюйте в парах. Прочитайте рядки з вірша Валерія Маснюка. Чому автор виділив окремі слова й окремі букви? На чо'му і чому' загострює нашу увагу поет? Ваша думка стосовно означеної у тексті проблеми.

Ми – не УкрАїна, ми – **Україна**.

Ми – не окраїна, ми є країна.

Ми – не укрАїнці, ми – **українці**.

(В. Маснюк)

У цьому віці розвиваються і рефлекторні уміння. Учні класів починають аналізувати ситуації незалежно від реальних обставин. Їхнє мислення стає випереджувальним, що дає змогу планувати власні дії, прогнозувати розвиток подій, тому доцільне використання на уроках технології «Розвиток критичного мислення».

Прочитайте статтю Закону України «Про освіту». Які гарантії бере на себе держава стосовно здобуття кожним громадянином освіти?

Стаття 7. Мова освіти 1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Проблемно-пошукова ситуація передбачає набуття досвіду проблемної, дослідної, пошукової, творчої навчальної діяльності, розвитку впевненості у власній здатності до вирішення навчальних і життєвих комунікативних проблем; уможлиблює творчу, самостійну, пошукову пізнавальну діяльність. Важливу роль становлять вправи, у яких розкривається проблема громадянського виховання молоді на прикладі інших людей: волонтерів, воїнів АТО, героїв Небесної сотні. Важливо додати до їх змісту систему наскрізних запитань: як ви думаєте, поміркуйте, чому, підтвердіть твердження, аргументуйте свою думку стосовно того тощо.

Наприклад:

Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Поміркуйте, яка основна проблема порушується у тексті? Чи можна стверджувати, що волонтери – відповідальні громадяни своєї держави? Відповідь аргументуйте, посилаючись на текст.

Волонтери – багатство народів. Волонтерство засновується на добровільності, співчутті, солідарності з потребами та ідеями інших, а також глибокій повазі до всіх людей. Це свято відзначають щорічно з 1985 року, коли Генеральна Асамблея ООН запропонувала урядам відзначати саме 5 грудня як день добровольця. Волонтерство – надзвичайно важлива складова громадянського суспільства. Особливо складно переоцінити роль волонтерської діяльності в умовах, коли на нашу землю прийшла війна. Це аж ніяк не професія, скоріше – покликання, спосіб життя. Раніше волонтерами називали людей, які добровільно вступали на військову службу, намагаючись бути корисними у критичні для країни моменти. Часто, ставкою добровольця було власне життя. Так, ці люди доводили, що їх мотивами є не матеріальні блага та подальша перспектива, а безхмарне майбутнє своїх нащадків, своєї Батьківщини.

Для усвідомлення учнями своєї національної ідентифікації, громадянської приналежності пропонуємо залучати завдання, у яких пропонуємо роботу з

декількома словниками для пояснення понять, їх аналізу, пропонування власних потрактування стосовно тлумачення того чи іншого слова.

Наприклад:

Зі «Словника української мови в 11 томах» за ред. І. Білодіда выпишіть лексему «честь». Поясніть її значення. В «Етимолого-семантичному словнику української мови» Івана Огієнка знайдіть пояснення цього ж слова. Чи схоже їхнє значення у різних джерелах? Запропонуйте власне потрактування лексеми.

Доцільно запропонувати учням написати перелік можливих форм і заходів їхньої участі в суспільно-політичному житті: волонтерська робота; участь у різних формах неформальної освіти; навчання рівний – рівному: залучення молодих людей до навчання їхніх однолітків (наприклад, програми з питань здорового способу життя, освітні кампанії тощо); активна участь в організації/клубі та виконання обов'язків у цій організації.

Невід'ємною складовою навчання української мови є написання творчих робіт на громадянську тематику («Українська національна ідентичність», «Народ стає незалежним не стільки силою зброї, скільки силою національного духа (Г.Філіпчук), «Мусимо бути європейцями на ґрунті українському» (Г.Філіпчук), «І в нас є щось своє, нами і по-нашому зроблене для цивілізації світу» (О.Потебня); підготовка засідання круглого столу на тему «Націю можна врятувати, дбаючи ... про її душу, якій так необхідна фізична і духовна чистота» (О.Захаренко), «Слова, що ліки - допомагають людині лишень, коли вони сказані від душі»(О.Захаренко), що сприяють розумінню учнями своєї національної ідентичності, формують у них сталу громадянську позицію, розуміння суспільних явищ.

Феномен патріотизму виражається на рівні почуття, свідомості як ціннісно-раціональна установка, а також на рівні поведінки як активна дієва позиція. Для дискусії на круглому столі пропонуємо таку **тему**:

Я народився в україномовному світі, і найперші для мене слова були словами українськими. Я їх чув від Мами, Батька, братів, друзів. Для мене, малого, весь земний світ був українським. Що з того, що тепер я знаю кілька мов і користуюся ними щоденно (така вже в мене робота)? Вони ніколи не замінять мені Рідної Мови, в якій за кожним словом тягнеться багатющий шлейф асоціацій, емоцій, спогадів, подій, людей!..Так написав письменник Сергій Ткаченко. А яка ваша думка стосовно цього міркування?

Пропонуємо ідею для створення проекту «Батьківщина»:

В одному з інтерв'ю Борис Ілліч Олійник сказав: «У нас було дитинство, ми до чогось високого прагнули. Ми знали, що є те, котре не купується і не

продається, - це батько, мати, баба, дід, Вітчизна. Цим не можна торгувати. Так нас учили. І я думаю, добре вчили. Що немає чисто расових таких уже богообраних, а всі перед Богом рівні. Отак ми вчилися, і так живемо».

За поданими початками речень пропонуємо написати невелике висловлювання. Усно проаналізуйте доцільність, на вашу думку, виконання такого виду роботи. Чи актуальною для вас є тема твору і чому? Чи сподобалося вам виконувати це завдання?

Патріотизм

Що таке патріотизм? Рік у рік, з покоління в покоління точаться суперечки. Який він? Чи існує? Чи справжній?

Для когось патріотизм виявляється в

Для когось патріотизм уособлює

Для всіх утіленням патріотизму є слово, рідна мова,

Для когось патріотизм персоніфікується в людях

Однак хоч би там як, невід'ємними складовими патріотизму є

Запропоновані завдання спрямовані на оволодіння уміннями самостійної філологічної роботи з текстами різних стилів та жанрів, у тому числі з текстами, які сприяють гармонізації психоемоційного стану, містять моделі досягнення свободи особистості, соціальної захищеності; сприймати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, систематизувати інформацію з різних джерел, коментувати, логічно обґрунтовувати позицію, дискутувати, використовуючи різні способи аргументації та ілюстрування прикладами, поглиблювати цілісне уявлення про мову, громадянську відповідальність, генерувати нові ідеї й ініціативи; реагувати мовними засобами на спектр соціальних і культурних явищ, попереджувати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; конструктивно керувати емоціями; вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді.

Опрацювання наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» має забезпечувати розуміння практичних аспектів фінансових питань, здатності до ризику, спроможності планувати, розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення, брати на себе відповідальність, формувати моделі поведінки, необхідні для успішного розв'язання нагальних виробничих проблем.

Як показує аналіз програми для загальноосвітніх навчальних закладів (профіль – українська філологія, 10-11 класи; автори - Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семенов О. М., Симоненко Т. В.) (Українська мова. 10–11 класи, 2017), автори пропонують вправи для опанування тем *Доброчинність як цінність; Фінансовий добробут; Фінансова відповідальність кожного; Планування бюджету колективної мандрівки; Фінансові заощадження як ознака фінансової грамотності; Спільна діяльність (10 клас); Інноваційність і гуманність як передумова успіху; Корисні звички; Підприємливість і довіра; пунктуальність(11 клас).*

Аналіз підручників для учнів 5-10 класу закладів загальної середньої освіти теж засвідчує наявність певної кількості вправ з наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність». Водночас об'єктивна потреба дистанційного навчання зумовлює розроблення вправ для набуття в учнів навичок самостійного й командного виконання навчальних вправ, а також вправ для поточного й підсумкового контролю освітніх результатів.

Навчання української мови передбачає, зокрема, формування в учнів / учениць *умінь* виокремлювати головну й другорядну інформацію; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; формулювати тезу й добирати аргументи; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (схему, таблицю, діаграму); доцільно й правильно використовувати в мовленні числівники; презентувати власні ідеї та ініціативи зрозуміло, грамотно, використовуючи доцільні виражальні мовні засоби; використовувати ефективні комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій; самоорганізовуватися; бережливо ставитись до часу.

Зазначимо, що в підручниках для 5 класу НУШ наявні завдання *для формування в учнів / учениць підприємливості і фінансової грамотності* ¹⁰⁹

Доберіть синоніми до слів *заможний, будівничий, шануй*. За потреби перейдіть за покликанням на ресурс «Словники України online» <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Поміркуй, від чого залежить, стане той чи інший предмет (товар) бестселером.

- Створи таку рекламу одній речі (ручка, блокнот, лінійка тощо) зі свого портфеля, щоб вона стала ймовірним бестселером.

Прочитай уважно текст. Добери до нього заголовки.

Є діти, які стали мільйонерами не тому, що хотіли багато заробити, а тому, що опікувалися улюбленою справою. Наприклад, 8-річний Еван разом із батьками заснував на YouTube свій канал. Хлопчик розповідав дітям про іграшки. Канал набув популярності та став прибутковим – 1,3 млн доларів за рік.

Кемерон Джонсон свою першу листівку-запрошення зробив в 11 років. Згодом листівки набули популярності. У 14 років він створив свою першу компанію з реклами в інтернеті. Сьогодні він - мільярдер (за Л. Криховець-Хом'як).

Автори пропонують такі завдання:

1. Обговорюймо.

- Поміркуй, що допомогло героям розповіді досягти успіху в житті і стати фінансово забезпеченими.

¹⁰⁹ Семенов, О.М., Дятленко, Т.І., Білясник, М. Д., Волницька, В. В. (2022). *Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Тернопіль: Астон. 336 с.

- Чи є якісь уподобання в тебе? Можливо, з часом твої здібності стануть вирішальними під час вибору справи всього життя. Удосконалюй уміння, приділяй більше часу улюбленій справі.
- Поміркуй, чи є залежність між обраною професією і грошима.
- 2. Виконуймо завдання.
- Поясни, які з підкреслених слів є власне українськими, а які – іншомовними. Обґрунтуй своє твердження.
- До якого словника доцільно звернутися, щоб з'ясувати їхнє походження та значення.

Цікавим є мовленнєвий практикум.

«Ти впораєшся!». Чи маєш ти візитівки знайомих (керівника гуртка, тренера, перукаря, лікаря, бібліотекаря та ін.)? Розкажи, не розголошуючи їхні персональні дані, яка інформація на них представлена. - Якщо твої рідні ще не мають візитної картки, допоможи їм її оформити.

• Мовленнєвий практикум. Говори правильно!

ПУТІВКИ В ЛІТНІЙ ТАБІР БЕЗКОШТОВНІ чи БЕЗПЛАТНІ ?

Часто читаємо: «Є кілька безкоштовних путівок для літнього відпочинку дітей». Чи правильно так говорити? Щоб зрозуміти, розгляньмо такі словосполучення «коштовна річ — безкоштовна річ». «Коштовна річ» — це (кожному зрозуміло) річ, яка має свою ціну. «Безкоштовна річ» — це (знов-таки кожному зрозуміло) річ, яка жодної ціни не має. Тепер спитаймо себе: дітям виділено путівки, які жодної ціни не мають? Неправда. Путівки ціну мають, але батьки, що відправляють дітей на літній відпочинок, не оплачують їх. Отже, путівки безплатні. Говорити треба саме так! (за В. Островським, Г. Островською).

Говори правильно!

ОСВІЧЕНИЙ чи ДОСВІДЧЕНИЙ?

Часто ми вагаємося, яке слово обрати для свого висловлювання.

ОСВІЧЕНИЙ — той, хто має освіту, грамотний (*освічений народ, освічений парубок*).

ДОСВІДЧЕНИЙ — той, хто має великий досвід у певній галузі, життєвий досвід (*досвідчений учитель, досвідчений керівник*)...

ВІЗИТНА КАРТКА — картка з прізвищем, ім'ям та по батькові, іноді із зазначенням посади, звання й контактних адрес і телефонів її власника.

ВІЗИТКА и, ж. **1.** Однобортний чоловічий піджак, признач. для візитів. **2.** Те саме, що *Візитна картка*. // Те, що характеризує *кого-, що-небудь*, є типовим для *когось, чогось*. **3. розм.** Невелика чоловіча ручна сумка для документів.

ВІЗИТІВКА и, ж. Те саме, що *візитка*

Прочитай уважно текст, застосовуючи техніку «читання з маркуванням». Добери заголовок до поданого тексту. Виконай завдання.

Людина сама має оцінювати свої вчинки, виробляти в собі позитивні риси, боротися з шкідливими звичками.

Дорослі повністю тебе забезпечують усім необхідним: їжею, одягом, іграшками, книгами, доступом до Інтернет-ресурсів, оплачують гуртки й спортивні секції тощо. Поважай і цілуй їхню працю. Кожна знищена тобою річ – це додаткове навантаження на бюджет родини. Отож, правило перше: бережи й пильнуй свої речі.

Правило друге: намагайся самотійно обслуговувати себе та дотримуйся порядку.

У приміщенні, де нікого немає, вимикай світло. Коли йдеш спати, вимикай телевізор, комп'ютер, інші електроприлади. Це суттєво зекономить гроші, які сплачують за електроенергію. Правило третє: економ електрику.

Відмовся від покупок чипсів, сухариків, кольорової солодкої води. Це зекономить твої кишенькові гроші та збереже здоров'я. Правило четверте: не купуй шкідливої їжі.

Якщо допомагати старшим удома чи на присадибній ділянці, то починаєш цінувати працю інших людей. Правило п'яте: допомагай рідним по господарству.

Розумно витрачай свій час на навчання, відпочинок і розваги протягом дня. Такий розпорядок допоможе зберегти бадьорість, працездатність, зміцнити здоров'я. Правило шосте: дотримуй режиму дня (за Г. Древаль).

Автори пропонують такі завдання:

Виконуймо завдання.

- Переформуй текст у пам'ятку «Стань фінансово грамотним!»
- Назви кілька правил фінансово грамотної поведінки людини. Запиши свої пропозиції у пам'ятку.

«Ти впораєшся!». Уяви ситуацію. На виховній годині класний керівник / класна керівниця запропонував / запропонувала провести презентацію «Мистецький вернісаж». Учням було запропоновано об'єднатися у малі групи для того, щоб підготувати буклет про когось із сучасних українських художників / художниць. Поміркуй, кого тиобираєш. Легко підготувати буклет чи брошуру можна на ресурсі https://www.canva.com/uk_ua/stvoryty/brushury/. Спробуй.

Цінністю вправ є передусім оволодіння такими знаннями й уміннями, що дають змогу визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях.

Ефективним вважаємо застосування *інтерактивних* вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування

в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Для формування математичної компетентності, підприємливості і фінансової грамотності вправи доповнено завданнями.

Наприклад:

Уяви, що ти відвідав / відвідала ярмарок.

Склади усну розповідь для друзів про те, скільки видів товару ти побачив / побачила на ярмарку. Також додай 3–4 одиниці товару, яких не зазначено в тексті рекламного оголошення.

Автори пропонують і такі завдання:

Читання з маркуванням. Прочитай текст. Познач відповідь на питання заголовка.

• Як автор пояснює, що таке успіх? • Які шляхи досягнення успіху ти можеш назвати?

1. Створи добірку із десяти прислів'їв / приказок про успіх, успішних людей.

2. Уяви себе відомим блогером. Поділись досвідом — склади допис у соцмережах про людей-інноваторів.

Отже, найбільш складною для формування вважаємо саме «Підприємливість та фінансову грамотність» як уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо. На нашу думку, починати формувати її необхідно з початкової школи, з опорою на актуальні та майбутні соціально-економічні ролі учнів: я – особистість і громадянин, я – власник, я – учасник фінансового ринку, я – споживач, я – виробник та ін.

РОЗДІЛ 4

ВИКЛАДАЦЬКА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ: ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ, РЕКОМЕНДАЦІЇ¹¹⁰

4.1. Професійні компетентності майбутніх докторів філософії у контексті практичної підготовки

На освітньо-науковому рівні підготовки докторів філософії практика може мати такі найменування, як асистентська (асистентська виробнича), викладацька, науково-дослідницька (викладацько-дослідницька) тощо. Зміст і структура програм практики, супровідні документи, положення про проходження практики, обсяг відведених кредитів на її проходження врегульовуються на рівні закладу вищої освіти або наукової установи.

Нормативне врегулювання проведення практики на докторському рівні визначається дескрипторами Національної рамки кваліфікацій, рекомендаціями до акредитації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та внутрішніми документами закладу освіти (положеннями, програмами тощо). Практична складова підготовки майбутніх докторів філософії впроваджена з 2016 р. і пов'язана з якісними змінами у підготовці науково-педагогічних кадрів України з урахуванням європейських стандартів.

Метою викладацької практики є формування здатності конструювати педагогічний процес на основі сформованості аналітичних, прогностичних, проєктивних і рефлексивних педагогічних умінь, які опосередковуються змістом і цінностями особистості викладача-дослідника.

Завдання викладацької практики:

- оволодіти здатністю ефективно застосовувати основні психологічні і педагогічні концепції, положення, теорії у викладацькій діяльності; здатність бути наставником молодших колег у вдосконаленні викладацької діяльності; здатністю до професійного самоосвіти, самозростання, самореалізації у процесі викладацької роботи;
- формування здатності до використання прийомів педагогічної майстерності, зокрема прийомів вербальної та невербальної комунікації;
- формування вміння вибудовувати педагогічну взаємодію на засадах співробітництва та партнерства;

110 Вовк, М.П. (Уклад.). (2021). *Викладацька практика для здобувачів наукового ступеня доктора філософії: навчальна програма*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 118 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728418/>

- оволодіння технікою налаштування на педагогічну діяльність та технікою керування психічним самопочуттям;
- формування здатності до активного слухання;
- оволодіння прийомами та методами цілеспрямованого професійного вдосконалення.

Загальні компетентності:

- аналітичні уміння – здатність до пошуку, відбору, аналізу й оброблення інформації, до формулювання самостійних тверджень, положень, оцінок;
- критична самооцінка – здатність визначати та задовольняти потреби особистісного та наукового розвитку на основі рефлексивного аналізу викладацької діяльності;
- комунікація – здатність спілкуватися результативно в усній та письмовій формах у фаховому і нефаховому середовищі; уміння міжособистісної взаємодії у контексті організації командної роботи, представлення результатів діяльності через різні інформаційні ресурси;
- здатність до рефлексії – здатність допомагати іншим у процесі викладацької діяльності, через наставництво, у ході організації і участі у проектній діяльності, командній роботі під час семінарських, практичних занять;
- працювати етично – здатність до реалізації етичних норм у викладацькій діяльності, що сприяє розвитку загальної культури й соціалізації особистості, дотриманню етичних цінностей;
- креативність – здатність генерувати нові ідеї; творчо вирішувати проблеми у процесі викладацької діяльності; здатність до безперервного творчого саморозвитку.

Фахові компетентності:

- готовність до здійснення власної аналітико-синтетичної діяльності з метою визначення специфіки предмету дослідження, рівня його віддзеркалення в науковій літературі та розробки власних теоретичних конструктів, адекватних особливостям розв'язання обраної проблеми у сфері педагогічної освіти і освіти дорослих;
- продуктивна фахова комунікація українською мовою;
- готовність до генерації власних ідей щодо наукових інновацій;
- здатність використовувати інформаційні ресурси в галузі сучасних інформаційних технологій для вирішення експериментальних і практичних завдань;
- здатність ефективно застосовувати основні психологічні і педагогічні концепції, положення, теорії у викладацькій діяльності;
- уміння педагогічного проектування навчання дорослих, здатність до організації і проведення інтерактивних навчальних занять; уміння використовувати набуті знання у професійній і громадській

діяльності; здатність застосовувати набуті знання, сучасні досягнення з педагогіки, психології та їх субдисциплін, інших наук у професійній діяльності. Здатність використовувати інформаційні технології для успішного проектування, організації викладацької і науково-дослідницької діяльності;

- здатність до використання прийомів педагогічної майстерності, прийомів вербальної та невербальної комунікації; вміння вибудовувати педагогічну взаємодію на засадах співробітництва та партнерства; володіння технікою налаштування на педагогічну діяльність та технікою керування психічним самопочуттям; здатність до активного слухання; оволодіння прийомами та методами цілеспрямованого професійного вдосконалення;
- здатність застосовувати самоаналіз та самооцінку. Здатність моделювати у професійному бутті динаміку власного професійно-культурного розвитку у вимірах потенціалу таких властивостей особистості, як комунікативність, інтелектуальність, інноваційність; здатність до реалізації професійної творчості як засобу кар'єрного руху на рівні її впливу на професійно-культурний розвиток; до професійної самоосвіти і самовиховання.

Предметні результати викладацької практики:

- здатність розв'язувати проблеми викладацької діяльності, удосконалення змісту, форм, методів навчання шляхом використання можливостей сучасних інноваційних технологій у сфері педагогічної освіти і освіти дорослих;
- здатність вирішувати проблеми дослідницької, викладацької діяльності шляхом використання можливостей Інтернет-ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій;
- здатність конструювати педагогічний процес на основі сформованості аналітичних, прогностичних, проєктивних умінь, які опосередковуються змістом і цінностями особистості викладача-дослідника; здатність будувати відносини та партнерство з учасниками освітнього процесу без упередженого ставлення до їх індивідуальних потреб; визначати та задовольняти потреби особистісного та наукового розвитку; реалізовувати ціннісні установки, етичні принципи у процесі професійної комунікації;
- здатність визначати відповідні завдання викладання і навчання та окреслювати їх таким чином, щоб просувати та трансформувати наукові знання в освітній практиці; визначати, поважати та керуватися етичними, культурними та іншими принципами у викладацькій діяльності;
- здатність розв'язувати процесуальні проблеми організації навчання у сфері педагогічної освіти і освіти дорослих, що передбачає вміння

адаптовувати технології навчання з урахуванням індивідуальних освітніх потреб та розробляти інноваційні технології з метою удосконалення освітнього процесу;

- здатність проектувати власне професійне сходження у сфері педагогічної освіти і освіти дорослих.

4.2. Специфіка етапів проходження викладацької практики майбутніми докторами філософії

Викладацької практика складається з двох етапів. Відповідно на кожному етапі передбачено виконання певних завдань (табл. 5).

Таблиця 5

Етапи викладацької практики майбутніх докторів філософії

Завдання	Види діяльності	Форма звітності
I етап		
Відвідування лекційних занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання	Відвідати лекційне заняття, зазначити вид лекції, проаналізувати мету, форми і методи навчання, ресурсне забезпечення, особливості візуалізації навчального матеріалу, специфіку прояву педагогічної майстерності викладачем тощо. Доцільно за результатами відвідування організувати дискусію, дискусійну платформу, бесіду, «мозковий штурм» тощо.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Відвідування практичних / семінарських занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання	Відвідати практичні / семінарські заняття, зазначити вид заняття, проаналізувати мету, форми і методи навчання, ресурсне забезпечення, особливості візуалізації навчального матеріалу, специфіку прояву педагогічної майстерності викладачем тощо. Доцільним за результатами відвідування організувати дискусію, дискусійну платформу, бесіду, «мозковий штурм» тощо.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.

Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп	Важливо ознайомитися з документами наукового гуртка, відвідати декілька засідань. Акцентувати увагу на результатах діяльності гуртка, взаємодії між викладачами і студентами.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Ознайомлення з інформаційними, бібліотечними ресурсами закладу вищої освіти	Здійснити оглядову екскурсію бібліотечними фондами, зокрема віртуальними ресурсами бібліотечного фонду, узагальнити джерела з урахуванням специфіки дисертаційного дослідження, насамперед експериментального змісту.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Проведення семінарських/практичних занять з педагогічних / психологічних дисциплін зі студентами	Зреалізувати всі етапи проведення семінарських / практичних занять: підготовчий етап (добір теоретичних положень, розкриття ключових понять теми, визначення мети, доцільних форм і методів, ресурсів тощо), власне проведення (спроєктувати хід реалізації заняття), підсумковий (аналіз огріхів і позитивних моментів заняття).	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання	Підготовка матеріалів до занять (лекційних, практичних, семінарських) на основі добору інтерактивних форм і методів, інновацій з урахуванням міждисциплінарних зав'язків. Доцільно на дискусійній панелі представити результати власних розробок з використанням методу самооцінювання.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи у межах дисертаційного дослідження	Здійснити добір інструментарію для проведення експериментальної роботи, подальшого розроблення науково-методичних рекомендацій за темою дисертаційної роботи.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Підготовка виступу у межах проведення науково-практичного	Проходження всіх етапів підготовки, власне представлення та підведення	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику

заходу у закладі вищої освіти (конференції, семінарів, кафедральних засідань тощо)	підсумків за результатами виступу у межах науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференції, семінарів, кафедральних засідань тощо). Особливо важливим є підсумковий етап, на якому аспіранти мають поділитися рефлексивними оцінками виступів.	проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Підготовка звіту і презентація результатів проходження викладацької практики на засіданні випускового відділу	Підготовка звітної документації, презентаційних матеріалів. Важливо окреслити перспективи власного самовдосконалення у викладацькій діяльності, дослідницькій роботі з метою використання наукових результатів у педагогічній роботі.	Технічно підготувати звітні матеріали, презентацію, де доцільно визначити власні огріхи, недоліки та перспективи самовдосконалення.
II етап		
Відвідування лекційних занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання	Відвідати лекційне заняття, зазначити вид лекції, проаналізувати мету, форми і методи навчання, ресурсне забезпечення, особливості візуалізації навчального матеріалу, специфіку прояву педагогічної майстерності викладачем тощо. Доцільно за результатами відвідування організувати дискусію, дискусійну платформу, бесіду, «мозковий штурм» тощо.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Відвідування практичних / семінарських занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання	Відвідати практичні / семінарські заняття, зазначити вид заняття, проаналізувати мету, форми і методи навчання, ресурсне забезпечення, особливості візуалізації навчального матеріалу, специфіку прояву педагогічної майстерності викладачем тощо. Доцільно за результатами відвідування організувати дискусію, дискусійну платформу, бесіду, «мозковий штурм» тощо.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Ознайомлення з роботою студентських наукових	Важливо ознайомитися з документами наукового гуртка, відвідати декілька засідань.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику

гуртків, товариств, дослідницьких груп	Акцентувати увагу на результатах діяльності гуртка, взаємодії між викладачами і студентами.	проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Ознайомлення з інформаційними, бібліотечними ресурсами закладу вищої освіти	Здійснити оглядову екскурсію бібліотечними фондами, зокрема віртуальними ресурсами бібліотечного фонду, здійснити відбір джерел з урахуванням специфіки дисертаційного дослідження, насамперед експериментального змісту.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Проведення лекційного заняття з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами	Здійснити добір матеріалу для лекції, підготовку презентації, спроектувати тезаурус лекційного заняття. Провести лекцію з подальшим обговоренням її змісту і методів викладу, специфіки вияву педагогічної майстерності, дослідницьких і комунікативних умінь.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Проведення семінарських/практичних занять з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами	Зреалізувати всі етапи проведення семінарських / практичних занять: підготовчого етапу (добір теоретичних положень, розкриття ключових понять теми, визначення мети, доцільних форм і методів, ресурсів тощо), власне проведення (спроектувати хід реалізації заняття), підсумковий (аналіз огріхів і позитивних моментів заняття).	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання	Підготовка матеріалів до занять (лекційних, практичних, семінарських) на основі добору інтерактивних форм і методів, інновацій з урахуванням міждисциплінарних зав'язків. Доцільно на дискусійній панелі представити результати власних розробок з використанням методу самооцінювання.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної	Здійснити добір інструментарію для проведення експериментальної роботи, подальшого розроблення науково-методичних	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на

роботи у межах дисертаційного дослідження	рекомендацій за темою дисертаційної роботи.	визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Підготовка виступу у межах проведення науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференції, семінарів, кафедральних засідань тощо)	Проходження всіх етапів підготовки, власне представлення та підведення підсумків за результатами виступу у межах науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференції, семінарів, кафедральних засідань тощо). Особливо важливим є підсумковий етап, на якому аспіранти мають поділитися рефлексивними оцінками виступів.	Тезисно схарактеризувати результати виконання завдання у щоденнику проходження викладацької практики на визначеному етапі, окресливши позитивні та негативні аспекти.
Підготовка звіту і презентація результатів проходження викладацької практики на засіданні випускового відділу	Підготовка звітної документації, презентаційних матеріалів. Важливо окреслити перспективи власного самовдосконалення у викладацькій діяльності, дослідницькій роботі з метою використання наукових результатів у педагогічній роботі.	Технічно підготувати звітні матеріали, презентацію, де доцільно визначити власні огріхи, недоліки та перспективи самовдосконалення.

Відвідування лекційних занять, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання.

Поетапність відвідування лекційних занять викладачів практикантами включає власне відвідування та аналітичний етап. Останній етап є найбільш суттєвим з урахуванням важливості аналітичної роботи. Потрібно відвідати лекційне заняття одноосібно чи колективно, визначити вид лекції, проаналізувати мету, форми і методи навчання, схарактеризувати ресурсне забезпечення, особливості візуалізації навчального матеріалу, специфіку прояву педагогічної майстерності викладачем тощо. Доцільно за результатами відвідування організувати дискусію, дискусійну платформу, бесіду, «мозковий штурм» тощо.

Лекція є основною формою пізнавальної діяльності студентів (магістрантів) у закладі вищої освіти. Водночас важливо використовувати інтерактивні елементи теоретичного викладу матеріалу, що дозволяє уникнути академізму, традиційності, неемоційності представлення основних положень. Аналіз лекційного заняття доцільно здійснювати за алгоритмом: визначення виду лекції (вступна, тематична, настановча, оглядова, підсумкова, бінарна, лекція-дослідження, лекція-подорож, лекція-візуалізація тощо), співвіднесення мети з послідовністю викладу матеріалу для її реалізації, використання методів дослідницького спрямування, забезпечення візуального контенту, аналіз вербальних і невербальних засобів педагогічної дії.

А. Кузьмінський пропонує визначити особливості проведення лекції, схарактеризувати загальнодидактичні вимоги до її проведення.

По-перше, зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати найновіші досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків.

По-друге, у лекції мають реалізовуватись вимоги загальнодидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності.

По-третє, має бути забезпечена логічно доцільна структура лекції відповідно до змісту навчального матеріалу.

По-четверте, лекція має сприяти активізації мисленнєвої діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку.

По-п'яте, у лекції доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

Щодо методичних вимог до лекції, то її треба викласти так, щоб студенти зрозуміли, зацікавилися її змістом, осмислено законспектували і при цьому не перевтомилися. Важливою умовою цього є ораторська і педагогічна майстерність лектора, його мовленнєва культура.

Треба вміло користуватися текстом лекції, не допускаючи неперервного монотонного читання і не відриваючись далеко від теми, захопившись окремими подробицями і деталями. Необхідно створювати оптимальні умови для конспектування. Це особливо важливо на молодших курсах.

Який би не був досвідчений викладач, він повинен завчасно підготувати повний текст лекції, постійно удосконалювати, поліпшувати її, доповнювати, додавати новий матеріал, подумки тренуватися. Підготовка і читання лекцій, якщо підходити до цього серйозно і відповідально, – складна, тяжка і затратна в часі робота.

Однією з важливих вимог лекції є її емоційність. Але не варто перенасичувати лекцію емоціями. Раціональний і емоційний компоненти мають бути збалансованими. Ніяка емоційність, вишукані прийоми педагогічної техніки не замінять і не закрийють змістової пустоти, наукової неспроможності, непідготовленості викладача.

Необхідно враховувати особливості студентської аудиторії. Одну й ту саму лекцію треба подавати по-різному залежно від профілю закладу, факультету, курсу, форми навчання. Жива, імпровізована усна мова набагато легше сприймається і засвоюється студентами ніж письмова, книжна. Вона має бути літературно правильною, виразною, ясною, простою, образною, доступною. Силь — лаконічний, конкретизований, предметний. ...

Найважливіший компонент лекції — її зміст. Але досить важливими є манера викладу, інтонація, жести, міміка, тональність, гучність голосу. Говорити

слід достатньо гучно, щоб чули, і достатньо тихо, щоб слухали; ясно, просто, виразно, дохідливо, не монотонно, але й не «хвилеподібно».

Ні в якому разі не можна в ході лекції зверхньо, зарозуміло повчати, «читати мораль» студентам, демонструвати свої переваги в знаннях, ерудиції. Водночас не варто й підлаштовуватися під аудиторію, штучно домагатися її визнання, лестити.

...Лектор має бути доброзичливим, атракційним, емпатичним¹¹¹.

Майбутні доктори філософії під час аналізу відвіданих лекцій можуть скористатися виокремленими вимогами до лекційних занять, що значно збагатить їхній досвід, дозволить провести рефлексивний аналіз змісту, структури та ходу лекції.

У ході колективного обговорення результатів відвідування лекції важливо підготувати питання дискусійного типу, висловити власну позицію щодо педагогічного пізнавального, стимулювального ефекту лекційного заняття, спроектувати можливості удосконалення педагогічної майстерності, комунікативної культури, презентаційних умінь лектора тощо.

Відвідування практичних / семінарських занять, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання.

Майбутні доктори філософії мають відвідати практичні / семінарські заняття, зазначити вид заняття, проаналізувати мету, форми і методи навчання, ресурсне забезпечення, особливості візуалізації навчального матеріалу, специфіку прояву педагогічної майстерності викладачем тощо. Варто послідовно оцінити якість проведеного заняття з урахуванням специфіки проведення практичних і семінарських занять.

У ході відвідування семінарських занять практикант має пам'ятати, що це така форма навчального заняття, у процесі підготовки до якого студенти готуються до дискусії шляхом виконання індивідуальних завдань, опрацювання додаткових джерел інформації, написання повідомлень, тез, доповідей, підготовки презентаційних матеріалів на основі опрацювання широкого джерельного матеріалу.

За результатами відвідування практичних і семінарських занять майбутні викладачі-дослідники, практиканти мають схарактеризувати доцільність використання певних методів з урахуванням мети заняття, рефлексивно оцінити педагогічний ефект застосування відповідних методів, про що проінформувати у процесі дискусії, яку варто провести на завершення відвідування занять. Доцільно за результатами відвідування організувати дискусію, дискусійну платформу, бесіду, «мозковий штурм» тощо.

Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп.

¹¹¹ Кузьмінській, А.І. (2005). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Знання. 486 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books.html>

Важливо ознайомитися з документами наукового гуртка, або дослідницької групи, наукового студентського товариства, відвідати декілька засідань студентського дослідницького колективу. Дослідницька складова професійної підготовки майбутніх фахівців значно стимулює їхню пізнавальну активність, розвиває творчий потенціал, формує дослідницькі, презентаційні, аналітичні уміння. Тому важливо акцентувати увагу на напрямках дослідницького стимулювання професійного розвитку майбутніх фахівців у позанавчальний час, що визначає, як правило, напрями роботи відповідних дослідницьких осередків, що функціонують у закладах освіти.

Важливо під час практики долучитися до ознайомлення з документацією наукового гуртка чи дослідницької групи, з проблематикою наукових робіт, з результатами наукової роботи студентів, з перспективами подальшого професійного сходження молодих людей у науковій сфері. Як правило, основними завданнями наукових гуртків є: забезпечення активної участі студентів у проведенні наукових конференцій, конкурсів на кращу наукову працю, наукових семінарів; формування в студентів інтересу до наукової творчості; допомога студентам в оволодінні методикою й навичками проведення самостійних наукових досліджень і розробки наукових проблем; обмін досвідом організації й проведення наукової роботи серед членів студентських наукових гуртків; виявлення найбільш обдарованих і талановитих студентів, використання їх творчого й інтелектуального потенціалу для рішення актуальних завдань підвищення ефективності освітнього процесу тощо.

За результатами ознайомлення, спостереження за діяльністю певних наукових осередків варто провести обговорення, під час якого акцентувати увагу на особливостях діяльності гуртка чи дослідницької групи, взаємодії між викладачами і студентами, презентативності дослідницьких матеріалів студентів.

Ознайомлення з інформаційними, бібліотечними ресурсами закладу вищої освіти.

У процесі виконання визначеного завдання необхідно здійснити оглядову екскурсію бібліотечними фондами, зокрема віртуальними ресурсами бібліотечного фонду, відібрати джерела з урахуванням специфіки дисертаційного дослідження, насамперед експериментального змісту.

...Важливе довідково-пізнавальне значення для потенційних користувачів бібліотечними установами має розвиток сайтів. Ця форма зв'язків з користувачами сприяє розвитку інтерактивного спілкування, зростанню активності сучасних людей та інформаційній сфері.

Доступу до сучасних інформаційних ресурсів сприяє активна участь бібліотечних установ у розвитку всієї системи інших інформаційних комунікацій. Залучаючись до використання можливостей доступу до інформації через цю систему, і окремі користувачі, і соціальні структури нашого суспільства в процесі свого розвитку та організації діяльності мають можливості використовувати

якісну інформацію бібліотечних фондів, більш повне розкриття яких дають бібліотечні комп'ютерні інформаційні технології.

Таким чином, сучасна людина за допомогою бібліотечних установ має можливість озброїтися всім інформаційним ресурсом, що становить національну культурну спадщину минулих поколінь, спиратися у своїй діяльності, у своєму розвитку на цю інформаційну основу, брати участь у розвитку національного інформаційного простору в умовах глобальної інформатизації, використовуючи національні інформаційні ресурси, що є дороговказом у новому інфотворенні¹¹².

Проведення лекційного заняття з педагогічних / психологічних дисциплін зі студентами.

Під час виконання визначеного завдання доцільно здійснити добір матеріалу для лекції відповідного типу, підготовку презентації, спроектувати тезаурус лекційного заняття. Провести лекцію з подальшим обговоренням її змісту і методів викладу, специфіки вияву педагогічної майстерності, дослідницьких і комунікативних умінь.

Варто скористатися рекомендаціями А. Кузьмінського, який окреслив психолого-педагогічні аспекти організації лекції:

1. Викладач має володіти технікою організації студентів на оптимальну діяльність на лекції. Варто виявляти своєрідний педагогічний педантизм: починати лекцію через одну хвилину після дзвінка, забороняти студентам (та й будь-кому іншому) заходити до аудиторії після початку лекції. Перед входом до аудиторії треба зупинитися на кілька секунд перед дверима, надати своїй постаті й виразу обличчя впевненості, діловитості (ви йдете для виконання важливої роботи, в успіху якої повністю впевнені).

2. Неабияке значення має зовнішність викладача: одяг, взуття, зачіска, біжутерія та ін. Педагог приходить в аудиторію для виконання важливої функції. Тому одяг має бути функціонально доцільним: не повинен заважати діям (писати на дошці, працювати з обладнанням, ходити по аудиторії), відволікати студентів від змісту лекції. Особлива вишуканість одягу, взуття, химерність зачіски, надмірний макіяж, нагромадженість біжутерії мимоволі будуть відволікати слухачів від зосередженості над дидактичним матеріалом. Неохайна зовнішність викладача також справляє негативне враження, формує у студентів почуття негативізму, навіть відрази як до його зовнішності, так і діяльності. Викладач постійно має тримати себе на рівні належної культури в одязі, зовнішності, використанні додаткових атрибутів, бути взірцем для студентів.

3. Перед початком лекції важливо сконцентрувати увагу студентів на сприйнятті навчального матеріалу. Напередодні лекції студенти займалися різними видами діяльності (їхали в транспорті, брали участь у спортивних

¹¹² Горова, С. (2016). *Бібліотечний ресурс як розподілена інформаційна база людської діяльності*. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3143:biibliotechnij-resurs-yak-rozpodilena-informatsijna-baza-lyudskoj-diialnosti&catid=81&Itemid=415

змаганнях, працювали в бібліотеці, розв'язували побутові проблеми та ін.) і не цілком готові до сприймання навчального матеріалу. Треба «включити» їх у потрібну діяльність, «настроїти» відповідні центри кори головного мозку на конкретну «мисленнєву хвилю» (математичну, педагогічну, історичну).

Постановка викладачем цікавих запитань сприяє гальмуванню нервових збуджень у корі головного мозку від раніше діючих подразників і допомагає думати в бажаному напрямку.

Наприклад, на початку лекції з педагогіки, в якій будуть розглядатися проблеми методів виховання, педагог, ніби щось пригадавши, звертається до студентів з інформацією про побачене ним: «Щойно їхав у тролейбусі. У салон зайшла молода мама з донькою 4–5 років. Усі місця були зайняті. Донька потягла маму до зайнятих сидінь і почала канючити: «Хочу сісти! Хочу сісти!» Мама щось тихенько говорила їй, але та не вгамовувалась і вже кричала «Хочу сісти!» Старенька жінка, біля якої стояла і лементувала дівчинка, піднялася і поступилася місцем. Дівчинка впевнено сіла на сидіння, але раптом почала вимагати: «Хочу біля вікна сидіти! Отам хочу», показуючи на місце, де сидів немолодий чоловік. Пасажири почали обговорювати ситуацію. Мама, ніяковіючи, потягла доньку в другий кінець тролейбуса, але й звідти було чути лемент дівчинки: «Хочу сісти!»».

Викладач ставить запитання: «Як би діяли ви у цій ситуації, коли б були мамою (татом)?» Розпочинається дискусія, висловлюються різні думки. Студенти уже «налаштовані на відповідну хвилю».

Доцільно також вдаватися до актуалізації опорних знань, які є передумовою розуміння нового навчального матеріалу лекції.

4. Необхідно чітко сформулювати тему лекції, визначити мету, вказати (якщо це можливо) професійну спрямованість навчального матеріалу; ознайомити з вузловими питаннями, які будуть розглянуті; повідомити студентам список наукової літератури з коментарями про методiku використання тих чи тих джерел. У кожній темі навчальної дисципліни розкривається сутність нових наукових понять, які є базовими, визначальними у розумінні сутності явищ і процесів. Але нерідко трапляється, що і в навчальних посібниках, і в змісті лекцій мова йде про ці поняття, їх сутність, але на них не акцентується увага і вони губляться в загальному потоці інформації. Тому важливо виділити ці поняття як базові...

5. Лекція як дидактичне дійство повинна мати логічно вмотивовану структуру. Викладаючи зміст лекції, лектор відповідно до означеного плану має поетапно називати питання, що розглядаються, чітко розкривати їх зміст, після завершення роботи короткі висновки і, забезпечуючи логічний зв'язок, переходити до наступного питання. Це допомагає студентам краще усвідомлювати зміст навчального матеріалу кожного питання, бачити структуру лекції в цілому.

6. Ефективність лекції як методу навчання значно зростає, коли викладач використовує опорні сигнали: малюнки, таблиці, схеми, специфічні вправи, ключові слова. Такі засоби розвивають образне мислення, просторове уявлення шляхом включення в дію зорової пам'яті, першої сигнальної системи структури сприймання. Це сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

7. Важливим чинником, який впливає на ефективність лекції, є мовна культура педагога. У цьому плані необхідно виділити кілька аспектів.

Стилістичні особливості мовлення. Традиційно виокремлюють низку функціональних стилів: художній, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний, науковий, рольовий. Для академічної лекції характерними мають бути науковий і розмовний стилі. Разом з тим у мові лектора можуть бути елементи і публіцистичного, і художнього стилів.

Мова лектора повинна мати певну синтаксичну архітектуру. Речення мають бути порівняно короткими, простими за синтаксичною побудовою. Фрази мають бути виразними, образними. Якщо у мові лектора переважають довгі речення, складні синтаксичні конструкції, на слух вони сприймаються важко, студенти швидко стомлюються, увага ослаблюється. Важливу роль у побудові синтаксичних конструкцій відіграють сполучні слова і речення.

Тут найчастіше використовуються слова і вирази: «розглянемо», «зупинимось», «зверніть увагу», «візьмемо», «таким чином» та под. Вони відіграють роль апелятивів (звернень), допомагають студентам заглиблюватись у сутність почутого. Правильність мови визначається її відповідністю мовним нормам. Тому будь-яке порушення цих норм викликає внутрішній опір аудиторії, знижує авторитет лектора. Чітке дотримання норм мови — складова педагогічної культури викладача. Мова педагога — не лише засіб висловлення думок, а й взірець формування мовленнєвої культури студентів¹¹³.

Проведення семінарських / практичних занять з педагогічних / психологічних дисциплін.

У процесі виконання визначеної форми роботи необхідно зреалізувати всі етапи проведення семінарських / практичних занять: підготовчого етапу (добір теоретичних положень, розкриття ключових понять теми, визначення мети, доцільних форм і методів, ресурсів тощо), власне проведення (проекування хід реалізації заняття), підсумковий (аналіз огріхів і позитивних моментів заняття).

У ході аналізу потрібно враховувати особливості і вимоги до проведення практичних і семінарських занять. В. Ортинський визначив специфіку і вимоги до організації таких форм навчання.

Практичне заняття – форма навчального заняття, під час якої науково-педагогічний працівник організовує для студентів аналіз окремих

¹¹³ Кузьмінській, А.І. (2005). Педагогіка вищої школи. Київ: Знання. 486 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books.html>

теоретичних положень навчальної дисципліни та формує навички і вміння їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно сформульованих завдань. Науково-педагогічний працівник, якому доручено практичні заняття, за погодженням із лектором навчальної дисципліни завчасно готує необхідний методичний матеріал — тести для виявлення рівня оволодіння відповідними теоретичними положеннями, набір завдань різного ступеня складності.

Структура практичного заняття: попередній контроль знань, навичок і вмінь студентів; формулювання загальної проблеми та її обговорення за участю студентів; розв'язування завдань та їх обговорення; розв'язування контрольних завдань, їх перевірка й оцінювання. Оцінки за окремі практичні заняття враховують, виставляючи підсумкову оцінку з відповідної навчальної дисципліни.

У процесі проведення практичних занять використовують різні методи навчання. Оскільки головне завдання цього виду навчальної роботи - формування навичок і вмінь, то основними мають бути різноманітні вправи (підготовчі, пробні, за зразком, тренувальні, творчі, практичні, графічні, усні, письмові, професійні, технічні та ін.).

Практичні заняття мають відповідати таким вимогам: розуміння з боку студентів необхідності володіти базовими теоретичними знаннями; усвідомлення необхідності вироблення навичок і вмінь, що мають професійну спрямованість; забезпечення оптимальних умов для формування навичок і умінь (санітарно-гігієнічних, дидактичних, виховних); навчання студентів раціональних методів оволодіння навичками і вміннями; забезпечення самостійної діяльності кожного студента; дотримання систематичності й логічної послідовності у формуванні навичок і вмінь студентів; розроблення завдань для практичних занять з чіткою професійною спрямованістю; широке включення в систему практичних занять творчих завдань; систематичний контроль за виконанням практичних завдань; постійне заохочення практичної навчальної діяльності студентів.

Семінар – вид навчальних занять практичного характеру, спрямованих на поглиблення, розширення, деталізацію і закріплення теоретичного матеріалу. Семінарські заняття сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню самостійності суджень, умінню відстоювати власні думки, аргументувати їх на основі наукових фактів, оволодінню фундаментальними знаннями, допомагають розвивати логічне мислення, формувати переконання, оволодівати культурою толерантності, активно впливати на соціальне становлення особистості...

Технологія організації та проведення семінарських занять передбачає попереднє визначення науково-педагогічним працівником теми, основних питань, які винесено на обговорення, ознайомлення зі списком літератури для опрацювання та методичними рекомендаціями щодо систематизації

результатів цієї роботи. Безпосередньо на заняттях обговорюють основні проблеми теми, провадять дискусію, заохочують активність студентів, підбивають підсумки, оцінюють діяльність студентів. Загалом семінари мають бути «розсадником знань», забезпечувати інтелектуальний розвиток студентів, формувати у них пізнавальну активність. У процесі організації та перебігу семінарських занять важливо забезпечити оптимальні умови для спілкування на рівні «науково-педагогічний працівник – студенти», «студенти – науково-педагогічний працівник» на засадах демократизму й толерантності. Лише за умов вільного висловлювання власних думок, їх наукового обґрунтування активізується процес пізнання, формуються пізнавальні й соціальні мотиви учіння. У процесі проведення семінарських занять науково-педагогічний працівник має цілеспрямовано виховувати в студентів таку етичну рису, як толерантність (від лат. *терплячий*) – терпимість до чужих думок і міркувань.

Після завершення навчання фахівці долучаються до активної виробничої й соціальної діяльності, яка відбуватиметься в багатовимірному й багатовекторному соціальному середовищі (різноманітність виробничих, психологічних, моральних чинників, різні напрями в політиці, мистецтві, релігії та ін.). Це вимагає від особистості толерантності й уміння обстоювати власні позиції, погляди на ту чи ту проблему з позицій наукових законів і здорового глузду. Ці уміння саме й виробляють на семінарах¹¹⁴.

Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання.

Підготовка матеріалів до занять (лекційних, практичних, семінарських) на основі добору інтерактивних форм і методів, інновацій з урахуванням міждисциплінарних зав'язків. Доцільно на дискусійній панелі представити результати власних розробок з використанням методу самооцінювання.

Доцільно відзначити, що науковці, педагоги-практики відзначають вагомий потенціал інтерактивних інноваційних форм і методів організації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців.

М. Томашевська зауважує, що використання інтерактивних методів допомагає студентам активно діяти, співпрацювати, навчати інших, дає змогу відчувати свій особистий успіх, оскільки здебільшого передбачає роботу в малих групах, сприяє формуванню вмінь організації педагогічної діяльності, зокрема комунікативних, пізнавальних, оцінювально-рефлексивних, конструктивних. ...

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, коли кожен суб'єкт включений у процес навчання; організовується у формі взаємодії, діалогу – як між викладачем і студентами, так і між самими студентами. Інтерактивне навчання часто називають суб'єкт-суб'єктним, маючи на увазі, що обидві його сторони є суб'єктами на протизвагу суб'єкт-об'єктному традиційному навчанню (педагог – суб'єкт, студент – об'єкт).

¹¹⁴ Ортинський, В.Л. (2009). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Центр учбової літератури. 472 с.

Цілі інтерактивного підходу, виходячи з розглянутих нами досліджень, можна визначити таким чином: розвиток комунікативних здібностей, умінь спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми, відстоювати власну думку; активізація самостійності студентів; діяльнісний розвиток, формування практичних умінь і навичок; – формування професійних компетенцій; формування вміння вирішувати проблеми колективно; розвиток мовлення студентів; участь усіх присутніх на занятті студентів.

Умови використання інтерактивних методів навчання:

систематичність – застосування в системі;

вибірковість – не намагатися на одному занятті застосовувати всі відомі викладачеві інтерактивні методи;

поетапність – від найбільш простих форм і методів – поступово до більш складних; розуміння цілей і функцій – знати, для чого потрібен саме цей метод і саме на цьому занятті;

традиційність – не відмовлятися від традиційних форм і методів навчання, уміло поєднувати їх з інтерактивними;

врахування особливостей групи – урахувати взаємини в колективі, ставлення студентів до інтерактивної педагогіки;

продовження взаємодії за межами аудиторії – інтерактивне навчання починається в навчальній аудиторії, але не закінчується в ній¹¹⁵.

Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи у межах дисертаційного дослідження.

Під час виконання визначеного завдання необхідно здійснити добір інструментарію для проведення експериментальної роботи, подальшого розроблення науково-методичних рекомендацій за темою дисертаційної роботи.

Найбільш ефективним інструментарієм здійснення експериментальної роботи є анкетування й опитування, що дозволяє дослідити динаміку сформованості відповідної якості у певної категорії осіб – педагогів, майбутніх фахівців, дорослих тощо, вивчити стан досліджуваного явища на рівні мотивації, знань, цінностей, умінь. Ці методи сприяють спостереженню за змінами відповідно до мети експериментальної роботи.

Під час практики доцільно підібрати й інший інструментарій для проведення дослідження, зокрема завдання з урахуванням компонентно-критеріальної структури явища, характеристики, якості, що є предметом дослідницької уваги у межах дисертаційного дослідження. Це можуть бути творчі, дослідницькі, інтерпретаційні, пошукові завдання, що дозволяють визначити стан сформованості певної якості.

¹¹⁵ Томашевська, М. (2018). Використання інтерактивних методів навчання при підготовці майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. URL: <https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2018/03/19.pdf>

Зважаючи на проблематику дисертаційного дослідження, можна підготувати науково-методичні рекомендації за результатами дослідження, використавши можливості проходження викладацької практики.

На першому етапі практики доцільно підготувати проєкт науково-методичних рекомендацій впровадження результатів дослідження. У проєкті варто узагальнити найбільш цінні ідеї дисертації, що є важливими з урахуванням сучасних процесів в освіті на певному рівні освіти – початковому, загальноосвітньому, вищому, післядипломному тощо.

Важливо окреслити рівні науково-методичних рекомендацій, наприклад, законодавчо-нормативний, концептуальний, організаційний, регіональний, шкільний тощо. На основі цих рівнів доцільно спроектувати рекомендації щодо конструктивного впровадження результатів дослідження, що, на Вашу думку, мають сприяти якісним змінам у відповідній освітній сфері, на певному освітньому рівні.

На другому етапі викладацької практики необхідно спрямувати зусилля на остаточне доопрацювання науково-методичних рекомендацій за результатами дослідницького пошуку.

Підготовка виступу у межах проведення науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференцій, семінарів, кафедральних засідань тощо).

Означене завдання передбачає проходження всіх етапів підготовки, власне представлення та підведення підсумків за результатами виступу у межах науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференцій, семінарів, кафедральних засідань тощо). Особливо важливим є підсумковий етап, на якому аспіранти мають поділитися рефлексивними оцінками виступів.

З метою конструктивного виконання визначеного завдання варто скористатися порадами О. Семеног.

Учена зазначає, що *наукова доповідь, науковий виступ – це жанр наукового стилю, який припускає розгорнуте повідомлення на спеціальну тему на конференції вчених, засіданні вченої ради, наукового товариства. Етапами підготовки наукового виступу є:*

- 1) інтенція (винайдення);*
- 2) диспозиція (розташування);*
- 3) елокуція (словесне оформлення думки); 4) меморія (запам'ятовування);*
- 5) акція (публічне виголошення виступу);*
- 6) релаксація (ослаблення напруження).*

На етапі інтенції формуємо задум і визначаємо мотивацію виступу (чого ми очікуємо від цього заходу), тему, мету, ідею, коло інформації (наукові і науково-популярні праці, художні твори, результати соціологічних досліджень тощо) та завдання її інтерпретації у виступі. Важливе значення має назва теми.

Заголовок повинен бути зрозумілим, відображати зміст промови і зацікавлювати слухачів. Особливо ретельно продумаємо перші хвилини виступу і загальну логіку викладу матеріалу. ...

На етапі диспозиції складаємо деталізований план виступу: вступ має пробудити інтерес слухачів, основна частина буде логічним продовженням питань вступу, презентує авторське бачення проблеми, у висновках узагальнимо основні думки та ідеї виступу. Визначаємо проблеми дискусійного характеру, добираємо фактичний матеріал, прогнозуємо можливі запитання слухачів і відповіді.

Звернемо особливу увагу до висновків виступу. Вони мають яскраво і коротко відображати найважливіші аспекти виступу.

На етапі елокуції здійснюємо стилістичне оформлення виступу: перевіряємо матеріали на відповідність логіці викладу, точності інформації, чинним мовним/мовленнєвим нормам. Не вживаймо розмовні слова, жаргонізми, суржикові елементи, складні синтаксичні конструкції. Нарешті текст виступу написаний. Проте не варто розраховувати на те, що цей текст ми прочитаємо. Уявімо, що аудиторія не буде оснащена кафедрою і доведеться тримати записи перед собою. Така несподіванка призведе до зайвого хвилювання і зніяковіння.

До того ж відсутність безпосереднього контакту зі слухачами теж негативно впливає на сприйняття промови. Краще, як показує досвід, виступати з опорою на текст. Це справляє враження вільного володіння матеріалом і додає впевненості оратору¹¹⁶.

Підготовка звіту і презентація результатів проходження викладацької практики на засіданні випускового відділу.

Окреслене завдання включає підготовку звітної документації на основі зразків, поданих у додатках, презентаційних матеріалів з метою якісного представлення результатів проходження практики. Важливо окреслити перспективи власного самовдосконалення у викладацькій діяльності, дослідницькій роботі з метою використання наукових результатів у педагогічній роботі.

Доцільно при підготовці презентації скористатися порадами. Добре, коли науковий виступ супроводжується комп'ютерною презентацією. Так називають послідовність слайдів, на яких можуть бути текстові і візуальні матеріали (рисунок, фотографії, діаграми, музика, відеоролики). Текстові матеріали становлять електронний текст, писемне текстове утворення, розміщене на електронному носії та може бути подане в комп'ютерній мережі. Адресат може не лише прочитати електронний текст, а й прослухати звукові файли чи переглянути відеофайли, приєднані до такого тексту. Ознаками комп'ютерної презентації є поліадресатність і

¹¹⁶ Семенов, О.М. (2008). *Культура наукової української мови*. Л.І Мацько (Ред.). Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 252 с.

варіативність, мета – ознайомити наукову громадськість з отриманими здобутками, знайти певний відгук у колег, які проводять наукові пошуки у тих чи у суміжних галузях. Електронні тексти виконують комунікативні стратегії: стратегію привернення уваги (виділення назви електронного тексту за допомогою зміни кольору та шрифту) і стратегію інформування. Головним комунікативним завданням адресата при сприйнятті електронного тексту, є перехід від пасивного до активного засвоєння наданої в тексті інформації¹¹⁷.

На завершення звіту і презентації результатів практики усіма майбутніми докторами філософії необхідно провести «мозковий штурм» на тему «Які можливості відкрилися для мене у результаті проходження практики?». Варто вислухати думки всіх учасників і підвести підсумок щодо ефективності цієї складової освітнього складника програми підготовки.

Оцінювання результатів проходження викладацької практики.

На завершення практики майбутні доктори філософії подають такі звітні документи:

- щоденник практики, де вміщено пропозиції щодо поліпшення умов, змісту та ін. проходження практики із відповідними відмітками про виконання завдань практики;
- звіт, де розкривається зміст виконаної роботи;
- програми проведення наукових, науково-методичних заходів;
- аналіз відвіданих навчальних занять;
- розроблення матеріалів для здійснення експериментальної роботи в з метою впровадження результатів дисертаційного дослідження;

У звіті про практику необхідно висвітлити такі питання:

- загальні відомості про кафедру; методичне забезпечення дисципліни; організацію практичних (лекційних, семінарських, практичних) занять; заходи, які забезпечують успішне опанування студентами матеріалу;
- виконання програми практики;
- методика виконання окремих видів робіт відповідно до програми;
- участь у громадському житті кафедри;
- зауваження, пропозиції щодо проходження практики тощо.

Після кожного етапу викладацької практики оцінюються результати за кожним видом роботи від 1 до 10 балів.

Результати кожного етапу викладацької практики оцінюються не більше, ніж у 100 балів.

Затвердження звіту аспіранта, захист результатів викладацької практики здійснюється на засіданні випускового відділу з диференційованою оцінкою, яка вноситься в залікову книжку та заліково-екзаменаційну відомість.

¹¹⁷ Там само.

За підсумками проходження викладацької практики аспірант подає до відділу аспірантури:

- 1) загальний звіт про проходження практики з відгуками керівників від Інституту та бази практики;
- 2) витяг з протоколу засідання випускового відділу про затвердження звіту про проходження практики.

Документи зберігаються в особовій справі аспіранта і розглядаються під час звіту за навчальний рік.

Критеріями оцінювання практики є:

- змістовий критерій – аналіз ґрунтовності змісту виконання основних завдань з викладенням власних аналітичних оцінок на основі теоретичних знань з педагогіки, психології, інших наук;
- організаційний критерій – аналіз процесуальних особливостей виконання завдань практики (добір форм, методів, технологій, ресурсів тощо);
- презентаційні уміння – аналіз можливостей представлення результатів викладацької практики; володіння елементами педагогічної майстерності аспіранта у процесі викладацької діяльності, підготовки презентаційних матеріалів;
- комунікативні уміння – аналіз мовленнєвих особливостей, мовної культури у процесі проведення занять, презентації матеріалів практики, підготовки наукового виступу тощо;
- дослідницькі уміння – аналіз умінь щодо використання дослідницького потенціалу аспіранта під час підготовки до різних видів практики та представлення виконання цих завдань з використанням дослідницьких методів;
- педагогічна майстерність – аналіз здатності до здійснення педагогічного впливу на аудиторію на основі використання педагогічної техніки, такту, мовної культури, невербальних засобів спілкування тощо.

РОЗДІЛ 5

ПЕДАГОГІЧНА ІНТЕРНАТУРА ЯК ФОРМА ПІСЛЯДИПОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ І ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ¹¹⁸

5.1. Законодавчо-нормативні основи запровадження педагогічної інтернатури в Україні

Згідно з Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя» «освіта допомагає зберегти та відновити загальний культурний рівень суспільства і прищепити важливі соціальні та громадянські цінності, такі як громадянство, рівність, толерантність та повагу. Саме вчитель є ретранслятором культурних цінностей, практичного досвіду, менеджером, ментором, провайдером освітніх послуг, що спрямовано на глобальну зміну суспільства на різних рівнях – державному, регіональному, особистісному.

Екстраполюючи означену ідею у соціокультурний контекст української дійсності, актуалізується потреба визначення напрямів реформаційних змін у професійній підготовці педагогічних кадрів у закладах вищої педагогічної освіти.

У Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018)¹¹⁹ акцентовано увагу на підвищенні вимог до програм педагогічної інтернатури («входження» (допуску) до професійної діяльності) та до кваліфікаційних іспитів для присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника закладом вищої чи післядипломної освіти або відповідним кваліфікаційним, центром після не менше ніж одного року роботи на посадах педагогічних працівників у системі загальної середньої освіти (відповідно до кваліфікаційних вимог до посади педагогічного працівника чи відповідного професійного стандарту з урахуванням спеціальності, предметної спеціальності), а також в дошкільній, позашкільній, професійній (професійно-технічній), фаховій передвищій освіті та спеціалізованій освіті відповідних рівнів.

Упровадження педагогічної інтернатури пов'язане з необхідністю опанування фаховою майстерністю вчителя-початківця. Формами її організації може бути формальне і неформальне навчання. Наставником молодого вчителя має бути досвідчений учитель з педагогічним стажем не менше 5 років за

118 Вовк, М.П., & Грищенко, Ю.В. (2022). Проблеми запровадження педагогічної інтернатури в Україні. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, (2), 81-91. URL: <http://www.academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/340>

119 Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. (2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення 26.09.2021).

відповідною спеціальністю (такою самою або спорідненою предметною спеціальністю або спеціалізацією).

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020)¹²⁰ педагогічна інтернатура – система заходів, спрямованих на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (вдосконаленні) його фахової майстерності.

Стаття 23 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) передбачає, що особи, які не мають досвіду педагогічної діяльності та приймаються на посаду педагогічного працівника, протягом першого року роботи повинні пройти педагогічну інтернатуру. Педагогічна інтернатура має передбачати заходи, що забезпечать здобуття та/або вдосконалення професійних компетентностей і педагогічної майстерності протягом першого року професійної діяльності педагогічного працівника, зокрема: супровід та підтримка у педагогічній діяльності з боку досвідченого педагогічного працівника (педагога-наставника); різні форми професійного розвитку (відвідування навчальних занять, опрацювання відповідної літератури тощо).

Відповідно до даних Інституту освітньої аналітики про недостатню вмотивованість працювати за спеціальністю свідчить також аналіз рівня працевлаштування випускників педагогічних спеціальностей до закладів освіти. Лише 15 254 випускники з 83 784 (2016–2019 років випуску), або всього 18,2% випускників за спеціальностями галузі знань 01 «Освіта / педагогіка», працевлаштувалися у заклади освіти¹²¹.

Незважаючи на відносно малий відсоток працевлаштування випускників, є достатньо важливою потреба адаптації молодих учителів до умов закладів середньої освіти, входження у професію. Саме тому актуальною є проблема ефективної організації педагогічної інтернатури.

Відповідно до Положення про педагогічну інтернатуру основними завданнями такої важливої форми професійної адаптації є:

- створення системи професійно-педагогічної адаптації інтерна до умов педагогічної діяльності, формування сприятливого мікроклімату та відчуття соціально-психологічного комфорту, встановлення доброзичливих взаємовідносин із учасниками освітнього процесу;
- набуття фахових компетентностей, педагогічної майстерності, формування професійної готовності інтерна до самостійної педагогічної діяльності;
- формування поваги до професії;

120 Закон України «Про повну загальну середню освіту». (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 3.11.2021).

121 *Освіта в Україні: виклики та перспективи: інформаційно-аналітичний збірник*. (2020). Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. С. 46-52.

- формування інституту наставництва у закладах освіти, розвиток професійних спільнот педагогічних працівників¹²².

У сучасних довідниково-енциклопедичних джерелах *педагогічна інтернатура* визначається як форма професійного розвитку молодого вчителя, що передбачає «входження» у педагогічну професію через наставництво досвідченого вчителя упродовж одного року після отримання кваліфікації¹²³.

Л. Хомич означила, що «для України педагогічна інтернатура – абсолютно нове явище освітнього простору», ... не є складовою вищої освіти, ... це перший рік роботи педагогічного працівника, в якого немає жодного досвіду педагогічної діяльності, а можливо, навіть не має і педагогічної освіти. Педагогічна інтернатура стане початковим етапом професійної діяльності педагога і супроводжуватиметься комплексом соціальних заходів для сприяння «входженню» працівника в професію¹²⁴.

Згідно з нормативним положеннями основними заходами педагогічної інтернатури є:

- проведення індивідуальних консультацій, наставницьких бесід з інтерном;
- допомога у підборі відповідної літератури, підготовці навчальних занять, розробленні дидактичних матеріалів тощо;
- взаємовідвідування навчальних занять, відвідування уроків досвідчених педагогічних працівників;
- здійснення моніторингу результатів навчання учнів;
- участь у тренінгах, навчальних семінарах з методичних питань, творчих звітах педагогічних працівників;
- вивчення досвіду кращих педагогів шляхом аналізу їхніх вебсайтів, вебресурсів професійних спільнот, а також періодичних професійних видань;
- залучення інтерна до партнерської взаємодії з науковими, науково-педагогічними та педагогічними працівниками, участі в професійних спільнотах педагогічних працівників; психологічний супровід інтерна¹²⁵.

В освітньому середовищі України процесуально наявні елементи впровадження педагогічної інтернатури, але немає офіційної форми професійної адаптації, важливого інституалізованого етапу здобуття професійної кваліфікації у педагогічній професії.

122 Положення про педагогічну інтернатуру. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-polozhennya-pro-pedagogichnu-internaturu> (дата звернення: 16.04.2022).

123 Вовк, М.П., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., Філіпчук, Н.О., Хомаківська, С.В. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД. С. 186.

124 Хомич, Л.О. Педагогічна інтернатура. Енциклопедія освіти. В.Г. Кремень (Ред.). Нац. акад. пед. наук України. Київ. Юрінком Інтер, 2021. С. 715.

125 Положення про педагогічну інтернатуру. (2022). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-polozhennya-pro-pedagogichnu-internaturu> (дата звернення: 16.04.2022).

У закладах освіти функціонують школи педагогічної майстерності, школи наставництва, школи молодого вчителя, що свідчить про усвідомлення потреби впровадження адаптаційної форми професійного зростання у процесі неперервної педагогічної освіти вчителя.

Педагогічна інтернатура має стати важливим етапом входження у професію.

5.2. Європейський і світовий досвід запровадження післядипломної педагогічної практики й інтернатури

Значний досвід запровадження педагогічної інтернатури мають зарубіжні країни, що може стати цінним ресурсом для здійснення інноваційних змін у сфері запровадження цієї форми професійного зростання вчителів в Україні.

М. Кінг, Ф. Швейцер (США) зазначають, що післядипломне педагогічне стажування (синонім – педагогічна інтернатура) потребує залучення трьох суб'єктів – викладачів, випускників та партнерів, які мають бути відповідальні за набуття досвіду майбутнього вчителя і становлять своєрідний трикутник, який забезпечує наявність усіх ресурсів, що сприяють ґрунтовному навчанню, входженню у професію¹²⁶.

Американські дослідники І. Ром, С. Гордон-Месер відзначають, що основними завданнями педагогічної інтернатури є формування ціннісного ставлення до навчання, тому важливо забезпечити у вчителів-початківців розуміння важливості концептуального навчання упродовж життя. Іншими важливими акцентами у процесі входження у професію, на переконання вчених, є: навчити цінності ефективного оцінювання, включаючи самооцінку студентів, оцінювання навчального курсу студентами; усвідомити важливість інтеграції наукових знань та їх використання під час викладання.

Особливими завданнями педагогічної інтернатури (післядипломного стажування) має бути опанування інтерактивними стратегіями викладання навчальних дисциплін, розвиток критичного мислення, здатність ретранслювати наукові інновації в освітній практиці¹²⁷.

Г. Кух (США) вважає, що педагогічна інтернатура є формою навчальної практики високого рівня організації і стимулювання до подальшої професійної діяльності. Саме тому є потреба якісної її процесуальної реалізації, що передбачає: вмотивованість майбутніх учителів до занурення у професійне середовище, налагодження стійкого комунікативного зв'язку з педагогами,

126 Mary, A. King, Sweitzer, H.F. (2022). University of Hartford Towards a Pedagogy of Internships. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1188574.pdf> (дата звернення: 20.03.2022).

127 Romm, I., Gordon-Messer, S., Kosinski-Collin, M. (2010). Educating Young Educators: A Pedagogical Internship for Undergraduate Teaching Assistants CBE Life Sci Educ. Summer, 9 (2), pp. 80–86. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2879384/> (дата звернення: 11.02.2022).

використання активних форм і методів (педагогічні ситуації, моделювання, комунікативні тренінги тощо).

Важливо, щоб вчителі-початківці були самокритичними й отримували відгуки про свою педагогічну діяльність з боку наставників, колег¹²⁸.

Здійснивши ефективний аналіз концепції наставництва (менторства), С. Паулікене (Литва) робить висновок про те, що ефективне наставництво є складним явищем, оскільки воно передбачає врахування індивідуальних потреб та особливостей власне програми інтернатури (педагогічного стажування).

Важливими чинниками є особистісне ставлення, вміння вибудовувати стосунки, педагогічні знання наставника, самомотивація та професійні здібності¹²⁹.

Крім того, для досягнення ефективного результату інтернатури вагомим фактором є сприятливе освітнє середовище, у якому відбувається адаптація до професії. Дослідник доводить, що інтернатура, педагогічне стажування, безсумнівно, корисне для майбутніх учителів, оскільки вони можуть спробувати себе в різних ролях, сформувані нові компетенції, доповнити теоретичні знання особистими «відкриттями», задуматися про вибір професії вчителя та створити власну модель професійної діяльності. Дослідження науковця довело, що пізнання професії педагога та виявлення особистих здібностей до вчительської роботи є найважливішим досвідом учителя-початківця.

В. Ламанаускас, В. Лукавічне (Литва) зосереджують увагу на важливих проблемах в організації педагогічної інтернатури (педагогічного стажування після основного навчання в університеті): короткий період професійного розвитку, неузгодженість з навчанням в університеті; несистемність змісту навчання; недостатня вмотивованість наставників; необхідність підвищення якісних вимог до закладу освіти.

Принципами організації педагогічної інтернатури має бути демократичність та відкритість навчального закладу, технологічне забезпечення, екологічність¹³⁰.

Науковці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, здійснюючи компаративістський аналіз специфіки професійного розвитку педагогів, особливостей входження у педагогічну професію у зарубіжних країнах, представили цінний досвід організації наставництва, професійного удосконалення в умовах формальної освіти. На наше переконання, конструктивні освітні практики зарубіжжя доцільно імплементувати в умовах українських реалій

¹²⁸ Kuh, G.D. (2008). High-impact educational practices. In G.D. Kuh (Ed.), *High-impact educational practices: What they are, who has them, and why they matter*. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities, pp. 13-30.

¹²⁹ Paulikienė, S. (2014). Veiksminga mentorystė: slaugos studijų atvejais. *Tiltai*, 1, pp. 29-35. URL: <https://www.lituanistika.lt/content/62252>

¹³⁰ Lamanauskas, V., Makarskaitė-Petkevičienė, R., Lukavičienė, V. (2014). Improving pedagogical internship: A case of Lithuania. In: Boruta T., Klim-Klimaszewska A., Wiśniewska M. (Eds), *Edukacija ku Przyszłości. Wyzwania i Zaniechania w Kształceniu Pedagogów* (T. 3, pp. 153- 167). Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2014.

Н. Авшенюк, узагальнюючи досвід Великобританії, щодо організації процесу вступу до професії молодого вчителя, відзначила, що «всі майбутні вчителів після закінчення педагогічного ЗВО повинні пройти «інтернатуру» - рік стажування в школі, оскільки без інтернатури» не можливо отримати кваліфікаційне свідоцтво, яке дозволяє вчителю працевлаштуватися на постійне місце роботи»¹³¹.

Дослідниця інформує, що основним організаційними вимогами до проведення педагогічної інтернатури у **Великобританії** є:

систематична, професійна підтримка з боку адміністрації школи, вчителів-наставників (менторів), багатокомпонентність стажування;

участь у програмі великої кількості досвідчених педагогів, зв'язок стажування зі шкільною практикою, наявність комплекту необхідних матеріалів, активні форми навчання, можливість обміну враженнями і здобуття досвідом, широка тематика, відповідь на запити самих стажерів у набутті знань, система оцінки якості свого стажування;

наявність атмосфери довіри, вільного спілкування, можливості експериментувати і отримувати негайний зворотній зв'язок;

формування культури розподілу обов'язків і відповідальності, взаємонавчання через співпрацю; рефлексія і соціальна взаємодія тощо¹³².

У британській системі педагогічної освіти особлива увага приділяється підготовці учителів-наставників для молодих учителів, яких готують за спеціальними програмами, що включає стажування, підвищення педагогічної майстерності. Програми структуровані, апробовані, поетапні, що мають на меті сформувати готовність наставників до здійснення адаптації вчителів до професійної діяльності, а також сприяти успішному розвитку фахових компетентностей, професійної мобільності, колективної відповідальності, здатності працювати з дорослими.

Українські дослідники вивчають досвід **Великобританії** щодо організації педагогічної інтернатури, зокрема акцентують увагу на цінних освітніх практиках успішної адаптації молодих учителів до реалій педагогічної професії.

Важливо відзначити, що після завершення університету вчитель-початківець отримує характеристику початку кар'єри та розвитку (career entry and development profile), де відзначені досягнення випускника, напрями удосконалення. З урахуванням цих особливостей наставники, ментори розробляють індивідуальну програму розвитку вчителя, який лише розпочинає кар'єру педагога, на короткострокову і довгострокову перспективу¹³³.

¹³¹ Авшенюк, Н.М. (Ред.), Годлевська, К.В., Дяченко, Л.М., Котун, К.В., Марусинець, М.М., Огієнко, О.І., Постригач Н.О., Пилинський, Я.М. (2018). *Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали* (сс. 17-18). Київ: ТОВ «ДКС Центр».

¹³² Там само.

¹³³ Громовий, В., Жосан, О. Аналітичний звіт про круглий стіл «Інтернатура для вчителя: нове чи «добре забуте»? Портал громадських експертів «Освітня політика». URL: <http://education-ua.org/ua/component/content/article/11-podij/1277-analitichnij-zvit-pro-kruglij-stil-internatura-dlya-vchitelya-nove-chi-dobre-zabute-stare>

У **Канаді** у системі педагогічної освіти передбачена така форма професійної адаптації молодого вчителя, як «випробувальний рік».

Аналіз компаративістських досліджень, здійснений науковцями Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, довів, що в канадській системі неперервної педагогічної освіти наявні чіткі механізми і процедури підтримки молодого вчителя у процесі професійної адаптації до педагогічної професії.

З-поміж них –

- надання педагогічної підтримки випускникам ЗВО в період першого року викладання шляхом впровадження відповідних програм;
- акцентування уваги на розвитку педагогічної майстерності;
- залучення до педагогічного стажування учителів-початківців педагогів, що мають значний досвід педагогічної роботи (наприклад, у провінції Юкон Департамент освіти у співпраці з Асоціацією викладачів провінції Юкон і Асоціацією викладачів-пенсіонерів (Retired Teachers Association));
- зосередження уваги на роботі з учнями з обмеженими можливостями, а також учнями, що належать до різних культур¹³⁴.

У Німеччині також сформувалися нормативні механізми підтримки вчителя-початківця та інституту наставництва. Л. Дяченко, вивчаючи конструктивний досвід організації педагогічного стажування випускника-педагога після навчання в університеті, дійшла висновку, що в цій країні намагаються долати ефект «шоку практичної діяльності», що передбачає проходження адаптаційного періоду упродовж 18 місяців.

Значна увага в **Німеччині** приділяється підготовці менторів (наставників) для молодих учителів. Л. Дяченко доводить, що «у нормативно-інструктивних документах земельних Міністерств освіти, науки і культури представлені положення, що відображають роль наставника в школі, його завдання, функції, компетенції, заробітну плату тощо.

Ключовим критерієм допуску досвідченого вчителя до наставництва є проходження ним відповідної атестації «Службова оцінка». Це регулярна процедура атестації педагогічних кадрів, яка проводиться кожні 6 років, здійснюється відділом з нагляду за якістю роботи школи і педагогічних працівників земельного Міністерством освіти і культури.

Відповідно досвідченому вчителю, який готовий працювати наставником, необхідно пройти спеціальні курси підвищення кваліфікації, які проводяться в центрах шкільної практичної підготовки вчителів та центрах підготовки вчителів на базі університетів¹³⁵.

134 Авшеник, Н.М. (Ред.), Годлевська, К.В., Дяченко, Л.М., Котун, К.В., Марусинець, М.М., Огієнко, О.І., Постригач, Н.О., Пилинський, Я.М. (2021). *Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали* (сс. 31-32). Київ: ТОВ «ДКС Центр».

¹³⁵ Там само, с. 53-54.

В освітній практиці **США** сформувалися певні механізми вступу вчителя-початківця до професії, що визначають його готовність до здійснення якісної професійної діяльності. Серед найбільш дієвих механізмів – проходження процедури сертифікації, що може відбуватися двома шляхами. Стандартний шлях полягає у проходженні програми підготовки вчителів у педагогічних коледжах і університетах на бакалаврському чи магістерському рівнях.

Альтернативний шлях доцільний для вчителів, які мають ступінь бакалавра, але не мають педагогічної освіти, тому вони проходять навчання на базі коледжів, університетів, а також в шкільних округах, освітніх центрах. Якість підготовки контролюється органами ліцензування і сертифікації, що функціонують при державних департаментах освіти в кожному штаті¹³⁶.

Для реалізації процедури проходження педагогічної інтернатури в Україні цінним може бути досвід Республіки Кіпр, у якій на рівні державного врегулювання особлива увага приділяється питанням адаптації молодих учителів після завершення навчання в університеті. У цій країні вчитель-початківець може працювати самостійно лише після проходження стажування у закладі освіти і отримання спеціального диплома.

Основним механізмом отримання такого диплому є законодавчо-нормативне врегулювання, адже відповідно до Законів Республіки Кіпр (2000, 2001 рр.) та поправок 2007 р. до Закону «Про державну службу освіти» Університетом Кіпру було укладено і впроваджено «Програму педагогічної інтернатури майбутніх працівників загальної середньої, середньотехнічної та професійної освіти». Аналіз порівняльно-педагогічних досліджень уможливив з'ясувати, що «ця програма скерована на первинне післядипломне навчання молодих учителів у системі неперервної педагогічної підготовки. Метою програми є практична підготовка майбутніх випускників університетів до викладацької діяльності¹³⁷.

У **Республіці Кіпр** особлива увага приділяється підготовці менторів для молодих учителів. Важливо відзначити, що у країні з 2008 р. Університетом Кіпру та Педагогічним інститутом Кіпру розроблено й упроваджено «Програму з навчання новопризначених вчителів середньої освіти та менторів» (педагогічна інтернатура).

Цінною для України є позитивна освітня практика **Угорщини** щодо проходження післядипломного стажування вчителів-початківців, які після призначення на посаду мають упродовж 2-4 років пройти етап адаптації. На основі аналізу навчально-методичної документації К. Годлевська узагальнила провідні компетенції, які мають бути сформовані у вчителів: якісні педагогічні знання та їх вміле використання на практиці; уміння владнати конфліктні ситуації; навички імпровізації; здатність приймати рішення; вміння створювати

¹³⁶ Там само, с. 73-74.

¹³⁷ Там само, с. 89-90.

сприятливу атмосферу у класі; моніторинг навчального процесу; взаємодія з учнями; співпраця з викладацьким складом¹³⁸.

Особлива увага в Угорщині приділяється підготовці менторів, які здійснюють керівництво педагогічною практикою майбутніх фахівців педагогічного фаху, а також стають наставниками молодих учителів під час проходження педагогічного стажування після завершення закладу вищої освіти. К. Годлевська аргументує, що ментор повинен мати диплом учителя, п'ятирічний педагогічний стаж, свідоцтво про складання екзамену з підготовки менторів та угоду з закладом освіти про виконання своїх обов'язків¹³⁹.

Позитивною освітньою практикою організації післядипломного стажування майбутніх учителів, які мають намір займатися професійною педагогічною діяльністю, вирізняється Японія. У цій країні наявний законодавчо-нормативний і власне процесуальний механізми «входження» у педагогічну професію. У країні функціонує Закон про сертифікацію педагогічних працівників та реалізуються процедури, що уможливають початок професійної кар'єри у педагогічній сфері¹⁴⁰.

Вивчення зарубіжного досвіду запровадження педагогічної інтернатури уможливило з'ясувати, що педагогічна інтернатура розглядається як форма професійного удосконалення з метою входження у професію, адаптації до умов закладу освіти на основі поєднання теоретичних знань та практичного досвіду педагогічної діяльності на основі партнерського наставництва.

У більшості країн така форма професійного удосконалення на первинному етапі педагогічної діяльності має певну специфіку:

у *Великобританії* інтернатура реалізується як один з ефективних способів забезпечення якості підготовки педагога-бакалавра і адаптації його до умов школи (складається з практики у закладі середньої освіти та кваліфікаційного іспиту);

у *Німеччині* педагогічна інтернатура має на меті отримання досвіду практичній роботі в школі (включає теоретичне вивчення педагогіки, практичну відпрацювання професійно-педагогічних навичок в школі і складання державного іспиту);

у *Канаді* педагогічна інтернатура є формою підвищення компетентності педагога-бакалавра та його професійного розвитку в сфері управління класом, спілкування з батьками, розвитку здібностей до викладання, забезпечення підтримки становлення початківця-педагога і збільшення частки нових педагогів в конкретній провінції і конкретній предметній сфері);

у *США* педагогічне стажування (інтернатура) включає розвиток професійних умінь, необхідних для самостійної роботи в школі, на високому

¹³⁸ Там само, с. 89-90.

¹³⁹ Там само, с. 89-90.

¹⁴⁰ Там само, с. 119-120.

рівні, закріплення теоретичних знань, спостереження за освітнім процесом в школі, самостійна робота, участь у спеціальних семінарах;

в *Угорщині* післядипломне педагогічне стажування (інтернатура) передбачає наявність інституту менторства, наставництва, його законодавчо-нормативне врегулювання;

в *Японії* результатом проходження післядипломного педагогічного стажування є трьохетапна сертифікація.

Незважаючи на актуальність введення інтернатури в практику підготовки педагогів, в Україні не існує апробованої і затвердженої моделі її організації; не розроблено науково-методичний супровід її запровадження.

Є потреба розроблення змісту й організаційних засад педагогічної інтернатури за процесуальними вимірами (збільшенням тривалості стажування, гарантування ознайомлення з різноманітністю інновацій, взаємодія з керівниками стажування та наставниками) та змістом (оптимізація діяльності, інноваційність, різноманітність технологій навчання, форм, методів тощо).

У вимірах перспектив запровадження педагогічної інтернатури в Україні доцільно імплементувати цінні конструктивні практики зарубіжного досвіду та обґрунтувати рекомендації щодо використання інноваційних ідей на двох рівнях.

Зокрема, на державному рівні в умовах сучасних викликів, зумовлених потребою підвищення престижності педагогічної професії, назріла необхідність розроблення Закону «Про вчителя», у якому мають врегулюватися механізми функціонування системи неперервної педагогічної освіти, а також визначатися чіткі процедури входження у професію.

Наявне «Положення про педагогічну інтернатуру (2021)¹⁴¹ не визначає конкретні етапи проходження педагогічної інтернатури; є необхідність інституалізації цієї форми професійної адаптації, що має передбачати у підсумку складання кваліфікаційного іспиту, підготовка авторського портфолію, підтвердження достатнього рівня професійних компетентностей, визначених у наявному Професійному стандарті вчителя, отримання відповідного документу про проходження цієї форми професійного розвитку.

Крім того, доцільно нормативно врегулювати професійні функції, зобов'язання наставників (менторів), обґрунтувати вимоги до рівня їхнього професіоналізму, визначити, хто саме має право бути наставником молодих учителів.

Очевидно, подібні функції можуть виконувати центри професійного розвитку вчителів у регіонах, у містах або представництва Державної служби якості освіти, що основною функцією має унормування та процесуальну реалізацію механізму сертифікації вчителів.

141 Положення про педагогічну інтернатуру. (2022). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-polozhennya-pro-pedagogichnu-internaturu> (Дата звернення: 16.04.2022).

Акцентуємо увагу, що створення інституту наставництва можливе за умови проходження відповідної підготовки досвідченими учителями-наставниками, які повинні мати вагомий досвід роботи, вирізнятися інноваційними освітніми практиками.

На управлінсько-організаційному рівні за умови чіткого розподілу функцій між інституціями, закладами освіти, учасниками процесу проходження педагогічної інтернатури є необхідність обґрунтування змісту, форм і методів професійної адаптації учителів-початківців, що доцільно визначити у структурованій програмі, а також окреслити вимоги до рівня професійної кваліфікації, професійних компетентностей, що мають вимірятися у процесі проходження інтернатури і під час підсумкового кваліфікаційного іспиту.

Важливою умовою ефективності проходження педагогічної інтернатури є використання різних форм і методів навчання, спрямованих на саморефлексію власного професійного досвіду, аналіз освітніх практик колег, наставників. Серед таких форм роботи – дискусії, дискусійні платформи, багатосторонні консультації, робота в малих групах, проектна групова й індивідуальна робота, щотижневі рефлексивні круглі столи за участю вчителя-методиста та викладача-теоретика, бінарний лекторій, майстер-класи.

Портфоліо молодого вчителя має стати важливим інструментом візуалізації набутого досвіду.

РОЗДІЛ 6

ПРАКТИКУМ ДО ПРОВЕДЕННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ПРАКТИК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

6.1. Завдання з розвитку інноваційної компетентності

Завдання 1. Змодельуйте фрагмент уроку, використовуючи метод «Карусель». Цей варіант навчання найбільш ефективний для одночасного включення усіх учасників в активну роботу з різними партнерами зі спілкування для обговорення дискусійних питань. Ця технологія застосовується: для обговорення будь-якої проблеми з протилежних позицій; для збирання інформації з якої-небудь теми; для інтенсивної перевірки обсягу й глибини наявних знань (наприклад, термінів); для розвитку умінь аргументувати власну позицію.

Як організувати роботу

1. Розставте стільці для учнів у два кола.
2. Учні, що сидять у внутрішньому колі, розташовані спиною до центру, а в зовнішньому – обличчям. Таким чином, кожен сидить навпроти іншого.
3. Внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє – рухливе: за сигналом ведучого усі його учасники пересуваються на один стілець вправо і опиняються перед новим партнером. Мета – пройти все коло, виконуючи поставлене завдання.

Організації такої діяльності учасники внутрішнього кола є прихильниками однієї точки зору, а зовнішнього – протилежної. Спочатку йде обмін думками у перших парах, подаються необхідні відомості (аргументи, оригінальний поворот проблеми тощо). Учні фіксують у записничках усе, що подає протилежна сторона. За сигналом ведучого відбувається зміна партнерів, дискусія продовжується, однак учні намагаються підібрати нові контраргументи. До кінця кола учні, як правило, уже відточують свою систему аргументів, а також здобувають досвід спілкування з різними партнерами.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 2. Схарактеризуйте фрагмент уроку на допомогу методу «Акваріуму». «Акваріум» є формою діяльності учнів у малих групах, ефективний для розвитку навичок спілкування у малій групі, вдосконалення уміння

дискутувати та аргументувати свою думку. Може бути запропонований тільки за умови, що учні вже мають добрі навички групової роботи.

Як організувати роботу

Учитель об'єднує учнів у групи по 4–6 осіб і пропонує їм ознайомитися із завданням.

Одна з груп сідає в центрі класу (або на початку середнього ряду в класі, де стоять парти). Це необхідно для того, щоб відокремити діючу групу від слухачів певною відстанню.

Ця група отримує завдання для проведення групової дискусії, сформульоване приблизно так: прочитайте завдання вголос; обговоріть його у групі; за 3–5 хвилин дійдіть спільного рішення або підсумуйте дискусію.

Поки діюча група займає місце в центрі, вчитель знайомить решту класу з завданням і нагадує правила дискусії у малих групах. Групі пропонується вголос протягом 3–5 хвилин обговорити можливі варіанти розв'язання проблемної ситуації. Учні, що знаходяться у зовнішньому колі, слухають, не втручаючись у хід обговорення.

По закінченні відведеного для дискусії часу група повертається на свої місця, а вчитель ставить до класу такі запитання:

- Чи погоджуєтесь ви з думкою групи?
- Чи була ця думка достатньо аргументованою, доведеною?
- Який з аргументів ви вважаєте найбільш переконливим?

На таку бесіду відводиться не більше 2–3 хв. Після цього місце в «Акваріумі» займає інша група й обговорює наступну ситуацію.

Наприкінці вчитель повинен обговорити з учнями хід групової роботи, прокоментувати ступінь володіння навичками дискусії у малих групах і звернути увагу на необхідність та напрям подальшого вдосконалення таких навичок.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 3. Структуруйте фрагмент уроку з відповідної дисципліни за допомогою технології «Мікрофон». Технологія колективно-групового навчання «Мікрофон» надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Як організувати роботу

1. Поставте запитання класу.
2. Запропонуйте класу будь-який предмет (ручку, олівець тощо), який виконуватиме роль уявного мікрофона. Учні передаватимуть його один одному, по черзі.
3. Надавайте слово тільки тому, хто отримує «уявний» мікрофон.
4. Запропонуйте учням говорити лаконічно й швидко (не більше ніж 0,5-1 хвилину).
5. Не коментуйте і не оцінюйте відповіді.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 4. Змодельуйте фрагмент уроку за спеціалізацією за допомогою технології «Коло ідей». Метою технології є залучення усіх до обговорення проблеми.

Порядок проведення:

- вчитель ставить дискусійне питання та пропонує обговорити його в малих групах;
- після того як вичерпався час на обговорення, кожна група представляє лише один аспект проблеми, яку ви обговорювали;
- групи висловлюються по черзі, поки не буде вичерпано усі відповіді;
- під час обговорення теми на дошці складається список зазначених ідей;
- коли усі ідеї з вирішення проблеми висловлені, можна звернутись до розгляду проблеми в цілому і підбити підсумки роботи.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 5. За допомогою методу «Прес» структуруйте фрагменту року. Метод «Прес» використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і потрібно чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється, переконати інших у правоті. Метод дає можливість учням навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, вчуткій та стислій формі, впливати на думку співрозмовників.

Щоб бути чітким та переконливим, висловлювання повинно мати таку структуру й етапи :

1. Позиція: почніть зі слів «Я вважаю, що ...» та висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору.

2. Обґрунтування: починаючи словами «...тому, що...», наведіть причину появи цієї думки, тобто поясніть, на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції.

3. Приклад: продовжуйте висловлювання словом «... наприклад, приміром...» та наведіть факти, дані, що підтверджують вашу позицію.

4. Висновки: завершіть висловлювання «Отже (тому), я вважаю...» і узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, як необхідно діяти (це своєрідний заклик прийняти вашу позицію). У ваших виступах, якщо це можливо, використовуйте: думку експертів; статистичні та наукові дані; закони України; інші допоміжні матеріали (речові докази, газетні статті, думки інших учнів, громадян тощо).

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 6. За допомогою використання методу рольової гри структурувати фрагмент уроку за спеціальністю. Мета розігрування ситуації в ролях – визначити власне ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду поведінки в подібній ситуації шляхом «гри», виконання «ролі», яка є близькою до реальної життєвої ситуації. Вона допомагає навчитися через досвід та почуття.

Рольова гра імітує реальність шляхом «проживання ситуації у ролі», та надає можливість діяти «як насправді».

Якщо ви берете участь у рольовій ситуації, ви маєте:

- чітко дотримуватись своєї ролі;
- намагатись слухати партнерів та вчителя;
- не коментувати діяльність інших, перебуваючи в ролі;
- намагатись поставитися до своєї ролі як до реальної життєвої ситуації, в яку ви потрапили;
- вийти з ролі по закінченні сценки;
- брати участь в її аналізі.

Однією з форм роботи на уроках є аналіз ситуації, реального випадку, життєвого конфлікту. Для розбору певної ситуації вам необхідно звертати увагу на основні моменти.

Якими є факти: Що відбулося? Де і коли? Хто учасники ситуації? Що ми про них знаємо? Які факти є важливими? Які другорядними? Що в описі є фактами, а що думками, оцінками тощо?

У чому проблема ситуації: У чому полягає конфлікт? Яке питання нам треба вирішити, розв'язуючи ситуацію? У чому інтереси кожної зі сторін? Чому вони суперечливі?

Якими можуть бути аргументи: Які аргументи можуть бути наведені на захист позиції кожної зі сторін? На які документи, інформацію ми можемо спиратися, захищаючи ту чи іншу позицію? *У чому полягає рішення:* Яким буде розв'язання ситуації? Чому саме таким? На що ми спираємось, обираючи таке рішення? Якимиможуть бути наслідки такого рішення? Чи існують інші шляхи розв'язання?

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 7. Шляхом застосування методу «Ток-шоу» змодельуйте фрагмент уроку за фахом. Метою «Ток-шоу» є отримання навичок публічного виступу та дискутування.

Вчитель на цьому уроці є ведучим на «Ток-шоу». Робота організується таким чином:

1. Вам оголошується тема дискусії.
2. Потім пропонують висловитися із запропонованої теми «запрошеним гостям».

3. Слово надається глядачам, які можуть виступити зі своєю думкою або ставити запитання «запрошеним» не більше 1 хв.
4. «Запрошені» мають відповідати якомога коротше і конкретніше.
5. Ведучий також має право ставити своє запитання або перервати виступаючого через ліміт часу.

Така форма роботи допоможе навчитися брати участь у загальних дискусіях, висловлювати та захищати власну позицію.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 8. За допомогою методу «Мозаїка» структуруйте фрагмент уроку за спеціальністю. Мозаїка – це такий вид діяльності на уроці дає можливість працювати разом, щоб вивчити значну кількість інформації за короткий проміжок часу, а також заохочує допомагати один одному вчитися навчаючи. Під час роботи за допомогою методу «Мозаїка» учасники повинні бути готовими працювати в різних групах. Спочатку працюють в «домашній» групі. Потім в іншій групі виступають в ролі «експертів» з питання, над яким працювали в домашній групі, та отримують інформацію від представників інших груп. В останній частині заняття знову повертаються в «домашню» групу, для того щоб поділитися тією новою інформацією, яку надали учасники інших груп.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 9. Використовуючи методи «Домашні групи» і «Експертні групи», спрогнозуйте можливе проведення фрагменту уроку за спеціальністю. Цей метод передбачає дотримання певних вимог. Кожна група отримує завдання, вивчає його та обговорює матеріал. Бажано обрати в групі головуючого, тайм-кіпера (той, хто стежить за часом) та особу, яка ставить запитання, або переконатися, що кожний (кожна) розуміє зміст матеріалу. Після того як вчитель об'єднав учнів у нові групи, учень із «домашньої групи» стає експертом з тієї теми у «експертній» групі. По черзі кожний або кожна мають за визначений вчителем час якісно і в повному обсязі донести інформацію до членів інших груп та сприйняти нову інформацію від представників інших груп.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 63-68).

Завдання 10. Шляхом застосування методу «Світове кафе» структуруйте фрагмент уроку за фахом. «Світове кафе» (The World Cafe) – це простий процес взаємодії, спрямований на широкий обмін думками, ідеями й досвідом. Учасники сідають за кавові столики, розмовляють і після закінчення певного часу переходять до інших столиків. Такі раунди обговорень створюють живу

«мережу» обміну думками й розширюють та поглиблюють колективні знання. Метафоричне ототожнення всього світу з кафе підкреслює важливість мережі словесного обміну й особистих взаємин, які створюють умови для пізнання, але часто залишаються невидимими. Цей метод заснований на припущенні того, що учасники вже мають мудрість і уявлення для розв'язання навіть найважчих завдань. Він дає змогу одержувати й використовувати глибокі знання про сутність речей.

Як зробити процес ефективним

До початку сесії:

- Визначте мету: для чого організується «кафе», які параметри важливі для досягнення цілей «кафе».
- Питання: ставте відкриті запитання (передбачається розгорнута відповідь, а не лише "так/ні"); гарне запитання дає шанс виявити нові ідеї й можливості.

Під час сесії:

Поясніть мету й технологію «світового кафе». Попросіть 4-6 осіб сісти навколо кавового столика й створіть невимушену дружню атмосферу (макс. 5 хвилин).

За кожним столиком сидить фасилітатор, який пропонує нове питання, кейс або проблему, пов'язану з курсом. Одночасно інші учасники за сусідніми столиками також займаються дослідженням подібного питання.

Учасники й фасилітатор столика обговорюють питання й записують усі основні ідеї безпосередньо на столі, покритому аркушем фліпчарта. У цілому цей процес більшою мірою схожий на робочу сесію, а не на презентацію (15-30 хвилин).

Після першого раунду обговорення учасники переходять до іншого стола («посланці ідей»). «Господар» стола коротко інформує їх про ідеї, запропоновані в ході попереднього раунду обговорень. Відновлена бесіда збагачується ідеями, темами й питаннями, порушеними в ході попередніх обговорень із іншими учасниками.

Цей процес повторюється кілька разів – зазвичай три раунди, і ідеї та погляди починають поєднуватися, а колективні знання – зростати (2-3 рази по 15-30 хвилин).

Відведіть час на підбиття підсумків і узагальнення в ході бесіди з усією групою. Результатом є «перехресне запилення» (перенесення) ідей і думок (5-15 хвилин).

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 70-71).

Завдання 11. Змодельуйте фрагмент уроку відповідно до спеціалізації шляхом застосування технології проєкту. Проєкт – це індивідуальна, частіше

групова або колективна діяльність школярів, яка спрямована на створення твору, трактату, дослідження, комп'ютерної програми, есе, наукової статті тощо.

У сучасній школі можна виділити чотири основні напрями ефективного використання проектної технології:

- проект як метод навчання на уроці;
- проектні технології дистанційного навчання;
- для формування дослідницьких навичок школярів у позаурочній роботі;
- як метод організації дослідницької діяльності вчителів.

Метою проектного навчання є: систематизація отриманих знань; практичне застосування знань; набуття нових, глибших знань із певної проблеми. У школі проектне навчання розглядається як:

- засіб активізації пізнавальної діяльності учнів;
- засіб підвищення якості освітнього процесу.

Сучасні умови життя потребують, щоби людина мислила і працювала творчо, а також уміла приймати нестандартні рішення. Технологія проектів вважається одним із найперспективніших методів навчання, адже він створює умови для творчої самореалізації тих, хто навчається, підвищує мотивацію до навчання і сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, формує навички пошуково-дослідницької діяльності. За тематичною спрямованістю проекти бувають дуже різноманітними: *мовні, екологічні, етнографічні, країнознавчі, з прав людини, соціологічні тощо*. Не завжди легко визначити тип проекту за тематичною спрямованістю, адже більшість із них за своєю сутністю є міждисциплінарними. Частіше тип проекту визначається за характером діяльності. Розглянемо такі основні типи проектів: дослідницькі, інформаційні, творчі, ігрові, практичні (практико-орієнтовані). Особливу групу складають телекомунікаційні проекти. Вони вимагають обов'язкового використання телекомунікаційних технологій.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 86-87).

Завдання 12. Структуруйте фрагмент уроку за фахом на основі використання методу дослідницького проекту. В основі такого проекту знаходиться дослідження певних явищ та процесів. Вони потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження, продуманості методів. Повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, висунання гіпотез розв'язання проблеми і намічення шляхів її розв'язання.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 86-87).

Завдання 13. Спроектуйте можливі творчі проекти під час уроку за фахом. Творчі проекти не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників. Вона розвивається, підпорядковується кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути журнал, альманах, виставка малюнків, свято, вистава, сценка тощо.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 86-87).

Завдання 14. Наведіть можливі варіанти рольових, ігрових проектів, які можна виконувати у межах уроків за спеціальністю. Рольовий, ігровий проект передбачає виконання ігрових ролей у моделях/ситуаціях, що об'єднуються загальною ідеєю. Це можуть бути ролі історичних постатей, казкових героїв, персонажів літературних творів, соціальні або професійні ролі; можуть бути використані сюжети літературних творів, казок. Ігрові проекти можуть здійснюватися у формі уявної подорожі, конференції, симпозіуму, журналістського розслідування.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 86-87).

Завдання 15. Запропонуйте тематику інформаційних проектів у межах уроків відповідно до фаху. Інформаційні проекти спрямовані на збір даних про об'єкт або явище. Вони передбачають ознайомлення учасників з інформацією, її аналіз і узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проекти часто інтегруються в дослідницькі.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 86-87).

Завдання 16. Доберіть теми практико орієнтованих проектів, можливих для виконання учнями з урахуванням специфіки дисциплін за вашим фахом. Практичні (практико-орієнтовані) проекти відрізняє чітко визначений із самого початку результат діяльності його учасників, який враховує їхні соціальні інтереси. Такий проект потребує ретельно продуманої структури, сценарію діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них, чітких висновків, участі в оформленні результатів кінцевого продукту.

(Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (2019). Педагогічна інноватика. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 86-87).

6.2. Завдання з розвитку мовної компетентності

Завдання 1. Які мовні засоби використані в тексті, щоб показати стилістичне багатство мовлення вчителя, уміння яскраво, образно, емоційно донести до свідомості учнів духовні цінності народу? Дайте їм характеристику.

«Сьогодні до школи вперше прийшли малюки.

Завтра їм починати навчання, а сьогодні їх привели матері, щоб познайомити з учителем.

Матері пішли додому. Діти залишились з учителем на зеленій галявині, під високою липою.

Старий учитель Іван Пилипович сьогодні зустрічає десяте покоління своїх вихованців. Доведе оцих малюків до четвертого класу, і сповниться йому сорок років роботи в школі.

Ласкаві, привітні очі дивляться в чорні, сірі, сині, блакитні очі своїх вихованців. Діти усміхаються.

– Діти, ви бачили, як задовго до світанку сходить ранкова зоря? – запитав Іван Пилипович, і його лагідна усмішка викликала в малюків таку жтеплу усмішку.

– Ні, не бачили, - відповіли діти.

– А не бачили ви, як соловейко п'є росу?

– Ні, не бачили...

– А як джміль чистить крильця – перед тим, як злетіти з квітки, в якій він спав уночі?

– Не бачили...

– Які ви щасливі, діти... – сказав Іван Пилипович. – Щасливі, бо вам є що побачити. Щасливі, бо ви побачите багато прекрасного. Я поведу вас на берег ставка, і ви побачите, як сходить ранкова зоря. Ми сядемо в кущах, затамуємо подих і побачимо, як соловейко, прокинувшись, п'є краплину роси. Прийдемо до сходу сонця до великої гарбузової квітки і застукано там ледачого джмеля, що, переночувавши в квітці, прокинувся й чистить крильця. Підемо напровесні до нагрітого сонцем стовбура й побачимо, як сонечко з під кори виглядає й здивовано дивиться на сніг: що ж це воно таке – жарко вже спати в ліжку, а надворі сніги лежать...

– Ви щасливі, діти, бо все це побачите...» [Сухомлинський В.О. Які ж ви щасливі! // Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1973. – С.12.]

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 49-51).

Завдання 2. Перед вами авторський портрет учителя. Які особистісні якості йому притаманні? У чому щастя вчителя? Випишіть тропи, вживані в тексті,

і поміркуйте, як епітети, метафори відображають стан душі вчителя.

«Був і я маленькою сірою пташкою, Аж поки дітей не пізнав, як райдугу.

Коли є щось в мені і доброго – все від дітей! Від найяскравішої райдуги людства.

Всі суперечки, всі бої мої – Яка нікчемна і мала біда моя.

Поряд з великим щастям – бути з дітьми! Щодня чекав я з нетерпінням ранку, Щоб утопитись у дитячій щебеті.

Щоб захлинутись у дитячій вереску, Як щастя є – воно поміж дітей» (Драч І.Ф. Дума про Вчителя // Драч І.Ф. Вибрані твори: В 2 Т. – Т. 2.: Вірші та драматичні поеми. – К.: Дніпро, 1986. – С.184).

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). *Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін*. Київ, 49-51).

Завдання 3. Ознайомившись із запропонованою ситуацією, схарактеризуйте дії вчителів та їхнє мовлення: лексичні, синтаксичні особливості, модусні оператори (емотивні знаки засудження, зауваження, коментарі).

«ТТД... ТТД.. – вголос міркував Леонід Йосипович, фізрук, вислухавши Ольгу Григорівну: – Товариші, зачекайте, зачекайте... Щось подібне вже було... Ага, пригадав. Сталося це перед Жовтневими святами. Заходжу в десятий клас, а там ледь до бійки не доходить. З'ясувалося: Шатьку Максиму хтось записку підсунув, я її читав. У ній було... Точно не можу переказати, але зміст такий: поклади калькулятор там, де взяв. Не послухаєшся – тобі глина. І підпис: ТТД. Я ці літери точно запам'ятав.

- За Максимом такий грішок водиться, – підкинула словечко старша піонервожата Любов Миколаївна.

- От бачите, і я тепер пригадав одну халепу з ТТД, – підтримав розмову керівник шостого "Б" Віктор Іванович. – Знаєте яку? Здається, у вересні це було. Дружина принесла дітям кавун, с Здоровий, гарний! На трасі купила. Але на ньому була позначка ТТД. Мені тоді теж на думку не спало, що це зроблено з певною метою.

В учительській запала тиша, яка тримала всіх у напруженні. Її порушила Ольга Григорівна:

- Маестро... Пробачте, Марочкін на ходу зметиковав, що ТТД – це прізвисько, ім'я, по батькові Тодоса. Я ледь не повірила йому.

- Схоже на те, що в школі діє якась дивна група, яка з лінощів не знає, чим зайнятись, – походжаючи по кімнаті, висловив думку фізрук.

- Виходить, що так. Хуліганство! Зіпсувати хлопцеві піджак! За що? Цій справі треба надати широкої гласності, бо, чого доброго, скоро і ми познаходимо в своїх кишенях записки загадкового ТТД, – Ольга Григорівна машинально сунула руку в кишеню костюма.

- Я перепрошую, – втрутилась старша піонервожата. – Історію з ТТД справді не можна залишати непоміченою, але... не треба поспішати. Може,

спробувати спочатку встановити, хто є застрільником групи. А то сполохаємо і все діло зіпсуємо (Троценко О.Г. Фантазія сьомого уроку: Повість: Для серед. шк. віку. –К.: Веселка, 1989. – 143 с. – С. 28-29).

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 49-51).

Завдання 4. Прочитайте роздуми українського мовознавця Р.Зорівчак щодо ролі голосу. Поміркуйте, яке значення має голос для педагога, котрий виголошує доповідь? Які ознаки такого голосу?

...Словозахисник, професор Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсний член НТШ О. Сербенська вважає голос найкращим інструментом, що його створив Господь Бог: «Голос – це сукупність різних щодо висоти, сили й тембру звуків, які видає людина за допомогою голосового апарату. У кожної людини голос має свій тембр – своєрідне забарвлення, силу, звучність, які багато в чому залежать не лише від фізіологічних, вроджених особливостей, а й від того, чи людина вдосконалює свій голос, дбає про добру, чітку дикцію.

Звертаючи велику увагу на писемне мовлення, ми часто не зосереджуємося на тому, щоб гарно висловлюватися, виробляти свій голос, уміти, так би мовити, «ставити" його, пізнавати його діапазон, знати дію резонаторів, голосових зв'язок, визначати оптимальну тональність.

Не забуваймо, що успіх спілкування часто залежить від якості голосу, його тембру. Голос має широку палітру характеристик. Недаремно у «Словнику епітетів української мови» (За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Довіра, 1998 р.) зафіксовано понад 300 означень до слова «голос» (і цей ряд ще не є вичерпаний!). ..

Вочевидь, диктори, актори, промовці, поети та вчителі повинні бути надзвичайно уважні до свого голосу та постійно над ним працювати *(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 58-61).*

Завдання 5. Поміркуйте, в чому сила усного слова, яка роль голосу. Проведіть аналіз власного усного мовлення і мовлення своїх колег. Які мовленнєві помилки частіше за все трапляються? У чому їх причина? Думку обґрунтуйте.

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 58-61).

Завдання 6. Прокоментуйте міркування К. Станіславського.

Робота над інтонацією полягає не в тому, щоб щось вигадувати і витискувати з себе. Вона відбувається сама собою, якщо існує те, що вона має виявити, тобто думка про внутрішню сутність. Нехай паузи поділяють думку, що

викладається, на її складові частини, але щоб кожна з цих частин не втрачала своєї належності і безперервності. Спробуйте по-різному розподілити паузу й наголоси, і ви отримуватимете все нові і нові значення... паузи разом з наголосом чітко виділяють головне слово, виносять його, немов на таці, і подають окремо від інших.

Від часу та від звички зафіксовані слова починають вимовлятися механічно і підпадають під владу м'язів язика. Такі слова вимовляються, обминаючи свідомість. При цьому відбувається роз'єднання тексту і підтексту. Слова стають пустими, бездушними, холодними, не зігрітими, не виправданими думкою, формальними. Так виникає зміщення і мимовільне словоговоріння, що випереджає роботу думки, почуття, волі та всіх душевних елементів. Вони плентаються за механічно вимовленим словом, як подорожній услід потягу на залізниці.

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 58-61).

Завдання 7. Виконайте аналіз педагогічної ситуації: поведінку вчителя і учнів, репліки комунікантів. Визначте, які основні напрями повинні бути в роботі класного керівника в такому колективі?

«Намалюйте» мовний портрет учительки з урахуванням аналізу семантики мови жестів, мовлення.

«У шостому «Б» ніщо не віщувало грози. І раптом... Слова важко підібрати, аби точно визначити ситуацію. Комедія та й годі! Почалась вона з нічого. Вчителька історії, Ольга Григорівна, приготувалась опитувати учнів, коли у клас влетів спітнілий Тодос.

- Заспокойся і поясни, чому спізнився, – стримано сказала вчителька.

Тодос прилизав чубчик, заметушився, повернувся, щоб щільніше причинити за собою двері, і в цей момент клас здригнувся від реготу.

- Що сталося? – Ольга Григорівна, постукуючи олівцем по графіну, заспокоювала клас.

- Тодоса промаркірували, щоб не загубився серед диких качок, – пирскнула дівчинка на першій парті.

Два роки тому на ставку, що густо заріс очеретом, поселилися крижні, чирки, лисухи. Вони спокійно плавали, виводили потомство. Люди не чіпали їх. Нікому й на думку, не спадало полювати на ставку. Тодос збагнув швидко: дістав довге вудилище, почепив на гачок шматок булки - і в очерет. Та й не один, а з ватагою. Батьків не раз викликали в школу, сільраду, штрафували, а Тодосові хоч би що. І ось тепер сталося: на спині Тодоса білою фарбою було виведено літери ТТД, а під ними красувалася качка.

- Що ти зробив з собою? – вжахнулася Ольга Григорівна. – Обережно знімай піджак, бо фарба свіжа, вимажешся.

Тодос почервонів, аж заїкатися став:

- Н-не знаю... Піджак мій... Хтось із-з наших. Я знаю, з-з наших. - І до Забари: - Бароне, чого посміхаєшся? Твоя робота?!

- Ти що, м'яса об'ївся?! – відрізав Забара.

- А хто ж?! Я тобі покажу! В порошок зітру!

- Тодосе, не кричи, ти в класі не один. Мерщій у майстерню, там є розчинники, попроси хлопців, щоб почистили,- мовила Ольга Григорівна і звернулася до класу: – Признайтеся, хто додумався до такого штукарства?

- Яке штукарство? – піднявся Марочкін. – Тодосу захотілось увіковічити своє ім'я в абрєвіатурі. Зараз модно так. От і написав: ТТД – Тарахуна Тодос Данилович...

Клас онімів. Ольга Григорівна на якусь мить розгубилася. Потім сказала:

- Ну й Марочкін! Язик у тебе...

- А хіба не так? - Колька напустив на себе міну ображеного. – Так! Так!

- заступився Забара, а на вухо прошепотів Марочкіну: «Молодець, Маестро, тобі в клубі веселих і кмітливих ціни не буде».

Уся школа знала, що Марочкін за словом у кишеню не полізе. Начитався книжок, журналів – легко, невимушено шикуює своєї ерудицією. Ольга Григорівна так і не второпала, що до чого. Її здивував не так Тодос із своєю черговою витівкою, як Марочкін. В учительській вона задумливо розкладала зошити, папери, а перед очима стояв Колька. Не по роках самовпевнений, гоноровитий, не кожний дорослий наслідиться так поводити себе з подібної ситуації. «Маестро... – усміхнулася вона – влучне прізвисько дали йому... Славний хлопчина. І все ж таки, що між ними сталось? З Тодосом грубо пожартували чи, може, в нього справді вистачило розуму наліпити ТТД? А качка?.. Зійдуться колеги, розкажу...» [Троценко О.Г. Фантазія сьомого уроку: Повість: Для серед. шк. віку. –К.: Веселка, 1989. – С. 26-28].

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 58-61).

Завдання 8. Мовлення педагога виховує, просвіщає і навчає. Важливо, щоб педагог не говорив мовою підручника, а передавав знання “своєю”, доступною для класу мовою, щоб відчував, розумів і любив дітей, прагнув створити необхідний емоційно-інтелектуальний комфорт і для учнів, і для себе, отримуючи від цього моральне задоволення. То в чому ж таємниця творчості вчителя? Прочитайте текст, керуючись засобами невербального мовлення.

«Де найперша таємниця творчості вчителя? Однозначно – в конспекті уроку, точніше у великій праці по підготовці до нього, неповторного, єдиного як прожите життя, як неповторне свято єднання вчительської душі з душами своїх вихованців.

Друга таємниця творчості педагога в його відмові йти по протореній стежці, в його звичці знаходити нестандартні рішення будь-якої проблеми.

Кого люблять діти? Хто не такий як всі, хто щодня радує їх новинкою, хто не буденно сіра, а святкова творча особистість. Це не лише божий дар, цьому можна навчитися у вузі. У нашій школі є правило – два уроки на місяць учитель розробляє в деталях і показує пробу своєї творчості колегам, збагачуючи скарбничку колективного досвіду. Тут і диференціація, тут і розвиток, і становлення особи, тут і цілісна картина світу через інтеграцію предметів в одній темі та проведення дискусії при громадському огляді знань.

Третя таємниця творчості вчителя в його повній свободі вибору форм і методів. Без неї він задихнеться. Вимога єдина - знання ґрунтовні з сумнівом і доказом, з у власною думкою і елементом наукового дослідження.

Четверта таємниця демократизації навчання, в поєднанні з високою вимогливістю, турботою про здоров'я дитини.

П'ята таємниця – пробудження і розпізнавання у дітей природної обдарованості, яку всіма силами і вмінням педагога слід підтримати, розвинути, досягти найвищого рівня творчості у вибраній галузі.

Шоста таємниця – стимул, стимул і ще раз стимул.

Висновок-аксіома. Без творчого вчителя не може бути ні нової школи, ні нового суспільства, ні вільної України.

Творчість, як прояв новизни в створенні духовних і матеріальних цінностей, потребує свободи і підтримки» [Захаренко О. Поради колезі, народжені в школі над Россю. // Освіта України. – 2005. - №59-60.

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 65).

Завдання 9. Охарактеризуйте особливості діалогу учительки й учениць. Які методи впливу на особистість були використані вчителем? Про який стиль спілкування педагога з учнями свідчить текст? Доведіть свою думку.

«Коли мами привели Наталочку й Шуру першого вересня до школи, Наталочка принесла до шкільного кабінету багато камінців і черепашок, що понабирала на березі моря в Євпаторії, а Шура привезла з Одеси морську черепаху.

Обидві вони піднесли вчительці, Ганні Петрівні, букети квітів. Ганна Петрівна, ласкаво посміхаючись, запитала:

- Ким же ви, дітки, хочете бути вивчившись?
- Морським капітаном! – сказала Наталочка.
- Гарпунником, - заявила Шура.
- А чи не боїшся китів? Вони ж величезні?! – засміялася Ганна Петрівна.
- А я пінгвінів ловитиму! – одповіла Шура. – Вони менші!
- Щоб бути капітаном або гарпунником, треба вчитися на «відмінно»! – сказала Ганна Петрівна.

– Єсть, учитися на «відмінно»! – відповіли Наталочка і Шура. Ніби справжні моряки» [Вишня Остап. Капітан і Гарпунник // Вишня Остап Вибране. – К.:Наук. думка, 1984. – С. 218.].

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 88-90).

Завдання 10. Які мовні засоби використані в тексті, щоб змалювати образ учителя? Дайте їм характеристику. Прочитайте текст. На Вашу думку, вчителька зіткнулася зі складною ситуацією: а) нічого особливого в цій ситуації немає; б) скоріше ситуація незвичайна; в) надзвичайно нестандартна ситуація. г) ваша відповідь. Які особистісні і професійні якості допомогли вчительці вирішити цю педагогічну ситуацію? Визначте стиль спілкування вчительки з учнями.

«Тут уже всі присутні не втрималися, кожний почав доводити, що його мама найкраща, зчинився галас, на який підійшла вчителька Людмила Павлівна. Хлопці притихли.

Людмила Павлівна, дізнавшись, про що спалахнула суперечка, помирила всіх.

– У кожного з вас, – сказала вчителька, – таки справді мама найкраща в світі! Такої хорошої мами, як у Славка, як у Павки, як у Юрка і як у кожного з вас, ні в кого нема! І в мене є мама, – посміхнулася Людмила Павлівна, – вона вже старенька, але вона так само найкраща мама в світі!» [Вишня Остап. У Новому році – все нове, хороше // Вишня Остап. Вибране. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 197.]

(Семенов, О., Грищенко, О. (2015). Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін. Київ, 88-90).

Завдання 11. Ознайомитесь та уявіть міміко-пантомімічні вирази й фрази викладача у ситуації, коли відчиняються двері й з'являється студент, який запізнився:

- 1) вимогливо: «Швидше сідайте!»;
- 2) здивовано: «Від Вас я такого не чекав»;
- 3) з докором: «Ну як Ви могли!»;
- 4) запитуючи: «Щось сталося?»;
- 5) радісно: «Нарешті!»;
- 6) тріумфально: «А я що говорив!»;
- 7) обурено: «Це уже в котрий раз!»;
- 8) байдуже: «Мене це не стосується»;
- 9) з прикрістю: «Ви всіх відволікаєте!».

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 88-89.).

Завдання 12. Продемонструвати фрагмент заняття з вивчення нового матеріалу, перевірки домашнього завдання, закріплення вивченого матеріалу, інструктажу до практичної роботи чи виховного заходу. Фрагмент бажано демонструвати в межах 5 хв.

Присутні оцінюють дії викладача, який демонструє фрагмент, і заповнюють запропоновану нижче таблицю з короткими зауваженнями та виставляють підсумкову оцінку (за дванадцятибальною шкалою):

Оцінювання дій студентів

	Дії студента	Прізвище студента				
	Зовнішній вигляд викладача					
	Хода					
	Постава перед аудиторією					
	Жести					
	Авербальні дії (дії з предметами)					
	Постава за викладацьким столом					
	Постава перед аудиторією					
	Постава під час індивідуальної бесіди зі студентом					
	Голос					
	Мова (діалогічна і монологічна)					
	Підсумкова оцінка					

(Лаврінченко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 89-90.)

Завдання 13. Зайдіть до навчальної аудиторії та привітайтеся, зосередьте увагу студентів, налаштуйте їх на співпрацю. Зайдіть до навчальної аудиторії та приверніть увагу студентів без мовного спілкування засобами міміки, пантоміміки тощо. Провести аналіз варіантів спілкування з аудиторією слухачів. Встановити, який із варіантів спілкування більше сподобався слухачам?

(Лаврінченко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 14. Зверніться до студентів, використовуючи різні системи звертань (прохання, вимога, попередження, похвала, гумор, запитання, натяк, наказ, побажання). Необхідно знайти не тільки відповідну інтонацію, а й підібрати пластику міміко-пантомічного інтонування, відповідну постановку тіла.

Постійно стежити за свободою рухів тіла, розкутістю. Провести аналіз запропонованих слухачами варіантів звернень.

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 15. Вправа на техніку інтонування: скажіть фрази з різними відтінками мовлення (залежно від педагогічної ситуації). Провести аналіз запропонованих слухачами варіантів інтонування висловів.

- «Хто черговий?»;
- «Підійдіть до столу»;
- «Ви виконали домашнє завдання?»;
- «Прошу Вашої уваги»;
- «Так»;
- «Будьте ласкаві».

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 16. Вправа на визначення та уточнення системи спілкування. Уявіть собітаку ситуацію: Ви заходите до аудиторії й Вам повідомляють, що в студентському колективі склалася конфліктна ситуація. Продемонструйте, який стиль спілкування (авторитарний, ліберальний, демократичний) з вихованцями Ви оберете? Яка інформація Вас буде цікавити в першу чергу. Провести обговорення на предмет обґрунтування викладачем того чи іншого стилю спілкування.

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 17. Інценування дій викладача в різних ситуаціях. Провести обговорення дій викладача у запропонованих ситуаціях. Наприклад:

- зробіть зауваження студенту (необхідно підібрати різні варіанти зауважень залежно від ситуації);
- проведіть бесіду зі студентом, який не виконав домашнє завдання;
- зробіть коротке зауваження порушнику дисципліни;
- прокоментуйте оцінку, яку Ви поставили студентові.

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 18. Педагогічна ситуація. Що Ви будете робити, якщо студент

запізнився на лекцію чи семінарське заняття, відволікається під час пояснення нового матеріалу, заважає іншим. Прокоментуйте всі перераховані ситуації з наведенням прикладів мовленнєвих зворотів. Провести обговорення запропонованих викладачами мовленнєвих зворотів.

(Лаврінченко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 19. На початку семінарського (лабораторного) заняття з'ясувалося, що студенти не виконали всією групою домашнє завдання. Інсценуйте вашу поведінку, використовуючи можливості професійно-педагогічного спілкування, міміки, жестів. Проаналізувати запропоновані варіанти поведінки викладача.

(Лаврінченко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 20. Використовуючи власну енциклопедичну обізнаність (тема довільна), побудуйте розмову зі студентами, використовуючи режисерсько-педагогічні прибудови «зверху», «на рівні» та «знизу». Проаналізуйте, які основні характеристики отримає діалог залежно від використаної режисерсько-педагогічної прибудови.

(Лаврінченко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.)

Завдання 21. Зрежисирувати діалог зі встигаючим / невстигаючим студентом, використовуючи режисерсько-педагогічні прибудови:

А) «на рівні»:

– *Встигаючий студент:* (репліка викладача: «Мені здається, що мимогли б вийти за межі програмового матеріалу і зробити спроби розглянути вказані факти з іншого боку...»);

- *Невстигаючий студент:* (репліка викладача: «Я зрозумів, у чому причина таких низьких результатів Вашого навчання...»);

Б) «знизу»:

- *Встигаючий студент:* (репліка викладача «Якщо зможете, то спробуйте самі розібратися з цим матеріалом...»);

- *Невстигаючий студент:* (репліка викладача: «Послухайте, а давайте яне буду сьогодні оцінювати Вашу відповідь. Ви самі оціните результати своєї роботи...»).

(Лавріненко, О.А. (2015). *Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.).

Завдання 22. Прочитайте уважно репліки і висловлювання педагогів та визначте, які з них позитивно впливають на процес комунікації, а які створюють бар'єри комунікації. Результати аналізу запишіть у зошити за такою таблицею:

Репліки та висловлювання педагога	
Позитивний вплив на процес комунікації	Створюють бар'єри комунікації
1...	1...

Репліки і висловлювання:

- Не говоріть зі мною таким тоном. (–)
- Дивіться мені в очі. Підніміть голову. (–)
- Ви на правильному шляху. (+)
- У цьому щось є (+)
- Я попереджав Вас, що цим все скінчиться. (–)
- Спробуємо обговорити. (+)
- У ваші роки я вже... . (–)
- Зовсім несподівано. (–)
- У Вас язик як мітла. (–)
- Це все, що Ви хотіли сказати? (–)
- Всі роблять помилки. (+)
- Щось я Вас сьогодні не впізнаю. (+)
- Коли це було? Доведіть? (–)
- Правильно, але потрібно конкретизувати... . (+)
- Боже, хто це перед нами! Може нам всім встати і вклонитися? (–)
- Може, спробуємо (+)
- Є час подумати. (+)
- Намагаюся Вас підтримати. (+)

(Лавріненко, О.А. (2015). *Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 128-131.).

Завдання 23. «Ланцюжок цікавих фактів». Використовуючи регламентований формат часу (до 5 хв.) підготувати цікаву, захоплюючу розповідь на довільну тему. Режисувати темпоритм розповіді так, щоб максимально використана кількість цікавих фактів була логічно пов'язана і спрямована на засвоєння аудиторією студентів головної ідеї, поняття навчальної

ситуації.

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 133-135.)

Завдання 24. «Почуття і настрої». Використовуючи фрагменти музичного твору Антоніо Вівальді «Пори року», проаналізувати картини, що впливають в уяві студентів та характеризувати почуття та настрої від прослуханих фрагментів. Прослухавши музичні фрагменти, провести обговорення питання: «Що з музичного матеріалу впливає на формування почуттєвої сфери та настрою слухача?».

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 133-135.)

Завдання 25. «Педагогічний такт». Ознайомити слухачів із педагогічним етюдом Ю.Л. Львової «Кому з нас треба зупинитися...». Використовуючи непряме педагогічне навіювання, підвести слухачів до оцінки ситуації, що описується та аналізу подальших дій наставника й учня. Запропонувати завершити на власний розсуд педагогічний етюд із розігруванням ролей «наставника» і «учня». Провести обговорення творчої роботи слухачів.

Чому так трапилося? Можливо, тому, що день був насуплений і похмурий? Або ж я просто дуже втомилася? У класі закінчувалася робота над двогодинним твором. Спочатку було цікаво, хто яку тему обере, хто як розпочне роботу; дехто піднімав очі, в яких читалося благання про допомогу

– я йшла і допомагала: разом шукали втрачений зв'язок думок або підказувала забуте слово з цитати. І ось усі розписалися, розшарілися і я вдосталь натішилась ними, захопленими енергійною роботою, замисленими і повністю зануреними у себе.

...Уже давно віддзвенів дзвоник, дев'ятикласники здали зошити й вийшли з класу, забравши свої чернетки, він сидів і, не поспішаючи писав...ні, у тому то й справа, що не писав, а списував із якогось журналу, що зухвало лежав у нього на столі. Ще під час уроку я підходила до нього, просила не списувати, оскільки жодна тема не вимагає нічого іншого, як окрім власної, можливо спірної, неточної, але власної думки. Але він продовжував таємничо косити очима на стілець, що стояв поруч, де очевидно, й лежала рятівна книга, чи журнал. Коли він піднімав голову, я з докором дивилася на нього, натякаючи на те, що цього робити не треба...

А тепер шостий урок закінчився, всі пішли, а він як ні в чому не бувало продовжував вже відкрито списувати...

Тоді я сказала:

- Денисе, а може вже досить?

Він подивився на мене більш суворо, ніж я на нього. Його гарне, яскраве обличчя спалахнуло, але стримуючи себе він так собі м'якенько відповів:

- У мене розпал натхнення, творчості...
- Творчого списування? – відрізала я.
- Хоча б... Можливо, у цьому моя індивідуальність...
- Ось що, Денисе, давайте Вашу роботу і йдіть відпочивайте, – і я протягнула руку. Він із жалем подивився на неї і чітко промовив:
 - Диференційованого підходу у Вас немає, а про це, до речі, в газетах пишуть...
 - Що в газетах пишуть, уявіть собі я знаю, але мені не хотілося бзраз на цю тему дискутувати. (Я почула власний лайливий голос і злякалася: що я роблю! Серйозно сперечаюся з учнем, що мене навмисно роздратовує!)
 - Яюсь це не демократично – продовжував учень.
 - Дивно Ви яюсь демократію розумієте, однобоко – практично крикнула я, і тут мене понесло...(Чула себе і думала: „Але ж я молодих колегвчу: не дратуйтеся! Скільки способів подолати роздратування їм пропонувала: до десяти рахувати, кохане обличчя згадати...”)
 - А от кричати якраз не треба – голосно та грізно сказав він.
 - Так як же не кричати! – ще сильніше розійшлася я („Зупинись! – вимагала я від себе абсолютно безуспішно: – Подивися на себе з боку...Яка я потворна! Зрозумій його, перевтілься у нього, як учиш інших... Він же просто як кажуть, „закусив вудила...”). – Як негарно, недостойно, несправедливо врешті, Ви поводите себе зараз! – поміж тим, практично не усвідомлюючи, що кричала якраз я, і щось грубе доносилось мені у відповідь.

Раптом, неначе з розмаху, з розбігу, неначе в стіну врізалась, я замовкла, бо Денис твердо обірвав мене:

- Комусь із нас треба зупинитися.

Я з полегшення здихнула і...прийшла до тями. „Вибач...” – уже виривалось з моїх губ, але він випередив мене і тихо-тихо сказав:

- Вибачте мене, – і вийшов із класу, забравши все ним написане.

(Лавріненко, О.А. (2015). Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 138-139.)

6.3. Завдання з розвитку педагогічної майстерності

Завдання 1. Для того, аби розглянути педагога в якості лідера, доцільно порівняти ці дві ролі. Наведена нижче вправа допоможе вам розпочати процес усвідомлення ролі педагога як лідера.

1. Пригадайте педагога, який позитивно вплинув на вас. Завдяки чому йому це вдавалося? Запишіть слова, якими ви могли б описати цього педагога.

2. Подумайте про лідера, який надихав вас у минулому. Це може бути всесвітньо відома людина, як Мартін Лютер Кінг, Магатма Ґанді, Мати Тереза, або ваш батько чи тренер. Завдяки чому лідер надихав вас? Запишіть слова, якими ви могли б описати цього лідера.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 12).

Завдання 2. Після успішного виконання цього навчального завдання ви зможете назвати риси ефективних лідерів. Перегляньте два списки слів, які ви склали під час попередньої вправи, та покажіть їх іншій людині. Чи помічаєте ви певну подібність між ними? Чи наводить це вас на думку про паралелі між лідером і педагогом?

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 13).

Завдання 3. Обговоріть стилі лідерства, відповідаючи на такі запитання: як відрізняються типи лідерства; які переваги й недоліки кожного з типів? Після загального обговорення стилів лідерства, виконайте в невеликих групах наступну вправу:

1. Обговоріть нотатки, які ви зробили під час обміну думками у групі.
2. За допомогою таблиці 1.1 охарактеризуйте рису, яка була обрана для вашої групи. Обговоріть, як представлено лідерство.
3. Обміркуйте та запишіть способи, в які викладач міг би застосувати цю рису.
4. На ватмані запишіть підсумок своєї дискусії та представте його аудиторії.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 15)

Завдання 4. Спостерігаючи за презентаціями груп, запишіть основні тези, висловлені стосовно кожної риси лідера:

- розуміння необхідності змін;
- формування кола однодумців;
- підтримка інших;
- визначення шляху.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 15).

Завдання 5. Під час вашої лекції двоє учнів починають тихо розмовляти один з одним. Ваші дії:

- не звертатимете на них уваги;
- попросите їх припинити розмови;
- скажете, що вони діють вам на нерви, і якщо вони продовжува-тимуть

розмови, ви їх попросите вийти за двері.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 19).

Завдання 6. Один з учнів запізнюється на п'ять хвилин і заходить, коли група вже працює над завданням. Цей учень запізнюється вперше і виглядає засмученим. Він швидко сідає за парту, але не починає працювати. Ваші дії:

- згадаєте своє правило щодо запізньовань і скажете йому: «Ти запізнився. Ти знаєш, що за це буде. Підійдеш до мене після заняття»;
- не робитимете нічого;
- вловите його погляд, попросите підійти до вас і скажете: «Ти сьогодні виглядаєш стурбованим».

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 19).

Завдання 7. Один з учнів дуже голосно розмовляє, особливо коли чимось захоплюється. Це відволікає інших учнів. На занятті учні в парах навчають одне одного новій навичці. Все йде добре, поки цей учень не захоплюється роботою і, не помічаючи, починає говорити дедалі голосніше. Ваші дії:

- не звертатимете уваги;
- відведете учня в бік попросите розмовляти тихіше;
- скажете, щоб він не говорив так голосно.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 19).

Завдання 8. Ви розподілили учнів на пари й дали їм спільне завдання. Один з учнів каже: «Я з цим шмаркачем працювати не буду. Дайте мені іншого напарника!» Ваші дії:

- проігноруйте ці слова й дайте змогу вихованцям вирішити всесамостійно;
- зробите перерву й поговорите з ним;
- скажете учневі, що він таки працюватиме з цим напарником, тому треба дорослішати й робити те, що кажуть.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 19).

Завдання 9. Ознайомтеся з методикою НОРМА.

Компоненти:

1. Не втручатися.

Що це означає:

Продовжувати заняття у звичний спосіб без втручання в ситуацію; нічого не говорити та не робити для виправлення поведінки.

Як працює:

Якщо ви не звертаєте уваги на поведінку, це дає вам змогу продовжувати заняття і не відволікати всю аудиторію без потреби. Іноді ситуація вирішується без вашого втручання.

Чому важливо:

Цей підхід важливий коли:

- ви вважаєте, що небажана поведінка майже напевне припиниться сама по собі;
- поведінка нікому не шкодить;
- немає небезпеки хвильового ефекту (малоймовірно, що інші учні імітуватимуть або повторюватимуть небажану поведінку).

Як це робиться:

Спостерігайте і слухайте. Запитайте себе: «Ситуація покращиться чи погіршиться, якщо я не втручатимусь?»

Рекомендації:

- Часто учні погано поводяться, аби привернути вашу увагу, і якщо їм вдається, це може підсилити негативну поведінку.
- Учні підтримують один одного і можуть продовжувати погано поводитись, якщо відчувають підтримку одногрупників.
- Знайте, хто в групі лідери.
- Обмежуйте правила до мінімуму. Що більше правил, тим більша ймовірність їх порушення.
- Відстежуйте негативну поведінку, на яку ви не реагували. Ведіть нотатки, щоб коли вам знадобиться поговорити з учнем, ви могли оперувати конкретною актуальною інформацією.

2. Опосередковано припиняти небажану поведінку

Що це означає:

Невербально дати зрозуміти учневі, що він має припинити поводитися таким чином.

Як працює:

Припиняє негативну поведінку не порушуючи перебігу заняття.

Чому важливо:

Якщо ви зможете припинити небажану поведінку опосередковано, ймовірність конфронтації чи ворожості буде меншою.

Як це робиться:

Встановіть зоровий контакт. Спокійно підійдіть ближче до учня, який порушує дисципліну.

Рекомендації:

Не варто соромити учня, це рідко допомагає.

Зосередьте увагу на відповідній групі учнів. Уникайте виокремлення

«офірного цапа» або лише одного вихованця, якщо до порушення дисципліни причетні кілька осіб. Не поширюйте провину на інших, якщо насправді винен лише один учень.

3. Розвідати ситуацію.

Що це означає:

Ставити запитання та збирати інформацію.

Як працює:

Дає вам більше необхідної інформації про те, що відбувається.

Чому важливо:

- Якщо ви уважніше ставитиметеся до інформації, ви зможете обрати найоптимальніший шлях для вирішення ситуації.
- Ви уникнете почуття ніяковості, яке може виникнути, якщо ви робитимете поспішні висновки та даватимете нереалістичні поради.
- Як це робиться:
- Реагуйте по суті. Наприклад, «Отже, ви кажете, що_____.»
- Реагуйте на почуття. Наприклад, «Ви відчуваєте себе через те, що...»
- Обговорюйте ситуацію наодинці з учнем.
- Уникайте поспішних суджень.
- Якщо вам потрібно відреагувати або прокоментувати поведінку, робіть це конструктивно.

Вам можуть допомогти описані нижче методики:

- Забезпечуйте зворотний зв'язок.
- Запитуйте думку учня. Чи дійсно він саме так бачить ситуацію?
- Реагуйте на думку учня.
- Повідомляйте, яку поведінку ви хочете бачити і чому.
- Обов'язково робіть наступні кроки. Якщо учень виправив поведінку, його слід похвалити, якщо ні – продовжуйте виправляти ситуацію.

Рекомендації:

- Будьте уважні, коли ставите запитання або відповідаєте на них.
- За можливості обговорюйте ситуацію приватно, не в присутності інших.
- Навчіться добирати слова, щоб правильно описати, як може почуватися учень.
- Уникайте поспішних суджень.
- Якщо вам потрібно прокоментувати поведінку або відреагувати на неї, робіть це конструктивно.

4. Моделювати правила.

Що це означає:

Повідомте учням, що саме вони мають зробити. Опишіть наслідки в разі невиконання.

Як працює:

Зупиняє порушення дисципліни, перш ніж воно пошириться на весь клас.

Чому важливо:

Якщо ви конструктивно виходитимете з таких ситуацій та, в разі потреби, застосовуватимете санкції за порушення дисципліни, збільшиться ймовірність того, що учні активніше братимуть участь у навчальному процесі.

Як це робиться:

Повідомте учням, яку поведінку ви очікуєте. Опишіть наслідки в разі невиконання вимог.

Рекомендації:

- Застосовуйте цей підхід для вирішення проблем, які унеможливають навчальний процес.
- Моделюйте правила, коли порушення поведінки може зашкодити учням, які погано поводяться, або всім іншим.

5. Аналізувати поведінку учнів у динаміці.

Що це означає:

Вести нотатки, відстежувати. Ваші нотатки мають містити дату та опис конкретного випадку порушення дисципліни, а також іншу необхідну інформацію.

Як працює:

Ведення записів дасть вам змогу оперувати достовірними фактами під час розмови з учнем, який порушує дисципліну. Особливо корисними вони стануть у випадку, коли потрібно довести директорові, що учня слід виключити з навчального закладу.

Чому важливо:

Якщо у вас буде достовірна інформація про поведінку учня, це збільшить довіру до всього, що ви говорите з цього приводу.

Рекомендації:

- Застосовуйте санкції, про які попереджали.
- Підтримуйте будь-які спроби покращити поведінку.
- Цей матеріал базується на моделі дисципліни КАРКГАФА, розробленої Робертом Каркгафом.

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 23-26).

Завдання 10. Дайте відповіді на наступні запитання:

1. Який принцип лежить в основі роботи з порушенням дисципліни?
2. НОРМА – це методика роботи з порушенням дисципліни.

Н означає

О означає

Р означає

М означає

А означає

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 26).

Завдання 11. Сформулюйте власну думку з приводу таких питань.

- Коли викладач не повинен втручатися?

- Наведіть приклади ситуацій, коли ви не маєте втручатися?
- Що тягне за собою опосередковане припинення небажаної поведінки?
- Коли слушно опосередковано припинити небажану поведінку?
- Яким чином можна припинити небажану поведінку?
- Наведіть приклади ситуацій, які потребують вашого безпосереднього втручання?
- Для чого пропонується розвідати ситуацію?
- Наведіть приклади ситуацій, коли ви маєте втрутитися?
- Що означає моделювання правил?
- Наведіть приклади ситуацій, коли доречно моделювати правила?
- Навіщо потрібно відстежувати поведінку учнів?
- Який метод ви використовуватимете для відстеження поведінки учнів?
(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 27).

Завдання 12. Два учні починають тихо розмовляти в той час, як ви пояснюєте новий матеріал. Використовуючи методику НОРМА, що ви зробите спочатку?

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 27).

Завдання 13. Учень запізнився на заняття на п'ять хвилин після маленької перерви, а потім на десять хвилин після великої перерви. Які компоненти методики НОРМА ви б застосували?

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 27).

Завдання 14. Учень постійно ставить під сумнів достовірність матеріалу, який ви викладаєте. Які компоненти методики НОРМА ви б застосували?

(Сергеєва, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 27).

Завдання 15. Вправа для самоаналізу. Будь-ласка, не замислюючись, вкажіть пальцем на себе. Куди ви вказали?

Найімовірніше, ви вказали не на голову, не на руки. Ми переконані, що ви не показали пальцем на ноги. Якщо ви така ж людина, як і всі інші націй планеті, ви вказали пальцем на ділянку посередині грудей, якраз біля серця.

Відомий науковець Антоніо Дамасіо стверджує, що людські істоти мають здатність відчувати емоції, тобто мають почуття, а емоції впливають на розум одразу, як тільки вони виникають. Цю думку підтверджують і лікарі, і психологи, і педагоги, що існує міцний зв'язок саме між серцем і мозком, між емоціями та розумом.

Як саме учні почувуються в конкретній навчальній ситуації має величезний вплив на те, що вони сприймають, скільки з цього розуміють, і на скільки добре запам'ятовують інформацію для подальшого пригадування та застосування. Інтелектуальна енергія та продуктивність виснажується негативними емоціями. Викладачі, які використовують навички ефективного міжособистісного спілкування, створюють емоційний простір, який сприяє навчанню.

(Сергеева, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 88).

Завдання 16. Вправа для самоперевірки. На аркушах паперу перерахуйте емоції, які ви відчували в навчальних аудиторіях. Довільно «розмістіть» емоції там, де вам вкажуть.

(Сергеева, Л.М., Молчанова, А.О., Пащенко, О.В. та ін. (2008). Практикум з педагогічної майстерності: Київ: ТОВ «Етіс Плюс», 88).

6.4. Завдання з розвитку методичної компетентності

Під час виконання завдань з розвитку методичної компетентності майбутніх учителів доцільно застосовувати методи дискусії, ток-шоу, презентації (групові й індивідуальні), «мозкового штурму» та ін. Рекомендуємо використовувати завдання, розроблені Т. Денищич для учителів гуманітарних дисциплін, водночас адаптувавши їх до специфіки певного фаху та враховуючи кваліфікаційні вимоги до майбутніх учителів певної спеціалізації (Денищич, Т.А. (2017). Педагогічна практика: зміст, організація, проблемні аспекти формування педагогічної майстерності : посібник для студентів галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність – 035 «Філологія (українська)». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 13-21).

Тема 1. Проблема сучасного уроку (з урахуванням предметної спеціалізації).

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити основні форми навчання в школі. Визначити місце, роль, завдання й особливості сучасного уроку з відповідної до вашого фаху дисципліни.
2. Проаналізувати класифікації уроків відповідно до вашої фахової дисципліни, яку ви викладатимете у школі.
3. Запропонувати варіант класифікації типів уроків для 5–11 класів, попередньо дослідивши цей аспект шляхом опитування або/і анкетування вчителів.
4. Підготувати тематичне планування уроків для 5–9 класів (тема не менше 10 годин).

Тема 2. Нестандартні форми проведення уроків за фахом.

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити причини виникнення нових форм організації й проведення уроку за вашим фахом.
2. Подати існуючі класифікації нестандартних форм навчання в сучасній лінгводидактичній літературі. Якою класифікацією Ви будете користуватися у своїй педагогічній діяльності?
3. Провести анкетування серед учителів, учнів 5–9 класів (зазначити, скільки було охоплено респондентів, регіон, назва-номер школи). З'ясувати, які поширені види нестандартних уроків, як часто вони проводяться, наскільки вони необхідні, чи достатньо методично вони розроблені, чи є схема аналізу таких уроків (інші питання за бажанням студента).
4. Проаналізувати особливості проведення нетрадиційних уроків (3–4 уроки).
5. Розробити конспект нетрадиційного уроку з дисципліни за фахом.

Тема 3. Особистісно орієнтований підхід до навчання української мови (математики, фізики, природознавства, хімії, біології тощо (обрати дисципліни за фахом)).

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити значення особистісно орієнтованого підходу в умовах модернізації сучасної шкільної освіти.
2. Проаналізувати праці українських та зарубіжних учених, в яких висвітлюється проблема особистісно орієнтованого підходу (навчання).
3. Показати реалізацію особистісно орієнтованого підходу на уроках з певни дисциплін вчителями загальноосвітньої школи №_____ або школи нового типу.
4. Розробити конспект уроку з використанням особистісно орієнтованого навчання з теми «_____».

Тема 4. Проблемно-пізнавальні завдання на уроках української мови (математики, фізики, природознавства, хімії, біології тощо (обрати дисципліни за фахом)).

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити сутність понять «проблемне навчання», «проблемна ситуація», «проблемне завдання», «проблемно-пізнавальні завдання».
2. Визначити значення проблемно-пізнавальних завдань для розвитку активності й самостійності школярів.
3. Укласти картотеку статей фахових видань з окресленого питання.
4. Провести анкетування або/і опитування, під час якого з'ясувати: мету використання проблемно-пізнавальних завдань, види, підготовка, частотність використання, роль учителя, активність і самостійність учнів.
5. Розробити проблемно-пізнавальні завдання з однієї теми для 5 та 8 класів.

Тема 5. Професійна компетентність учителя відповідного фаху.

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити сутність понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» у працях вітчизняних та зарубіжних учених.
2. Визначити складові професійної компетентності учителя відповідного фаху.
3. Провести анкетування учнів і вчителів школи з метою визначення основних вимог до вчителя відповідного фаху з урахуванням складових професійної компетентності.
4. Розробити власну модель професійної компетентності вчителя певного фаху.

Тема 6. Роль особистості вчителя-предметника в інтенсифікації освітнього процесу.

Орієнтовні завдання:

1. Проаналізувати основні чинники, від яких залежність успішність навчання учнів.
2. Визначити складові процесу навчання як взаємодії вчителя й учнів.
3. Провести анкетування учнів школи та вчителів з метою визначення основних якостей сучасного вчителя.
4. Опрацювавши фахові видання, розробити модель професійної майстерності сучасного вчителя-предметника.

Тема 7. Розвиток діалогічного мовлення учнів на уроках української мови (математики, фізики, природознавства, хімії, біології тощо (обрати дисципліни за фахом).

Орієнтовні завдання:

1. Висвітлити лінгвістичні та психологічні чинники розвитку діалогічного мовлення.
2. Проаналізувати види, типи діалогу в сучасній науці.
3. Окреслити основні вимоги до організації діалогічного мовлення учнів.
4. Провести спостереження над роботою вчителів щодо розвитку діалогічного мовлення учнів. Схематично окреслити основні види робіт з удосконалення діалогічного мовлення учнів.
5. Розробити систему різнорівневих завдань з розвитку діалогічного мовлення учнів з теми « _____ » в ____ класі.

Тема 8. Тестова технологія оцінювання знань, умінь і навичок з української мови (математики, фізики, природознавства, хімії, біології тощо (обрати дисципліни за фахом).

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити сутність, значення, функції тестів.
2. Види тестових завдань.
3. Визначити основні етапи розроблення тестових завдань.

4. Проаналізувати зміст, структуру, види тестового контролю в системі навчальної роботи вчителів. Провести опитування учнів й учителів школи щодо виявлення позитивних рис та недоліків цього виду контролю.
5. Розробити систему тестових завдань різного рівня (закритої і відкритої форм) з теми « _____ » для _____ класу.

Тема 9. Робота з підручником на уроках української мови (математики, фізики, природознавства, хімії, біології тощо (обрати дисципліни за фахом).

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити сутність понять «підручник», «посібник», «довідник». Визначити функції, структуру, вимоги до сучасного підручника з відповідної дисципліни.
2. Скласти список підручників з відповідної дисципліни, які використовуються вчителями та затверджені Міністерством освіти і науки України для 5–11 класів із повним бібліографічним описом.
3. Проаналізувати один параграф підручника з відповідної дисципліни для _____ класу. Звернути увагу на структурні компоненти підручника (текстові/ позатекстові компоненти, апарат організації роботи, ілюстративний матеріал, апарат орієнтації), характер дидактичного матеріалу, його відповідність вимогам стандарту, концепцій мовної освіти, чинної програми, відповідність соціокультурній лінії. Дайте характеристику проблемним, пошуковим завданням.
4. Розробити фрагменти уроків для різних класів із використанням підручників, посібників.

Тема 10. Міжпредметні зв'язки на уроках української мови (математики, фізики, природознавства, хімії, біології тощо (обрати дисципліни за фахом) як форма інтегрування учнівських знань.

Орієнтовні завдання:

1. Розкрити значення, зміст, завдання міжпредметних зв'язків під час викладання відповідної дисципліни.
2. Підібрати приклади тем для _____ класу, які ілюструють різні види міжпредметних зв'язків під час вивчення певної дисципліни.
3. Провести опитування вчителів школи щодо ефективності використання міжпредметних зв'язків на уроках з відповідної дисципліни, їх доцільність, ефективність тощо.
3. Скласти схему «Міжпредметні зв'язки на уроках з дисципліни _____».
4. Розробити інтегрований урок з розвитку зв'язного мовлення, історії та образотворчого мистецтва для 5–7 класу (за вибором студента), провести самоаналіз.

(Денищич, Т.А. (2017). Педагогічна практика: зміст, організація, проблемні аспекти формування педагогічної майстерності : посібник для студентів галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність – 035 «Філологія (українська)». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 13-21).

6.5. Завдання з розвитку цифрової компетентності

Завдання 1. Ознайомтеся з відеопрезентацією капсули «Візуальна грамотність» на платформі Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «Медіавчительський кампус» <https://www.youtube.com/watch?v=m1mtQCK0wdA>. Визначте основні вимоги до використання візуального контенту під час організації уроку.

Завдання 2. Перегляньте відеопрезентацію капсули «Медіаграмотність» на платформі Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «Медіавчительський кампус» <https://www.youtube.com/watch?v=YEGV88eM0Ls>. Окресліть ключові вимоги до використання медіаресурсів в освітньому процесі.

Завдання 3. Ознайомтеся з записом вебінару «Культура медійного діалогу в регіональному, національному та міжнародному контекстах» на платформі Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «Медіавчительський кампус» <https://www.youtube.com/watch?v=vo48lzKTtYY>. У формі групової презентації представте основні складові медіакультури сучасного вчителя.

Завдання 4. Пройдіть навчання за онлайн курсом «Мистецтво викладання» на платформі «Освітній хаб м. Києва» <https://eduhub.in.ua/courses/mistectvo-vikladannya>. Підготуйтеся до дискусії на тему «Яким повинен бути сучасний вчитель: інтелектуалом чи інноватором?»

Завдання 5. На онлайн платформі Edera (<https://www.ed-era.com/courses/>) пройдіть курс «Академічна доброчесність для вчителів старших класів. Академічна доброчесність у школі» (<https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about>). За результатами проходження курсу спробуйте схарактеризувати можливі педагогічні ситуації.

Ситуація 1. У вчителя історії виникла підозра, що учень списав контрольну роботу, однак він не може це довести, тому виставляє в журнал такий бал за контрольну, як ніби учень її не списав, але зверху малює півколо. Якщо такі оцінки з півколами з часом накопичуються або ж з'являються оцінки в колі

(доведені факти академічної недоброчесності) – усі «бали з брехнею» анулюються. Учень змушений перескласти пройдений матеріал.

Ситуація 2. У вчителя історії виникла підозра, що учень списав контрольну роботу, однак він не може це довести, тому виставляє в журнал такий бал за контрольну, як ніби учень її не списав, але зверху малює півколо. Якщо з часом у вчителя не виникає підозр, у журналі не з'являються оцінки в колі, учитель має право стерти півколо – вважається, що учень довів свою академічну доброчесність (Шліхта, І., Шліхта, Н. (2019). Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів (відповідно до грантового договору № S-UP300-16-CA-001 з Посольством США в Україні). К., <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about>).

Завдання 6. Ознайомтеся з можливою темою уроку з проблем написання реферату, іншої самостійної дослідницької роботи учнями за працею на платформі Edera (<https://www.ed-era.com/courses/>: (Шліхта, І., Шліхта, Н. (2019). Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів (відповідно до грантового договору № S-UP300-16-CA-001 з Посольством США в Україні). К., <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about>).

Використовуючи цікавий для майбутнього вчителя віртуальний освітній ресурс, сформулюйте можливі теми рефератів у межах дисциплін, які Ви викладатимете в школі, а також узагальніть рекомендації до їх написання для учнів з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей.

МІЙ ДВОБІЙ З РЕФЕРАТОМ: ЯК ПЕРЕМОГТИ З ЧЕСТЮ

Мета: ознайомити учнів з основними правилами підготовки й написання реферату, азами академічної етики; повторити правила передачі чужих думок на письмі; повторно обговорити, що таке плагіат; повторно упровадити й продискутувати поняття «інтелектуальна власність»; стимулювати самостійність учнів; продемонструвати затребуваність вироблених на уроці навичок і умінь у сучасному житті.

Необхідні матеріали: проектор, слайди, що розкривають тему уроку.

План

1. Що таке реферат?: І знову про страшне слово «плагіат» та як закласти основи академічного письма в школі.

2. Основні дослідницькі кроки або як правильно підійти до написання реферату.

3. Про джерела та літературу: шукаємо відмінності. Вчимося оформлювати бібліографію.

4. Структура реферату.

Домашні завдання: написати твір-роздум на тему «Чому плагіат це погано, а моя власна думка – добре?»; підготувати реферат на загальну тематику «Вибір професії – найважливіша подія в житті молоді людини»:

- 1) уточнити тему реферату, відповідно до власних зацікавлень;
- 2) здійснити пошук літератури й укласти її список відповідно до вимог бібліографічного опису (5–7 позицій);
- 3) запропонувати робочу структуру реферату (перелік *Наталія Шліхта, Ірина Шліхта 65 основних питань, які заплановано висвітлити*);
- 4) викласти власні міркування з теми з використанням принаймні 1 цитати (не більше ніж на 1 ст. аркуша А4).

Завдання 7. На основі праці, розміщеної на віртуальній платформі для вчителів Edera (<https://www.ed-era.com/courses/>, (Шліхта, І., Шліхта, Н. (2019). Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів (відповідно до грантового договору № S-UP300-16-CA-001 з Посольством США в Україні). К., <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about>), ознайомтесь з можливою поетапністю проведення уроку з української літератури для старших класів з метою формування цінностей академічної культури. Спрогнозуйте можливі теми до уроків української літератури, метою яких є формування в учнів етичного ставлення до результатів чужої праці, до цитування чужих думок, до використання компілятивних прийомів у цитуванні тощо.

ДИСКУТУЄМО З ІВАНОМ ФРАНКОМ, РОЗМІРКОВУЄМО ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ШКОЛИ, ВЧИМОСЯ ПЕРЕДАВАТИ ЧУЖІ ДУМКИ НА ПИСЬМІ (урок «Української літератури», 10 клас)

Мета: поінформувати учнів про шкільні роки Івана Франка – дати поживу для роздумів про академічну (не)доброчесність у минулому; проаналізувати прояви академічної (не)доброчесності у житті Франка; повторити правила передачі чужого мовлення на письмі; запропонувати школярам написати твір-роздум про призначення школи з використанням цитат.

План 1.

Іван Франко – школяр: розповідь учителя.

2. Академічна (не)доброчесність у минулому: аналізуємо учнівський досвід кінця ХІХ століття крізь призму сьогодення.

3. Про такі важливі лапки, що змінюють усе: правила оформлення цитат (базовий рівень).

4. Робота над твором-роздумом на тему: «Про призначення школи».

Методичні рекомендації: Мета вчителя – розповісти про Івана Франка так, щоб перед учнями постав образ живої – а не ідеалізованої – людини, яка свого часу теж помилялася. Потрібно просто навести факти – а школярі самостійно ідентифікують прояви академічної (не)доброчесності в житті Франка.

Доцільно також, щоб вони визначили переваги (або ж недоліки) сучасної освітньої системи в порівнянні з кінцем XIX століття. Іван Франко народився 27 серпня 1856 р. в с. Нагуєвичі (сучасна Львівська область; у другій половині XIX сторіччя – територія, що належала Австрійській імперії, а з 1867 р. – Австро-Угорській монархії). Навчався спочатку в початковій школі в с. Ясениця Сільна, згодом переїхав до м. Дрогобича, де навчався в Головній міській школі отців василіян (1864–1867 рр.) і Дрогобицькій державній вищій гімназії імені Франца-Йосифа I (1867–1875 рр.).

Як згадує близький приятель письменника Карло Бандрівський, переведення Франка із сільської школи в міську було пов'язане з незначним, на перший погляд, інцидентом. Якось учитель наказав Іванові стежити за дисципліною в класі, бо мав вийти на деякий час зі школи. Один із учнів порушував порядок, тому Франко зробив йому зауваження, проте безуспішно. Коли вчитель повернувся до класу, Іван доповів йому про порушника. Бешкетник був покараний. Однак, по дорозі додому шибеник кидав каміння в малого Франка, після чого Іван відмовився ходити в цю школу. Як стверджує Карло Бандрівський, дрогобицька школа отців василіян була місцем постраху для дітей ще до їхнього вступу до закладу. Деякі вчителі не зупинялися перед побиттям школярів, тому, наголошує автор: «школа була для нас жорстокістю, тьмою Виховуємо академічну добродішність в школі: методичні вказівки для вчителів 58 обичаїв, карою, лихом. Як тільки прийшли діти до школи і стали перед учителями, так зараз щезав з лиця усміх, губи строго замикалися. На місце приязної прихильності родилися відпір, здержливість, недовір'я і боязнь перед несправедливою карою».

Навчання Франка припало на період освітніх реформ: у 1867 р. було скасовано тілесні покарання; у тому ж році запроваджено польську мову викладання, що мало сприяти асиміляції руської (української) та єврейської молоді польським населенням Галичини. Руська (українська) мова була не обов'язковою для вивчення (на рівні з музикою). Навчання зосереджувалося на заучуванні значних за обсягом текстів латинською, грецькою, німецькою мовами, що зводило до мінімуму самостійність мислення. Шкільна влада прискіпливо контролювала, що саме читають учні. Під заборону підпадало все, що не входило до шкільної програми (наприклад, газети). Така система освіти не могла задовольнити допитливих і талановитих від природи дітей, на кшталт Івана Франка. Водночас, школа була відкрита для зовнішнього контролю.

Щопівроку влаштовували екзамени, коли комісія з представників шкільної та міської адміністрації приймала іспити у присутності батьків і всіх зацікавлених осіб. Екзаменатори звертали увагу насамперед на знання учня, тому Франко, попри своє селянське походження, завжди успішно складав іспити й отримував відзнаки. Показовим є також те, що члени комісії не вважали принизливим публічно вітати просту селянку – матір Франка з

успіхом сина. Найбільшою пристрастю Франка були книжки, за якими він «полював як лис за курми», однак у Дрогобичі того часу не було публічної бібліотеки. Придбати книги він також не мав змоги. (У 1865 р. помер батько Франка – сільський коваль Яків, у 1872 р. – мати Марія. Франко практично не мав засобів до існування, хоча й був звільнений від плати за навчання. Лише в січні 1875 р. йому було призначено стипендію).

К. Бандрівський згадує, як одного разу Іван заліз на уроці під лаву й там читав якусь цікаву книжку. За це хлопця було покарано, його пересадили на так звану «ослячу» парту в кінці класної кімнати. Франко виконував домашні завдання для інших і за це отримував від однокласників книжки. Письменник згадував: «...книжки я переважно одержував від товаришів за те, що вироблював письмові задачі, не занедбуючи власної науки, 5 або й більше задач на одну тему, і всі так відмінні одна від другої, що вчитель не пізнавав, що се чужа, а не ученикова робота». Заразом, Карло Бандрівський зазначає, що Франко допомагав товаришам не дуже радо, бо це відривало його від улюбленої справи – читання. Попри всі недоліки тогочасної освітньої системи, Франко здобув ґрунтовну освіту й у 1875 р. закінчив гімназію з похвальним свідоцтвом зрілості, що дозволило йому вступити до Львівського університету. Після того, як розповідь буде завершена, запропонуйте учням проаналізувати почуте. Насамперед, нехай озвучать недоліки та переваги освітньої системи франкового періоду. Особливої уваги заслуговують тогочасні екзамени. Пофантазуйте з учнями – уявіть, що такі – відкриті для громадськості – екзамени будуть запроваджені найближчим часом. Що в такому випадку зміниться для учнів, їхніх батьків, учителів, для громади?

Згодом школярам потрібно буде відповісти на низку запитань:

1. Чи правильно повівся Франко під час навчання в с. Ясениця Сільна, коли доповів учителю про порушника дисципліни?
2. Чи доцільно під час уроку займатися недозволеними справами (наприклад, читати улюблені книжки)?
3. Чи варто робити домашні завдання для когось / чи варто давати списувати?
4. Чи доречно отримувати (матеріальну) винагороду від однокласників за таку «допомогу»?
5. Чи виправдовує скрутне матеріальне становище академічну недоброчесність? Попросіть учнів запропонувати альтернативні рішення для проблемних ситуацій, окреслених у запитаннях 1–4.

Пам'ятка (доброчесному) вчителю від Івана Франка: «Вчи, але не муч... Це має бути девіз кожного, хто має іншого вчити. Вчи та поясни. Коли замало, покажи і докажи. Якщо дитині нудно йде наука серед чотирьох стін, то треба вивести її на світ. Ходіть собі вдвох, як добрі приятелі, як собі рівні: говоріть з собою. Дитина й незчується, скільки скористала, скільки навчилася, гуляючи з вами по вільному світу. В кожному оточенні будьте чемні та ввічливі.

Старайтеся нікому не набридати і не бути нікому тягарем. Старших, – однаково чи ваших хлібодавців, чи людей зовсім чужих і до вас непричетних, – шануйте і з ласкою та любов'ю ставтеся до малих та тих, кого звичайно інші зневажають. А на те все нехай дивиться об'єкт вашого навчання, вашого експерименту: ваш учень. Бо це все теж наука».

Література:

1. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Я. Грицак. – К.: Критика, 2006. – С. 81–102.

2. Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. сл., прим. М.І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменярь, 2011. – 814 с.

Завдання 8. На платформі Edera (<https://www.ed-era.com/courses/>) у співпраці з платформою «Освіторія» розміщено тренінговий курс «Бери і роби» для вчителів (https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra_Osvitoria_Lenovo+BR101+2019/about). «Бери й роби» – це онлайн-курс, в основі якого – практичні інструменти. З їх допомогою можна урізноманітнити свої уроки й змінити їх форму, а часом і зміст. У курсі: 15 експертів ГС «Освіторія», інтерв'ю з освітніми гуру з США, Канади і Європи, з нейропсихологами, поведінковими спеціалістами й найкращими вчителями світу, які спеціалізуються на методиках змішаного навчання, креативного мислення, формувального оцінювання та нейрофізіології. Зміст онлайн курсу становлять такі теми: комікси, виступи у форматі TED, трикутник Уолта дістей, діти і гаджети, квести, сучасні стратегії оцінювання, психологічні ігри, інформаційні промови, візуальне мистецтво, стратегії критичного мислення, уроки толерантності, корисні інструменти для креативного аналізу. Спрогнозуйте можливості використання відповідних інструментів у межах дисциплін, які Ви будете викладати відповідно до Вашого фаху у школі.

Завдання 9. За прикладом квесту «Всесвітній день вишиванки — міжнародне свято, яке покликане зберегти споконвічні народні традиції створення та носіння етнічного вишитого українського одягу» на платформі «Всеосвіта» (<https://vseosvita.ua/webquest/vyshyvanka-oberih-ukrainskoho-parodu-6977.html>) доберіть питання, завдання, інтеактивні ігри для організації будь-якого виховного заходу, який можна провести віртуально з учнями.

Завдання 10. Пройдіть онлайн тренінг з проблеми «Цифрова компетентність педагога. Комунікація з учнями за допомогою вебресурсів» на платформі інститутів післядипломної педагогічної освіти (<https://hub.atoms.com.ua/training/317>).

Цільова аудиторія: навчальний курс розроблений для адміністрації закладів освіти, вчителів, спеціалістів психологічної служби, батьків та учнів.

Мета тренінгу: Ознайомити учасників тренінгу, керівників навчальних закладів, з тим, як можна будувати репутацію та бренд школи за допомогою сучасного інструменту - шкільного сайту, єдиного інформаційного освітнього простору школи, способом достойного представлення закладу освіти в мережі Інтернет.

Зміст тренінгу: Соціальні мережі та шкільний сайт як носії репутації школи. Робота із сайтом — це робота не одного дня і не одного тижня. Майбутній сайт треба детально продумати, обрати на якій онлайн-платформі його створити, зрозуміти, що таке домен, хостинг і SSL сертифікат. Потім наповнити якісним контентом та так, щоб користувачеві було зручно, цікаво та зрозуміло подорожувати його сторінками. А тоді запустити, щоб потім знову і знову регулярно поповнювати. Про безкоштовні та умовно безкоштовні конструктори сайтів для закладів освіти, недоліки безкоштовного хостингу. А також про методичні рекомендації щодо створення сайту школи, навіщо потрібна згода на розміщення персональних даних учнів на сайті закладу освіти в мережі Інтернет та що буде, якщо налаштувати профіль закладу в Google.

Узагальніть рекомендації щодо використання вебресурсів у професійній діяльності вчителя у формі групової презентації.

Завдання 11. Пройдіть тренінг «Організація дистанційного і змішаного навчання» на платформі інститутів післядипломної педагогічної освіти (<https://hub.atoms.com.ua/training/317>). Змоделювати особливості застосування відповідних сервісів і програм у процесі викладання дисциплін за фахом у закладі середньої освіти.

Цільова аудиторія: навчальний курс розроблений для адміністрації закладів освіти, вчителів, спеціалістів психологічної служби, батьків та учнів.

Мета тренінгу: Ознайомитись з простими та ефективними сервісами для організації процесу навчання в онлайні відповідно до виду завдань; надавати зворотний зв'язок учасникам освітнього процесу у режимі реального часу.

Зміст тренінгу: Особливості застосування різноманітних сервісів та програм; конкретні інструменти для діяльності/творчості вчителя.

Завдання 12. Рекомендуємо пройти віртуальний тренінг «Використання квест-технології та онлайн квестів в освітньому процесі» на платформі інститутів післядипломної педагогічної освіти <https://hub.atoms.com.ua/training/314>. Розробить відповідно до рекомендацій онлайн квест з дисципліни, яку Ви викладатимете у школі.

Цільова аудиторія: навчальний курс розроблений для адміністрації закладів освіти, вчителів, спеціалістів психологічної служби, батьків та учнів.

Мета тренінгу: Ознайомити вчителів із поняттям квестів, історією їх виникнення, різновидами та методикою застосування під час освітнього процесу

Зміст тренінгу: Обговоримо: 1. Походження квест-технології 2. Різновиди квестів 3. Правила проведення квестів у школі 4. Практичні поради 5. Оцінювання під час квесту.

Завдання 13. Пройдіть онлайн тренінг «Створення стислих відеороликів для ефективного уроку. Мотивація учнів через Буктрейлер» на платформі інститутів післядипломної педагогічної освіти <https://hub.atoms.com.ua/training/299>. Підготуйте сценарій відеоролику до уроку, який Ви викладатимете відповідно до фаху у закладі середньої освіти.

Цільова аудиторія: навчальний курс розроблений для адміністрації закладів освіти, вчителів, спеціалістів психологічної служби, батьків та учнів.

Мета тренінгу: Ознайомити педагогів з методикою та технологією створення буктрейлерів

Зміст тренінгу: Буктрейлер: мета і завдання створення. Ігрові, неігрові, анімаційні та інші види. Інструменти створення буктрейлерів. Технічні засоби і програми. Подання інформації.

Завдання 14. На основі віртуального ресурсу на платформі «Освіторія» (Питюр, О. (2021). Бомбезна українська. Як спланувати та провести мовний табір. У двох частинах. Частина 1. Весняні мовні табори для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури, 46-48. (<https://osvitoria.media/experience/ukrainian-spring-language-camps/>) підготуйте групову чи індивідуальну презентацію на теми: «Українська мова як життєва місія», «Як відеоблогер у TikTok популяризує її серед молоді?», «TikTok в Україні: про популярність говорити рано».

Завдання 15. Скористайтеся теоретичним курсом на платформах EdEra та ГС «Освіторія» для вивчення онлайн-курс «Лайфхаки із української літератури». За покликаннями ви знайдете онлайн-лекції із поясненнями, відеорозбором типових завдань та онлайн-тестуванням із демонстрацією результату: https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:Osvitoria_and_EdEra+lifehacks201+lifehacks201/about

Завдання 16. На платформі «Освіторія» розміщено подкаст про громадянську освіту «Більше діла». Його мета — дати вчителям практичні інструменти для крутих уроків. Подкаст створено громадською спільнотою «Освіторія» за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!». Відкриваємо сезон темою, що буде актуальна для всіх учителів: «Ми всі різні — і в цьому наша сила». Цей епізод — про поведінкову модель DISC та про те, як учителям провести рольову гру в класі для глибшого самопізнання учнів (<https://osvitoria.media/experience/bilshe-dila-yak-model-disc-dopomozhevchytelyam-efektyvno-navchaty/>). Змоделюйте поетапність рольової гри у межах

дисципліни, яку Ви викладатимете у закладі середньої освіти з використанням онлайн інструментів.

Завдання 17. За результатами проходження тренінгу «Як говорити, щоб учні вас чули: ненасильницька комунікація» на платформі «Освіторія» <https://osvitoria.media/experience/nenasylnytska-komunikatsiya-yak-govoryty-shhob-uchni-vas-chuly/> змоделюйте кілька педагогічних ситуацій, які можливі на уроці. Метод ненасильницької комунікації називають «мовою життя». І зовсім не даремно! Це — мова батьків зі своїми дітьми-підлітками, мова подружжя, партнерів по бізнесу, мова вчителя й учнів. Метод ненасильницької комунікації — це алгоритм, який допомагає нам говорити так, щоб нас не просто слухали, а й чули.

6.6. Творчо-пошукові і дослідницькі завдання до проведення практики

Завдання укладено з урахуванням специфіки викладання різних дисциплін на основі праці: Соловей, М. І., Ніколаєва, С. Ю., Кудіна, В. В. та ін. (2020). Педагогічна практика студентів у закладах загальної середньої освіти (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти). Київ: Видавничий центр КНЛУ, 38-42. Передбачено їх виконання за результатами взаємовідвідування уроків вчителів-практиків, колег-студентів.

Основними формами і методами виконання творчо-пошукових і дослідницьких завдань може бути семінар, вебінар, групові презентації, колективні й індивідуальні дослідницькі проекти, дискусійні панелі тощо.

Завдання 1. Здійсніть аналіз окремих елементів уроку відповідно до етапів. Орієнтуйтеся натакі проблемні питання:

1. Визначте цілі (практичні, освітні, розвивальні, виховні) і тип уроку. Простежте за тим, які прийоми використовувались для досягнення основних цілей уроку, дайте оцінку їх ефективності. Визначте зв'язок цього уроку з попередніми уроками тематичного циклу.

2. Виділіть етапи уроку та зафіксуйте час, який відводився на кожний з них. Визначте ступінь відповідності структури уроку його цілям.

3. Зафіксуйте етапи уроку, визначте завдання та зміст кожного з них. Зверніть увагу на те, як здійснюється перехід від одного етапу до іншого.

Завдання 2. Схарактеризуйте практичну складову уроку.

1. Зафіксуйте вправи, які використовувались на уроці. Зверніть увагу на чіткість інструкцій учителя та відповідність їм дій учнів, на забезпеченість вправ (за необхідності) зразком, на наявність контролю.

2. Визначте форми взаємодопомоги вчителя та учнів під час проведення вправ, оцініть їх ефективність.
3. Запишіть вправи, які використовувалися на кожному етапі уроку, фіксуючи їх послідовність.
4. Визначте тип, вид використаних вправ. Оцініть їх відповідність поставленим цілям та етапам формування певних умінь.
5. Вкажіть, які вправи ви могли б запропонувати, якщо були порушення у виборі типу, виду вправ, або в їх послідовності, раціональному співвідношенні вправ.

Завдання 3. Проаналізуйте можливості використання наочних засобів під час уроків.

1. Простежте за використанням на уроці зорової вербальної (невербальної) наочності.
2. Зафіксуйте, на якому етапі які конкретні засоби унаочнення застосовувались, визначте їх мету.
3. Оцініть відповідність використаної наочності поставленим цілям, її доцільність і достатність, якість та естетичність виконання.
4. Простежте за використанням дидактичного роздавального матеріалу на уроці.
5. Зафіксуйте, на якому етапі уроку і з якою метою використовується роздавальний матеріал. Оцініть відповідність його змісту поставленій меті.
6. Охарактеризуйте форму та якість контролю під час роботи учнів з роздавальним матеріалом. Оцініть якість виготовлення вчителем роздавального матеріалу.

Завдання 4. Проаналізуйте можливості використання мультимедійних засобів під час уроків.

1. Простежте за використанням мультимедійних засобів навчання на уроці.
2. Зафіксуйте, які засоби, на якому етапі, з якою метою застосовувались учителем.
3. Оцініть методичну доцільність їх використання.

Завдання 5. Проаналізуйте можливості використання мультимедійних засобів під час уроків.

1. Простежте за проведенням ігор на уроці.
2. Зафіксуйте, на якому етапі, який вид гри, з якою метою використовувався.
3. Оцініть відповідність гри поставленій меті та віковим особливостям учнів. Охарактеризуйте організацію гри вчителем (чіткість установок, керування діями учнів під час гри, чіткість підсумків).

Завдання 6. Простежте за досягненням освітньої, розвивальної, виховної цілей уроку.

1. Визначте, які прийоми використовував учитель для виховання учнів, розвитку їх пізнавальних інтересів, пам'яті, уваги, уяви тощо, для формування навичок самостійної роботи над мовою, для розширення їхнього загального кругозору.
2. Зверніть увагу на те, чи використовувався з цією метою додатковий матеріал.
3. Вкажіть, які конкретні освітні, розвивальні, виховні цілі були досягнуті на уроці, який потенціал не було використано.

Завдання 7. Простежте за мовленням вчителя на уроці.

1. Оцініть правильність, виразність, зверненість, емоційну забарвленість мовлення вчителя.
2. Зверніть увагу на економність мовлення вчителя, його дидактичність (включення вивченого матеріалу, а також того, який вивчається і буде вивчатись у найближчий час).
3. Стежте за тим, як учитель адаптує своє мовлення (міміку, жести, повтори, спрощення, трансформації, опори тощо).
4. Зафіксуйте, коли він говорить українською мовою, чи є в цьому необхідність.
5. Встановіть співвідношення між мовленням учителя та учнів на уроці.

Завдання 8. Простежте за помилками учнів на уроці.

1. Визначте їх характер (вимовні, лексичні, граматичні тощо).
2. Встановіть причину та запропонуйте можливі шляхи їх усунення.
3. Зверніть увагу на те, які способи усунення та виправлення помилок використовує вчитель. Оцініть їх ефективність.
4. Які можливості для запобігання та усунення помилок не були використані вчителем?

Завдання 9. Простежте за дисципліною в класі та організацією уроку.

1. Визначте ступінь інтенсивності роботи учнів на уроці.
2. Зверніть увагу на те, чи не було загублено час (коли, скільки, з якої причини).
3. Зафіксуйте, які прийоми використовує вчитель для економії часу та більшої ефективності уроку.
4. Зазначте, як учитель реагує на порушення дисципліни.
5. Стежте за тим моментом, коли вчитель використовує розрядки, а також за тим, які форми розрядок він використовує.

Завдання 10. Простежте за тим, як використовує вчитель дошку на уроці.

1. Зафіксуйте, які записи були зроблені на дошці до уроку, які робились під час уроку. Визначте їх мету.
2. Оцініть грамотність записів, їх відповідність каліграфічній нормі, правильність розташування, їх доцільність і достатність.

Завдання 11. Простежте за опитуванням учнів та оцінюванням рівня сформованості навичок і вмінь.

1. Зафіксуйте, скільки учнів було опитано на уроці, скільки учнів отримали оцінку за урок.
2. Відмітьте об'єкти контролю.
3. Визначте види, форми, прийоми контролю.
4. Встановіть їх відповідність об'єктам контролю.
5. Зверніть увагу на те, як оцінювались мовленнєві дії учнів, як вівся облік оцінок.
6. Проаналізуйте виставлені вчителем оцінки за урок. Оцініть їх об'єктивність, виховний та мотиваційний потенціал.

Завдання 12. Простежте за організацією і проведенням початку уроку.

1. Зверніть увагу на те, чи готовий клас до уроку (дошка, дидактичні посібники, технічні засоби, все необхідне на партах учнів) і чи не було втрачено час через погану організацію.
2. Визначте, в якій формі проводився початок уроку, яка його мета.
3. Оцініть прийоми, які використовував учитель для її досягнення.
4. Охарактеризуйте зв'язок цього етапу уроку з наступними.
5. Вкажіть, як по-іншому можна було розпочати цей урок.

Завдання 13. Простежте за проведенням завершального етапу уроку.

1. Зверніть увагу на те, чи вчасно було його проведено.
2. Зафіксуйте, як учитель підбиває підсумки уроку, на що звертає увагу (що робили чи чого навчились, що вміємо), чи забезпечує усвідомлення учнями досягнутого рівня оволодіння мовою.
3. Оцініть своєчасність і чіткість пояснення домашнього завдання, підготовленість учнів до його виконання ходом уроку.
4. Дайте оцінку об'єктивності, виховного та мотиваційного потенціалу виставлених учителем оцінок.

Завдання 14. Простежте за перевіркою домашнього завдання та поясненням нового.

1. Зафіксуйте, на якому етапі вчитель перевіряв домашнє завдання учнів, який його зв'язок з метою уроку.
2. Визначте, які форми та прийоми контролю використовував учитель, оцініть їх ефективність.
3. Зверніть увагу на прийоми активізації учнів, а також на те, чи було забезпечене усвідомлення і виправлення помилок усіма учнями.

Завдання 15. Простежте за подачею домашнього завдання.

1. Зафіксуйте час, коли вчитель подає домашнє завдання, обґрунтуйте доцільність моменту.

2. Зверніть увагу на своєчасність пояснення домашнього завдання, якщо це відбувається на завершальному етапі уроку.
3. Визначте зміст, обсяг і мету домашнього завдання.
4. Оцініть підготовленість учнів до його виконання ходом уроку, а також те, чи буде воно служити базою для роботи на наступному уроці.
5. Зверніть увагу на чіткість, доступність пояснень учителя, на врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів.
6. Простежте, чи перевірів учитель правильність запису домашнього завдання учнями в щоденниках.

Завдання 16. Простежте за навчанням діалогічного мовлення на уроці.

1. Визначте етап розвитку вмінь діалогічного мовлення та його відповідність місцю уроку в тематичному циклі.
2. Зверніть увагу на те, як учитель вмотивовує говоріння учнів чи правильно створює навчально-мовленнєві ситуації.
3. Запишіть, які вправи використовує вчитель, та оцініть їх відповідність даному етапу розвитку вмінь діалогічного мовлення.
4. Зафіксуйте, які допоміжні засоби навчання використовує вчитель, оцініть їх доцільність та ефективність.
5. Встановіть, чи відповідає діалогічне мовлення учнів вимогам програми.
6. Зафіксуйте форми взаємодії вчителя та учнів і учнів між собою під час проведення вправ, оцініть їх ефективність.

(Соловей, М. І., Ніколаєва, С. Ю., Кудіна, В. В. та ін. (2020). Педагогічна практика студентів у закладах загальної середньої освіти (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти). Київ: Видавничий центр КНЛУ, 38-42).

Список рекомендованих джерел

1. Аніщенко, О.В. (2005). *Сучасні педагогічні технології: навч. посіб.* Ніжин. 198 с.
2. Бабійчук, Т. (2018). Сучасна українська література: імена, теми, інтерпретація. *Українська мова і література в школах України*, 12, 21-28.
3. Бистрова, Ю.В. (2015). Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*, 1 (4), 27–33.
4. Білоус, П.В., Левченко, Г.Д. (2012). *Вступ до літературознавства: навч. посіб. для самостійної роботи студента.* Київ: ВЦ «Академія». 364с.
5. Бондаренко, Ю. (2017). *Загальна модель шкільного навчання української літератури: монографія.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 392 с.
6. Вовк, М.П. (Укл.). (2021). *Викладацька практика для здобувачів наукового ступеня доктора філософії: навчальна програма.* Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 118 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728418/>
7. Вакуленко, Т. С. , Ломакович, С. В. , Терещено, В.М. (Укл.). (2017). PISA: читацька грамотність. К. : УЦОЯО. 123 с.
8. *Відомості про самооцінювання освітньої програми Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова).* Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література). Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка. (2021). URL: https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/09/zviti_pro_samoocinyuvannya_opp_ser_ednya_osvita_ukrayinska_mova_i_literatura_angliyska_mova_4dce6.pdf (дата звернення 15.09.2022).
9. *Відомості про самооцінювання освітньої програми Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова).* Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література). Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка. (2021). URL: https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/09/zviti_pro_samoocinyuvannya_opp_ser_ednya_osvita_ukrayinska_mova_i_literatura_angliyska_mova_4dce6.pdf (дата звернення 15.09.2021).
10. Вовк, М.П. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – перше десятиліття XXI ст.): теорія і практика: монографія.* О.М. Семеног (Ред.). Київ: Ін-т обдарованої дитини.
11. Вовк, М.П. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – початок XXI ст.): навчальний посібник.* Київ: Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. 202 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/6725/1>
12. Вовк, М.П. (2019). Мовнокомунікативна компетентність вчителя-філолога у контексті української і зарубіжної теорії. *Навчання дорослих в*

- умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика (сс. 336-362). Київ.
13. Вовк, М.П., Сотська, Г.І., Філіпчук, Н.О., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., Султанова, Л.Ю., Гомеля, Н.С. (2019). *Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти: практичний посібник*. К.: Талком. 320 с.
14. Вовк, М.П., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., Філіпчук, Н.О., Хомаківська, С.В. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ. URL: <https://lib.iitta.gov.ua>
15. Вовк, М.П., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., Філіпчук, Н.О. (2022). *Теоретичні і методичні засади організації практики у закладах вищої педагогічної освіти: аналітичні матеріали*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 278 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731924/>
16. Вовк, М.П. & Грищенко, Ю.В. (2022). Проблеми запровадження педагогічної інтернатури в Україні. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, (2), 81-91. URL: <http://www.academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/340>
17. Вовк, М.П., Гордієнко, В.П. (2022). *Зміст і методичні засади організації виробничої практики у закладах вищої педагогічної освіти: науково-методичні рекомендації*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 127 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731793/>
18. Вовк, М.П., Соломаха, С.О., Грищенко, Ю.В. (2022). Сучасні виклики в практичній підготовці майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти. *Освітня аналітика України*, 1 (17), 40-53. URL: <https://science.iea.gov.ua/%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B012022/>
19. Волошина, Н. (Ред.). (2002). *Наукові основи методики літератури : навчально-методичний посібник*. Київ: Ленвіт. 344 с.
20. Гладишев, В., Шуляр, В. (2022). Бібліотерапевтичний потенціал літературних творів. *Теорія, методика і практика навчання*, 1 (92). URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/183/171>
21. Гоголь, Н.В. (2021). *Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*. (Дис. док. пед. наук). Інститут педагогіки НАПН України, МОН України. Київ. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Avtoreferat_Hohol-N.-V..pdf
22. Голуб, Н.Б., Васильєва, Д.В., Засєкіна, Т.М., Науменко, С.О., Туташинський, В.І., Яценко, Т.О. (2021). *Використання модельних навчальних програм в освітньому процесі гімназії: методичні рекомендації*. Київ: КОНВІ ПРІНТ. 48 с.

23. Голуб, Н., Горошкіна, О. (2021). *Модельна навчальна програма «Українська мова» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти*. Київ: КОНВІ ПРІНТ. 48 с.
24. Голуб, Н.Б. (2017). Термінологічна система української лінгводидактики: особливості становлення і проблеми функціонування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна» (Вип. 68, 104–108). Острого: Вид-во НаУОА.
25. Гончаренко, С.У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник* (Вид. 2-ге, доп. й випр.). Рівне: Волинські обереги. 519 с.
26. Гордієнко-Митрофанова, І.В. (2005). *До питання про критерії ефективності педагогічних технологій*. Підвищення готовності майбутніх фахівців до інноваційної педагогічної діяльності: зб. наук. пр (с. 50-65). Харків: Стиль.
27. Горошкіна, О. (2004). *Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: монографія*. Луганськ: Альма-матер. 362 с.
28. Горошкіна, О.М., Попова, Л.О., Нікітіна, А.В. (2012). *Теорія і практика навчання української мови в старших класах*. Х.: Основа. 171 с.
29. Градовський, А. В. (2011). *Українська палітра на європейському тлі: формування у майбутніх учителів-словесників навичок компаративного аналізу художнього твору*. Черкаси : [б. в.]. 220 с.
30. Грищенко, Ю.В., Філіпчук, Н.О. (Уклад.). (2021). *Зміст і методичні засади організації психолого-педагогічної практики в закладах вищої педагогічної освіти: науково-методичні рекомендації*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 129 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731774/>
31. Громова, Н.В., Захарова, В.А. (2016). *Педагогічна практика з української мови та літератури [Текст]: методичні рекомендації для студентів 4-го курсу факультету іноземної та слов'янської філології*. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка. 80 с.
32. Груба, Т. (2018). *Теорія і практика формування мовної особистості учнів старшої школи на уроках української мови (профільний рівень): монографія*. Київ.
33. Даниленко, Л.І. (2003). *Системи освітніх технологій: навч.-метод. комплекс*. Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти. Ф-т менеджменту та психології. К.: Міленіум. 24 с.
34. Денищич, Т.А., Косарева, Г.С. (2017). *Педагогічна практика: зміст, організація, проблемні аспекти формування педагогічної майстерності: посібник для студентів галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність – 035 «Філологія (українська)»*. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 84 с.
35. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/

36. *Домінанти духовного світу українців: навчальний посібник.* (2010). Суми: Університетська книга. 300 с.
37. Дубасенюк, О.А. (Ред.). (2004). Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти. *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*: зб. наук.-метод. пр. (сс. 3–14.). Житомир: Вид-во ЖДУ.
38. *Електронна бібліотека «Культура України». Національна бібліотека імені Ярослава Мудрого.* URL: <https://elib.nlu.org.ua/>
39. *Електронна навчальна бібліотека української фольклористики при кафедрі української фольклористики імені Філарета Колесси.* URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/laboratory_folk_studies/lab_folk_el_library.php.
40. *Енциклопедія українознавства для школярів і студентів.* (1999). В.В. Оліфіренко (Авт.-уклад., та ін.). Донецьк: Сталкер. 496 с.
41. Єрмоленко, С.Я. (2007). *Мова і українознавчий світогляд.* Київ: НДІУ. 23 с.
42. Жила, С. (2015). *Бачити художній твір як культурний універсум. Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми: збірник наукових праць* (с. 38-50.). Н.К. Логвіненко (Наук. ред. і упоряд.). Київ: Педагогічна думка.
43. Жила, С. О. (2004). *Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: монографія.* Чернігів: РВК «Деснянська правда». 360 с.
44. Заболотний, О. (2004). Розвиток навчально-пізнавальної активності учнів. *Дивослово*, 12, 64.
45. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
46. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
47. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravovabaza1.html>
48. Закон України «Про освіту». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravovabaza1.html>
49. Зязюн, І.А. (2008). *Філософія педагогічної дії: монографія.* Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького. 608 с.
50. Іванова, Т. (Ред.), Ізбаш, С. (2020). *Методичні «родзинки» онлайн-тренінгу з медіаграмотності «Будь у тренді: МІГ в online!»: практичний посібник.* Київ: Академія української преси, Центр вільної преси. 96 с.
51. Ігнатенко, В.Д. (2021). *Методичні рекомендації щодо організації та проведення педагогічної практики для здобувачів вищої освіти першого*

(бакалаврського) рівня галузі знань 03 – Гуманітарні науки, спеціальності 035 – Філологія (переклад), спеціалізації 035.041 – Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Біла Церква.

52. Ісаєва, О.О. (2000). *Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури*. К. : Ленвіт. 184 с.

53. Козій, І. (2001). *Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів: методичний посібник*. Київ.

54. Концепція профільного навчання у старшій школі: Затверджено колегією Міністерства освіти і науки України від 25 вересня 2003 р. №10/12-21. (2003). *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, 14, 3–15.

55. Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

56. Копусь, О.А. (2012). *Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів філологів у вищому навчальному закладі*. 429 с.

57. Костолович, Т. (2015). *Інтегративний зміст комунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-філологів*. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...2...

58. Котусенко, О.Ю. (Укл.). (2019). *Українська література. 5–11 класи : навчальні програми*. Харків: Вид-во «Ранок». С. 8-9.

59. Кремень, В.Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України. В.Г. Кремень). К.: Юрінком Інтер. 1040 с.

60. Кремень, В.Г. (2012а). *Інноваційність і освіта*. *Рідна школа*, 4/5, 7-12.

61. Кремень, В.Г. (2012b). *Освіта у вимірах методології синергетики*. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України. Загальна педагогіка та філософія освіти (Т. 1, с. 11-22). К.: Пед. думка.

62. Кузьмінський, А.І. (2009). *Розвиток педагогічної майстерності викладача вищої школи в умовах неперервної полікультурної освіти*. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького. 84 с.

63. Кульбабська, О.В., Шатілова, Н.О. (2022). *Крок у професію. Методика навчання української мови у вищій школі: навч. посібник*. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 384с.

64. Куцевол, О. (2009). *Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія): навчальний посібник*. Київ: Освіта України. 464с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/705923/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.pdf>

65. Куцінко, О.Г. (2012). *Професійний довідник учителя літератури*. Х.: Вид. група «Основа». 318 с.

66. Кучерук, О.А., Караман, С.О., Караман, О.В., Віннікова, Н.М. (2019). *Використання ІКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх*

учителів української мови і літератури. Інформаційні технології і засоби навчання (Т. 71 (3)). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2814/1496>

67. Лаврінченко, О.А. (2009). *Історія педагогічної майстерності: навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ, аспірантів, вчителів*. К.: Богданова А.М. 328 с.

68. Лаврінченко, О.А. (2015). *Тренінги розвитку і саморозвитку педагогічної майстерності викладача ВНЗ: посіб. для магістрантів, викладачів вищ. навч. закладів*. К.: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 168 с.

69. Лісовський, А. (2013). *Етюди з методики викладання літератури: навчальний посібник*. Київ: Ленвіт. 105 с.

70. *Літературне краєзнавство: посібник для студентів-філологів, учителів і учнів шкіл* (Вид. 2-ге, доп.). (2011). Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка.

71. Луговий, В.І. (2020). Проблема освітньої якості у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/7>

72. Лук'янова, Л.Б. (Уклад.). (2011). *Концепція освіти дорослих в Україні*. Ніжин: ПП Лисенко М.М. 24 с.

73. Лук'янова, Л.Б., Сігаєва, Л.Є., & Аніщенко, О.В. (2012). Розвиток освіти дорослих: теоретико-методологічні засади. *Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: монографія* (с. 5-51). Пед. думка.

74. Лук'янова, Л.Б., Аніщенко, О.В., Сігаєва, Л.Є., Зінченко, С.В., Баніт, О.В., Дорошенко, Н.І. (2013). *Сучасні технології освіти дорослих: посіб.* Кіровоград: Імекс-ЛТД. 182 с.

75. Лук'янова, Л.Б. (2020). Про взаємодію Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України з університетами у реалізації Концепції розвитку педагогічної освіти. *Вісник НАПН України*, 2(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/70/99>

76. Лянной, Ю.О., Карпенко, Ю.М. (2019). Інформаційно-комунікативні технології в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 3(110). URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/26844/Liannoi_Karpenko.pdf?sequence=1

77. Мацько, Л.І., & Семенов, О.М. (2017). *Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 10–11 класи*. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Профільний рівень. К.: Грамота.

78. Мацько, Л.І. (Ред.), Семенов, О.М., Голуб, Н.Б., Романенко, Ю.О., Мацько, О.М., Сидоренко, О.М. (2020). *Українська мова. 10 клас. Профільний*

- рівень, українська філологія: навчально-методичний посібник*. К.: Дивослово. 520 с.
79. Мацько, Л.І., & Семенов, О. М. (2017). *Українська мова: 10–11 класи*. Програма для профільного навчання учнів ЗНЗ. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. К. 82 с.
80. Мацько, Л.І. (Ред.), Семенов, О.М., Голуб, Н.Б. (2011). *Мова наша – українська: навчально-метод посібник для вчителя*. К.: Богданова А.М. 512 с.
81. Мацько, Л.І. Денискіна, Г.О. (2011). *Українська наукова мова (теорія і практика)*. Тернопіль: Підручники і посібники. 272 с.
82. Методичні рекомендації щодо викладання української мови, української літератури, зарубіжної літератури у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ninavchal-ni-prohramy/>
<https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoji-movy-ukrayinskoji-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>
83. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289 (чинні для 5 класів). (2022). URL: <http://barna-consult.com/metodychni-rekomendatsiyi-mon-ukrayiny-shhodo-otsinyuvannya-u-5-6-klasah-nush/>
84. Модельна навчальна програма – навчальна програма – календарно-тематичне планування: алгоритми роботи // або ми створюємо себе, працюючи (Я.Коменський) Відеозапис. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ninavchal-ni-prohramy/> https://www.youtube.com/watch?v=QYdpCRp_INk
85. *Модельні навчальні програми. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»:* веб-сайт. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ninavchal-ni-prohramy/><https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osvit>
86. *Модельні навчальні програми. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»:* веб-сайт. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ninavchal-ni-prohramy/>.
87. Найдьонова, Л.А. (2012). *Психологічні механізми медіаосвіти дітей різного віку. Особистість у єдиному освітньому просторі: збірник наукових тез*, 1, 135–139. Запоріжжя.
88. Найдьонова, Л.А., Череповська, Н.І (Ред.). (2014). *Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів: монографія*. Київ: Міленіум.
89. Найдьонова, Л.А. (2010). Кібер-булінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методичні засади

подолання і профілактики. *Практична психологія та соціальна робота*, 8, 10–18.

90. Найдьонова, Л.А. *Психологічні мішені інформаційної війни у XXI столітті*. URL: <https://www.psyh.kiev.ua>.

91. Найдьонова, Л.А. *Оновлення Концепції медіаосвіти: навіщо було потрібне і які зміни внесені*. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/onovlennya_kontseptsii_mediaosviti_navischo_bulo_potribne_i_yaki_zmini_vneseni/

92. Наскрізна програма практичної підготовки ступень вищої освіти бакалавр магістр спеціальність 035 Філологія 035 Філологія Спеціалізація (для спеціальностей філологія та середня освіта) 035.01 Українська мова та література 035.01 Українська мова та література Освітня програма Українська мова та література Українська мова та література Освітня кваліфікація Бакалавр філології за спеціалізацією «Українська мова та література» Магістр філології за спеціалізацією «Українська мова та література». Запорізький національний університет. (2019). URL: https://www.znu.edu.ua/praktyka/fuf/bak/ukrayinska-mova/naskr__zna_robocha_programa_praktiki_f__lolog__ya_2019_z_p__dpisam_i.pdf

93. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., Хомич, Л. (2021). *Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: наук.-аналіт. доп.* Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. В. Кремень (Ред.). Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 54 с.: рис., табл. <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>

94. Ничкало, Н.Г. (Ред., (голова)) &. (2008). *Філософія педагогічної майстерності*: зб. наук. пр. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Київ; Вінниця: Вінниця.

95. Ніколаєва, С.Ю. (2023). *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. К.: Ленвіт. 273 с.

96. Нікітіна, А.В. (2013). *Педагогічний дискурс учителя-словесника*. Київ: Ленвіт. 338 с.

97. Ніколаєва, С. (Ред.) (2003). *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт.

98. *Нова українська школа*. (2018). Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

99. Новальна, М. (Ред.), Левченко, Т., Чубань, Т. (Укл.). (2016). *Видатні особистості з українського мовознавства. Хрестоматія*. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ». 172 с.

100. Омельчук С. А. (2019). *Сучасна українська лінгводидактика : норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія*. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія». 356 с.
101. Освітня програма Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова). Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література). (2022). Сумський педагогічний університет імені А.С. Макаренка. URL: https://sspu.edu.ua/images/2022/docs/opp/opp_serednya_osvita_ukrayinska_mova_i_literatura_a_1e061.pdf
102. Остапенко, Н., Симоненко, Т., Руденко, В. (2016). *Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посіб.* К.: ВЦ «Академія». 248 с.
103. Остапенко, Н.М. (2008). *Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. 330 с.
104. Палихата, Е., Петришина, О. (Ред.). (2021). *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники. 352 с.
105. Пасічник, Є. (2000). *Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти*. Київ: Ленвіт. 384 с.
106. Пехота, О.М. (Ред.). (2001). *Освітні технології: навч.-метод. посіб.* К.: А.С.К. С. 32.
107. Пехота, О.М., Пуцов, В.І., Набока, Л.Я., Сараєва, А.М. (2006). *Андрагогічні проблеми у підготовці викладачів для системи післядипломної освіти*. К. 96 с.
108. Пентилюк, М.І. (Ред.). (2005). *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах*. К.: Ленвіт. С. 349-350.
109. Пентилюк, М.І. (2011). *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей*. К.: Ленвіт. 256 с.
110. Пентилюк, М.І. (Ред.). (2011). *Практикум із методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс*. Посібник для студентів пед. університетів та інститутів. К.: Ленвіт. 366 с.
111. Пентилюк, М.І. (Ред.). (2015). *Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб.* К.: Ленвіт. 320 с.
112. Потапенка, О.І (Ред.). (2006). *Методика навчання української мови у вищих навчальних закладах та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс: навч.-метод. посібник*. К.: Міленіум. 332 с.
113. *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти*. (2019). Наказ МОН України №977 від 11.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>

114. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. (1994). Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти №351 від 20.12.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0351281-94#Text>

115. Пометун, О., Пироженко, Л. (2005). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. Київ: А.С.К. 154 с.

116. Пометун, О.І., Пилипчатіна, Л.М., Сущенко, І.М., Баранова, І.О. (2010). *Основи критичного мислення: навчальний посібник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 464 с.

117. Пометун, О.І. (Ред.), Пироженко, Л. В., (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб.* К.: Вид-во А. С. К. 192 с.

118. Пономаревський, С.Б. *Навчально-виховні технології в сучасних українських школах: навч. посіб.* URL: iprood.ua

119. Потапенко, О.І., Кожуховська, Л.П., Товкайло, Т.І., Чубань, Т.В. (2005). *Лінгводидактика (курс лекцій): навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів*. К.: Міленіум. 402 с.

120. Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді. (2009). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09#Text

121. Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-p/ed20171213#n10>

122. Про затвердження Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

123. Програма з української літератури для 5–9 класів. (2011). За вимогами Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>

124. Пультер, С.О., Лісовський, А.М. (2000). *Методика викладання української літератури в середній школі*. Житомир: Полісся. 163 с.

125. Пультер, С.О. (2013). *До питання наукових досліджень з історії розвитку методики викладання української літератури в середній школі*. URL:

<http://eprints.zu.edu.ua/10022/1/%D0%9F%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80.pdf>

126. Рекомендації щодо проведення оцінювання сформованих характеристик навчальної діяльності та результатів навчання учнів, які

здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, та заповнення Свідоцтва досягнень. (2022). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodoocinyuvannya-navchalnih-dosyagnen-uchniv-5-6-klasiv-yaki-zdobuvayut-osvitu-vidpovidno-donovogo-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>

127. Сафарян, С. І. (2008). Проблеми формування читацької компетенції школярів у світлі сучасного змісту шкільної літературної освіти. *Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України*, 10, 4–6.

128. Семенов, О.М. (2003). *Мовне родинознавство (виховний потенціал лінгвокультури рідного краю): навч. посібн.* Київ- Глухів: РВВ ГДПУ.

129. Семенов, О.М. (2005а). *Методика викладання української літератури у вищих навчальних закладах. Програма.* К., Глухів: РВВ ГДПУ. 58 с.

130. Семенов, О.М. (2005b). *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія.* Суми: Мрія-1. 404 с.

131. Семенов, О.М., Базиль, Л.О. (2006). *Становлення шкільної літературної освіти в Україні (на матеріалі літературних джерел 20-30-х рр. ХХ століття): навч. посіб.* Київ-Глухів: РВВ ГДПУ. 226 с.

132. Семенов, О.М., (2007). *Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія.* Л.І. Мацько (Ред.). К.: Пед. думка. 272 с.

133. Семенов, О.М., Базиль, Л.О., Дятленко, Т.І. (2011). *Фахова практика вчителя-словесника: навч. посіб.* Луганськ: Ноулідж.

134. Семенов, О. (2013). Педагогічна майстерність учителя-словесника в дослідницьких рефлексіях Ніли Волошиної. *Українська література в загальноосвітній школі*, 9, 2-4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_9_2

135. Семенов, О.М., Земка, О.І. (2014). *Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників: теорія і практика: монографія.* Суми: Ніко. 286 с.

136. Семенов, О., Грищенко, О. (2015а). *Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін: посібник.* Київ. 217 с. URL: <http://ipood.com.ua/data/NDR/Pedmaister/Semenoh2015.pdf>

137. Семенов, О., Громова, Н., Ячменик, М., Кулікова, О. (2015b). *Лінгвістична підготовка майбутніх фахівців: ефективні технології навчання і моніторинг якості: монографія.* Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 415 с.

138. Семенов, О.М. (2018а). Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до організації дозвілєвої діяльності старшокласників засобами медіаосвіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4, 215-225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_4_21

139. Семенов, О. (2018b). *Українська лінгводидактика: навч. посіб.* Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка. 224 с.

140. Семенов, О. (2019). *Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід*. Ю. Громик (Наук. ред.). Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка. 246 с.
141. Семенов, О., Ячменик, М.М. (2019). *Мовно-методична підготовка майбутнього вчителя-словесника до використання засобів медіаосвіти: монографія*. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка. 211 с.
142. Семенов, О.М., Вовк, М.П., Дятленко, Т.І, Громова, Н.В. (2021а). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації: навч. посіб.* Київ: Талком. 377 с.
143. Семенов, О., Кульбабська, О. (2021b). Формування м'яких навичок студентів-філологів у міжрегіональному проєкті з інфомедійної грамотності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал*, 4 (108), 231-248. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2193>
144. Семенов, О. М., Вовк, М. П. (2022а). Педагогічне партнерство в умовах воєнних реалій. Досвід взаємодії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3(2), 1-14 <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4214>
145. Семенов, О.М., Надутенко, М.В. (2022b). Платформа «Медіа&капсули» як засіб підвищення рівня медіакультури. *Академічні студії. Серія: гуманітарні науки*, 2, 39-50. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.2.6>.
146. Сидоренко, В. В. (2013). *Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словник-довідник*. Донецьк: Каштан. 100 с.
147. Симоненко, Т.В. (2006). *Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія*. Черкаси: Вид. Вовчок О. Ю. 328с.
148. Сисоєва, С.О. (Ред.), Алексюк, А.М., Воловик, П.М. , Кульчицька, О.І., Сігаєва Л.Є., & Цехмістер, Я.В. (2001). *Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія*. К. ВІПОЛ. 502 с.
149. Сисоєва, С.О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб.* НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО». 324 с.
150. Ситченко, А. (Ред.). (2008). *Методика викладання літератури: термінологічний словник*. Київ: Видавничий Дім «ІнЮре». 132 с.
151. Ситченко, А. (2011). *Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навчальний посібник для студентів-філологів*. К.: Ленвіт. 291 с.

152. Скрипник, Н.І. (2020). Педагогічна практика студентів гуманітарно-педагогічного коледжу в процесі формування професійно-комунікативної компетентності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* (Т. 2 (72)). URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/72/part_2/24.pdf
153. Слижук, О. (2018). *Методика викладання української літератури: конспект лекцій*. Запоріжжя: ЗНУ. 138 с.
154. Соловей, М.І., Ніколаєва, С.Ю., & Кудіна, В.В. (Укл.). (2020). *Педагогічна практика студентів у закладах загальної середньої освіти (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти): навчальний посібник*. Київ: Видавничий центр КНЛУ. 142 с.
155. Стандарти вищої освіти. (2019). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>
156. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf
157. Сорочан, Т.М., Скрипник, М.І. (Упоряд.) (2016). *Технології професійного розвитку педагогів: методичний poradnik: навч.-метод. посіб.* Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти». К. 231 с.
158. Токмань, Г.Л. (2012). *Методика навчання української літератури в середній школі: підручник*. Київ: ВЦ «Академія». 312 с.
159. Токмань, Г., Козубенко, Л., Дига, Н., Черниш, Н. (2018). *Практика в системі бакалаврської і магістерської освіти філолога: літературознавчий аспект: навчальний посібник*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М.
160. Топузов, О., Т. Засекін (Ред.). (2022). *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. методичний poradnik науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року: методичні рекомендації*. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Видавничий дім «Освіта». 296 с.
161. Тулодзецький, Г., Графе, С., Гергіц, Б. (2020). *Медіосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади*. В.Ф. Іванова (Ред.); (пер. з нім. В. Климченка). К.: Академія української преси, Центр вільної преси.
162. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>
163. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html> 6.
164. Уліщенко, В.В. (2011). *Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія*. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 398 с.

165. Чередник, Т. (Упоряд.). (2009). *Професія – вчитель літератури: словник-довідник*. Тернопіль. 140 с.
166. Філіпчук, Г. (2013). *Національна освіта: особистість і суспільство: зб. наук. пр.* Чернівці: Зелена Буковина. 844 с.
167. Філіпчук, Г.Г. (2014). *Націєтворчість освіти*. Чернівці: Зелена Буковина. 400 с.
168. Харченко, І.І. (2019). Теоретичні та прикладні аспекти розвитку філологічної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія філологія* (Вип. 38, т. 1.). URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_1/20.pdf
169. Циганок, О.О. (2017). *Підготовка майбутнього вчителя-філолога до українознавчої роботи в школі*. Умань: Видавець «Сочінський А.А.».
170. Цюняк, О.П., Довбенко, С.Ю. (Упоряд.). (2019). *Педагогічна інноватика: навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М. 190 с.
171. Широков, В.А., Загнітко, А.П., Надутенко, М., Надутенко, М., Семенов, О.М. (2022). *Віртуальна лексикографічна лабораторія «Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності»*. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/InfoMediaVLL/>
172. Шкарлета, С.М. (Ред.).(2022). *Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник*. Київ-Чернівці «Букрек». 140 с.
173. Шуляр, В. (2014). *Сучасний урок української літератури: монографія*. Миколаїв : Іліон. 553 с.
174. Яценко, Т. (2016). *Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія*. Київ: Педагогічна думка. 360 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/705923/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF.pdf>
175. Яценко, Т.О., &. (2022). *Модельні навчальні програми для 5 класу*. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ninavchal-ni-prohramy/>
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.14.07.pdf>
176. Ячменник, М. (2018). Підготовка майбутніх учителів-словесників до використання засобів медіаосвіти у професійній діяльності: розробка моделі та її експериментальна перевірка. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5, 281-293, 2018. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_5_28.

Додатки

Додаток 1

Зразок оформлення титульної сторінки звітної документації про виробничу педагогічної практику

Міністерство освіти і науки України

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Факультет іноземної та слов'янської філології

Кафедра української
мови і літератури

Звіт
про проходження виробничої (педагогічної) практики
магістрантки
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
за період з 26 вересня до 4 листопада 2022 року

Суми – 2023

Зразок характеристики студента-практиканта**Штамп навчального закладу****ХАРАКТЕРИСТИКА**

студентки-практикантки
6 курсу факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
Коваленко Яни Вікторівни

Студентка Коваленко Яна Вікторівна проходила педагогічну практику в гімназії №7 міста Суми в 10-А класі з 26 вересня по 04 листопада 2022 р. За цей час нею було проведено 4 уроки української мови, 4 уроки української літератури, 3 уроки англійської мови, виховні заходи. Коваленко Я.В. виконувала обов'язки вчителя української мови та літератури, англійської мови, класного керівника.

Коваленко Яна Вікторівна показала глибокі знання теоретичного матеріалу, володіє належною методикою навчання української мови та літератури, англійської мови, вміло використовує наочність та інноваційні технології під час вивчення нового матеріалу. Особливо вдало були проведені уроки вивчення життя та творчості письменників, літературного краєзнавства, позакласного читання. На належному рівні проведені уроки: «Звертання непоширені і поширені. Розділові знаки при звертаннях», «Контрольний твір-опис пам'яток історії й культури на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі», «Проблема волі людини та можливостей її здобуття в повісті Михайла Коцюбинського «Дорогою ціною».

Коваленко Яна Вікторівна володіє раціональними методами і прийомами роботи на уроці мови та літератури, використовує нетрадиційні форми роботи з учнями (евристична бесіда, урок-диспут). На уроках до роботи залучалися учні всього класу, що засвідчило вміння студентки працювати з колективом, готовність до виконання обов'язків учителя і класного керівника, професійну компетентність.

Яна Вікторівна дбала про культуру мовлення школярів, розвиток умінь спілкуватися в колективі, постійно вдосконалювала навички учнів аналізувати текст художнього твору, вчила «бачити» художні деталі в поезії, розвивала навички аналізувати ліричні вірші.

Уроки урізноманітнювала різними видами роботи: літературна дискусія, евристична бесіда, проблемна ситуація. Особливу увагу звертала на розвиток усного і писемного зв'язного мовлення учнів.

Для поповнення кабінету української мови та літератури методичним матеріалом студенткою було оформлено онлайн-стенд «Письменники рідного краю» та презентації «Неокласики в оцінці критиків».

На належному методичному рівні студенткою проведені виховні заходи. Зокрема, мовно-літературний вечір до Міжнародного дня рідної мови був організований та проведений на належному методичному рівні, що засвідчує вміння студентки Коваленко Я.В. виконувати позакласну роботу.

Студентка провела ряд профорієнтаційних заходів: онлайн-екскурсію до педагогічного університету, інформаційну бесіду про спеціальності та напрями підготовки студентів-філологів у СумДПУ імені А.С. Макаренка.

Коваленко Я.В. – чуйна, добра, лагідна, уважна, культурна, володіє педагогічним

тактом, сумлінно виконувала правила внутрішнього розпорядку школи.

Педпрактику студентки рекомендуємо оцінити високим балом.

Директор НВК, гімназії № 7	<i>(печатка, підпис)</i>	П.І.Б.
Учитель української мови	<i>(підпис)</i>	П.І.Б.
Учитель української літератури	<i>(підпис)</i>	П.І.Б.
Учитель англійської мови	<i>(підпис)</i>	П.І.Б.
Класний керівник	<i>(підпис)</i>	П.І.Б.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН РОБОТИ

студентки ___ курсу _____ групи
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

_____ (ПІБ)

на період проходження **виробничої педагогічної практики,**
виконання обов'язків учителя української мови і літератури та класного керівника
з «__» _____ по «__» _____ 20__ р.

1. Загальні відомості

1. Місце проходження педагогічної практики: м. _____,
ЗЗСО ___ ступенів № _____ /
гімназія _____
2. Учитель української мови _____
Учитель української літератури _____
3. Навчально-виховна робота проводиться в _____ класі.
4. Виховна робота проводиться в _____ класі.

2. Заплановані кількісні результати практики

- а) запланована кількість відвіданих уроків української мови і літератури, проведених учителем – _____,
- б) запланована кількість відвіданих уроків української мови і літератури, проведених практикантами _____,
- в) запланована кількість проведених уроків української мови і літератури – _____,
- г) запланована кількість проведених позакласних заходів з української мови і літератури _____,
- д) запланована кількість відвіданих позакласних заходів – _____.

3. Організаційний етап педагогічної практики

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	Участь у настановній конференції, у груповій роботі з методистом та керівником педпрактики		
2.	із закладом загальної середньої освіти: завучем, заступником директора, вчителями школи.		
3.	Ознайомлення з планом роботи вчителя української мови і літератури, конспектами його уроків.		
4.	Знайомство з учнями класу Ознайомлення з планом роботи класного керівника		

4. Навчально-виховна робота з української мови і літератури

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	Складання тематичного плану уроків української мови і літератури на період педпрактики.		

2.	Відвідування уроків учителів української мови і літератури та проведення його методичного аналізу (вказати ПІБ вчителя, кількість відвіданих уроків): _____ _____		
3.	Відвідування уроків студентів-практикантів та проведення його поглибленого методичного аналізу (вказати ПІБ студента та кількість відвіданих уроків): _____		
4.	Проведення уроків української мови і літератури (вказати номер, тему, дату):		
5.	Проведення позакласного заходу з української мови і літератури: _____		
6.	Відвідування та аналіз позакласних заходів з української мови і літератури, які проводять студенти-практиканти (ПІБ, тема): _____ _____		

5. Науково-дослідна та методична робота

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	<p>1. Взяти участь у роботі методичних семінарів (доповідач, тема):</p> <p>2. Взяти участь у групових консультаціях із методистом з фазу (дати): _____ _____</p> <p>3. Підготувати методичні матеріали з теми / проблеми (визначає методист / завуч / учитель): _____</p> <p>4. Взяти участь у роботі всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації і педагогічна майстерність учителя-словесника».</p> <p>5. Проведення роботи класного керівника _____</p>		

6. Підсумковий етап практики

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	Взяти участь у груповій зустрічі з методистом із фаху для рефлексії та аналізу практики.		
2.	Підготувати звітну документацію.		

3.	Подати звітні документи методистам та керівникам педагогічної практики.		
4.	Підготувати звітну відео/презентацію за підсумками практики.		
5.	Взяти участь у підсумковій конференції з педагогічної практики і надати повний звіт про практику		

Дата

Підпис студента-практиканта

7. Внесення змін до індивідуального плану

Погоджено

Підпис методиста від кафедри української мови і літератури

Висновок методиста про виконання індивідуального плану (*підкреслити*):
індивідуальний план виконано повністю / частково / не виконано

Дата

Підпис методиста від кафедри української мови і літератури

Звіт
про проходження виробничої (педагогічної) практики
в закладі загальної середньої освіти
магістрантки
... групи курсу факультету іноземної та слов'янської філології

за період з 26 вересня до 4 листопада 2022 року

Місце проходження педагогічної практики:

школа _____, клас _____

Керівники з фаху:

українська мова:

українська література:

англійська мова; _____

За період практики проведено:

_____ уроків української мови,
 _____ уроків української літератури,
 _____ уроків англійської мови,
 _____ мовно-літературних заходів,
 _____ інших видів занять;

відвідано:

_____ уроків учителів,
 _____ уроків магістрантів.

№ п/п	Дата	Вид заняття	Тема заняття	Відгук про заняття

2. Характеристика перебігу педагогічної практики: (участь у настановній конференції, що допомогло під час практики; що ще б ви хотіли почути на настановній конференції).

3. Аналіз проведеної навчально-виховної роботи з української мови: (відвідування уроків учителів, загальні враження щодо результативності проведених уроків, їх типи, ефективних методів і прийомів ; труднощі; аналіз наявних / використаних шкільних підручників та методичних посібників – дет. Додаток).

3. Аналіз проведеної навчально-виховної роботи з української літератури: (відвідування уроків учителів, загальні враження щодо результативності проведених уроків, їх типи, ефективних методів і прийомів ; труднощі; аналіз наявних / використаних шкільних підручників та методичних посібників – дет. Додаток).

3. Аналіз проведеної навчально-виховної роботи з англійської мови – заповнюється окремо.– дет. Додаток).

4. Аналіз проведеної позакласної, профорієнтаційної роботи з української мови і літератури: (тема проведеного позакласного заходу; стислий аналіз відвіданих позакласних заходів).

4. Аналіз проведеної позакласної роботи з іноземної мови: (тема проведеного позакласного заходу іноземною мовою; стислий аналіз відвіданих позакласних заходів іноземною мовою). Заповнюється окремо.– дет. Додаток).

5. Аналіз проведеної науково-дослідної роботи (тема науково-дослідної роботи; перелік вивченої літератури; опис проведених спостережень / експериментів за темою дослідження; назва виступу на методичному семінарі/конференції, аналіз власної теоретичної та практичної підготовленості до підготовки семінарів і наукової роботи взагалі).

7. Загальна характеристика педагогічної практики у професійному становленні, зауваження та побажання щодо організації практики. дет. Додаток).

Дата _____

Підпис студента-практиканта

Підпис викладача-методиста

Орієнтовний зміст звіту про виробничу (педагогічну) практику

1. Характеристика матеріальної бази місця проходження практики.
2. Кількість відвіданих занять, уроків, їх аналіз. Загальні враження.
3. Кількість відвіданих позааудиторних, позашкільних заходів, їх аналіз.
4. Кількість проведених виховних заходів, їх аналіз.
5. Основне враження від проведених занять і заходів. Які ефективні методи і прийоми були використані?
6. Які типи занять були використані під час педагогічної практики? Які з них проходили більш вдало?
7. Як упродовжувалися педагогічні ситуації, дискусійні й проблемні завдання в навчальний процес?
8. Який рівень науковості занять? Які завдання практиканта Ви змогли повністю реалізувати, а які – ні. Укажіть причини.
9. Які засоби стимулювання мотивації та інтересу учнів під час магістерської практики Ви використовували?
10. Який Ваш рівень професійної підготовки? Як Ви формували в собі конкурентоспроможність? Як Ви урізноманітнювали форми роботи?
11. Чи створювали Ви ситуацію успіху на уроках? Якщо так, то яка з форм набуття знань створює стабільну ситуацію успіху?
12. Які Ви виробили критерії ефективності проведення уроків?
13. Які показники якості уроків є для Вас найголовнішими?
14. Як Ви оцінюєте власне застосування способів активізації пізнавальної діяльності учнів (доцільність/недоцільність їх використання)?
15. Як Ви оцінюєте власну емоційність викладу матеріалу, свою культуру мовлення, власне вміння створити належний комфорт на заняттях?
16. Які види та форми організації контролю знань, умінь і навичок Ви використовували?
17. Як самооцінюєте проведені позакласні заходи?
18. Як Ви стимулювали учнів до участі у виховній та профорієнтаційній роботі?
19. Як Ви зацікавлювали учнів до творчого пошуку?
20. Чи знайшли Ви найбільш ефективні технології мовно-літературної самоосвіти?
21. Проаналізуйте допущені під час практики прорахунки та помилки.
22. Зробіть аналіз, синтез, порівняння, зіставлення початку й кінця педагогічної практики.
23. Чи виконали Ви програму педпрактики? Визначте якість її виконання.
24. Зробіть висновок про роль педагогічної практики у професійному становленні магістрантів.

Звіт
про результати виробничої педагогічної практики
 студентки ___ курсу _____ групи
 факультету іноземної та слов'янської філології
 Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

(ПІБ)

та виконання обов'язків учителя української мови і літератури та класного керівника

з «__» _____ по «__» _____ 20__ р.

1. Загальні відомості

1. Місце проходження педагогічної практики: м. _____,

ЗЗСО ___ ступенів № _____ /

гімназія _____

2. Учитель української мови _____

Учитель української літератури _____

Методист з української мови _____

Методист з української літератури _____

3. Навчально-виховна робота проводиться в _____ класі.

4. Виховна робота проводиться в _____ класі.

2. Заплановані кількісні результати практики

а) запланована кількість відвіданих уроків української мови і літератури, проведених учителем – _____,

б) запланована кількість відвіданих уроків української мови і літератури, проведених практикантами _____,

в) запланована кількість проведених уроків української мови і літератури – _____,

г) запланована кількість проведених позакласних заходів з української мови і літератури _____,

д) запланована кількість відвіданих позакласних заходів – _____.

1. Кількісні результати педагогічної практики:

№	Зміст роботи	Заплановано	Виконано
1.	Кількість відвіданих уроків української мови і літератури, проведених вчителем		
2.	Кількість відвіданих уроків української мови і літератури, проведених практикантами		
3.	Кількість проведених уроків української мови Кількість проведених уроків української літератури		
4.	Кількість проведених позакласних заходів з української мови і літератури		
5.	Кількість відвіданих позакласних заходів з української мови і літератури		

3. Організаційний етап педагогічної практики

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	Участь у настановній конференції, у груповій роботі з методистом та керівником педпрактики		
2.	Ознайомлення із закладом загальної середньої освіти: завучем, заступником директора, вчителями школи.		
3.	Ознайомлення з планом роботи вчителя української мови і літератури.		
4.	Знайомство з учнями класу Ознайомлення з планом роботи класного керівника		

4. Навчально-виховна робота з української мови і літератури

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	Складання тематичного плану уроків української мови і літератури на період педпрактики.		
2.	Відвідування уроків учителів української мови і літератури та проведення його методичного аналізу (вказати ПІБ вчителя, відвідані уроки): _____		
3.	Відвідування та аналіз уроків студентів-практикантів (вказати ПІБ студента та відвідані уроки): _____		
4.	Розроблення та проведення уроків української мови і літератури (вказати тему, дату):		
5.	Проведення позакласного заходу з української мови і літератури (вказати тему, дату):		
6.	Відвідування та аналіз позакласних заходів з української мови і літератури, які проводили студенти-практиканти (ПІБ, тема):		

5. Науково-дослідна та методична робота

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	1. Опрацювання шкільних підручників. 2. Узагальнення досвіду вчителя української мови і літератури: _____ 3. Підготовка методичних матеріалів з теми / проблеми (визначає методист / завуч / учитель): 4. Опрацювання науково-методичних джерел _____ 5. Участь у роботі всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації і педагогічна майстерність учителя-словесника». 6. Проведення роботи класного керівника _____		

6. Підсумковий етап практики

№ п/п	Зміст роботи	Термін виконання	Виконання
1.	Участь у груповій зустрічі з методистом із фаху для рефлексії та аналізу практики.		
2.	Підготовка звітної документації.		
3.	Подання звітної документації методистам та керівникам педагогічної практики.		
4.	Підготовка звітного відео/презентації за підсумками практики.		
5.	Участь у підсумковій конференції з педагогічної практики		

Дата

Підпис студента-практиканта

7. Загальні висновки

Чи виконали Ви програму педпрактики? Визначте якість її виконання.

Зробіть висновок про роль педагогічної практики у професійному становленні магістрантів.

Погоджено

Підпис методиста від кафедри української мови і літератури

Висновок методиста про виконання індивідуального плану (*підкреслити*):
індивідуальний план виконано повністю / частково / не виконано

Дата

Підпис методиста від кафедри української мови і літератури

Орієнтовна схема атестаційного листа
Атестаційний лист магістрантки..... групи..... 6 курсу
факультету іноземної та слов'янської філології

про результати проходження педагогічної практики в ЗЗСО

із		до		202_р.	
№ з/п	Зміст роботи	Макс. кіл-ть балів	Бал и	Відповідальна особа	Під-пис
1. Навчальна робота (55 балів)	Планування та проведення уроків української мови	15		Методист із української мови	
	Планування та проведення уроків української літератури	15		Методист із української літератури	
	Планування та проведення уроків англійської мови	15		Методист із англійської мови	
	Організація і проведення позакласного заходу з української мови / української літератури	5		Методисти з української мови та літератури	
	Організація і проведення позакласної роботи з англійської мови	5		Методист із англійської мови	
2. Методична та організаційна робота (15 балів)	Підготовка та аналіз/самоаналіз уроків української мови.	6		Учитель української мови	
	Підготовка та аналіз/самоаналіз уроків української літератури.	6		Учитель української літератури	
	Підготовка та аналіз/самоаналіз уроків англійської мови.	6		Учитель англійської мови	
3. Науково-дослідницька, виховна, профорієнтаційна робота (25 балів)	Підготовка профорієнтаційних заходів із української мови і літератури	5		Методисти з української мови та літератури	
	Виконання завдань у лабораторіях та ресурсних центрах. Виступ на науково-практичній конференції «Інновації і педагогічна	7		Методисти з фаху	

	майстерність учителя-словесника»				
	Підготовка профорієнтаційних заходів з англійської мови	5		Методист із англійської мови	
	Проведення виховних заходів, виконання обов'язків класного керівника	5		Класний керівник	
4. Наставна і підсумкова конференція (5 балів)	Оформлення документації	3		Керівник практики	
	Участь у роботі конференцій (обов'язкова)	2		Керівник практики	

Підсумкова оцінка (кількість балів за 100-бальною шкалою, ЄКТС, за національною шкалою)_____

Керівник практики

Підпис

Прізвище, ім'я, по батьков

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач випускового відділу (кафедри)

Гарант освітньо-наукової програми

**ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА ПРОХОДЖЕННЯ
ВИКЛАДАЦЬКОЇ ПРАКТИКИ**

здобувача наукового ступеня доктор філософії ___ року навчання (очної/заочної форми навчання)

зі спеціальності « _____ »

№ з/п	Найменування виду діяльності	Термін виконання	Фактичне виконання	Кількість годин	Підписи керівників практики
1	Відвідування лекційних занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання				
2	Відвідування практичних / семінарських занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання				
3	Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп				
4	Ознайомлення з інформаційними, бібліотечними ресурсами закладу вищої освіти				
5	Проведення лекційного заняття з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами				
6	Проведення семінарських/практичних занять з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами				

7	Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання				
8	Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи у межах дисертаційного дослідження				
9	Підготовка виступу у межах проведення науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференції, семінарів, кафедральних засідань тощо)				
10	Підготовка звіту і презентація результатів проходження викладацької практики на засіданні випускового відділу				

УЗГОДЖЕНО:

Керівник викладацької практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника,
прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника,
прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник

(науковий ступінь, вчене звання керівника,
прізвище, ім'я, по батькові)

Заклад освіти _____
Кафедра _____

ЩОДЕННИК

ПРОХОДЖЕННЯ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ПРАКТИКИ

здобувача наукового ступеня доктора філософії _____ року навчання (очної/заочної форми навчання)

зі спеціальності _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Термін практики з _____ по _____ 20__ р.

База практики _____

Керівник викладацької практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник практики від кафедри

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 20__ р.

Дата проведення, участі у заході	Назва виду роботи (дисципліна, тематика, курс студентів, вид заходу, місце проведення або участі тощо)	Короткий опис проведеної роботи
1. Відвідування лекційних занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання		
2. Відвідування практичних / семінарських занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання		
3. Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп		
4. Ознайомлення з інформаційними, бібліотечними ресурсами закладу вищої освіти		
5. Проведення лекційного заняття з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами		
6. Проведення семінарських/практичних занять з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами		
7. Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання		

Заклад освіти _____
Кафедра _____

**ЗВІТ
ПРО ПРОХОДЖЕННЯ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ПРАКТИКИ**

здобувача наукового ступеня доктора філософії _____ року навчання (очної/заочної форми навчання)
зі спеціальності _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Термін практики з _____ по _____ 20__ р.

База практики _____

Керівник викладацької практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 20__ р.

Назва виду роботи (дисципліна, тематика, курс студентів, вид заходу, місце проведення або участі тощо)	Дата проведення, участі у заході	Шкала оцінювання (загальний бал за вид діяльності)	Оцінка аспіранта (у балах)	Підписи керівників практики
1. Відвідування лекційних занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання				
		1-10		
2. Відвідування практичних / семінарських занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання				
		1-10		
3. Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп				
		1-10		
4. Ознайомлення з інформаційними, бібліотечними ресурсами закладу вищої освіти				
		1-10		
5. Проведення лекційного заняття з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами				
		1-10		
6. Проведення семінарських/практичних занять з педагогічних /психологічних дисциплін зі студентами				
		1-10		

7. Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання				
		1-10		
8. Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи у межах дисертаційного дослідження				
		1-10		
9. Підготовка виступу у межах проведення науково-практичного заходу у закладі вищої освіти (конференції, семінарів, кафедральних засідань тощо)				
		1-10		
10. Підготовка звіту і презентація результатів проходження викладацької практики на засіданні випускового відділу				
		1-10		
Загальна кількість балів		Максимальна кількість балів – 100	Отримано аспірантом –	

Навчальне видання

Лук'янова Лариса,
Лянной Юрій,
Семеног Олена,
Вовк Мирослава

**ФАХОВА ПРАКТИКА ВЧИТЕЛЯ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ**

Посібник

Науковий редактор – О. М. Семеног, М. П. Вовк
Літературний редактор – О. М. Семеног, М. П. Вовк
Технічний редактор – С. В. Ходаківська

Підписано до друку 04.03.2023 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Calibri
Ум.-друк. арк. 12,44. Обл.-вид. арк. 11,49.
Наклад 200 прим. Зам. №_____.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Талком».
м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26.
E-mail: ukraine.vdk@ email.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013.40